

ÚSTAV ZEMĚDĚLSKÝCH A POTRAVINÁŘSKÝCH
INFORMACÍ

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

5

ROČNÍK 40 (LXVII)
PRŮBĚH 1994
CSN 0139-570X

ČESKÁ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD
SLOVENSKÁ AKADÉMIA PÔDOHOSPODÁRSKYCH VIED

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

AGRICULTURAL ECONOMICS

VOLUME 40 (LXVII)

REDAKČNÍ RADA – EDITORIAL BOARD

Předseda – Chairman

Doc. ing. Vladimír J e n í č e k , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Členové – Members

Ing. Gejza B l a s s , CSc. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

PhDr. Stanislav B u c h t a , CSc. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Juraj C v e č k o , CSc. (Agris, Bratislava, SR)

Prof. ing. Jan H r o n , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Mgr. Helena H u d e č k o v á , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Ing. Viera I ž á k o v á , CSc. (Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, SR)

Ing. Josef K r a u s , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. ing. Zdeněk P o d ě b r a d s k ý , CSc. (Výzkumný ústav živočišné výroby, Praha-Uhřetěves, ČR)

Ing. Bohumil P r o u z a , CSc. (Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, ČR)

Prof. ing. František S t ř e l e č e k , CSc. (Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR)

PhDr. Jana Š i n d l á ř o v á (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Karel V i n o h r a d s k ý , CSc. (Vysoká škola zemědělská, Brno, ČR)

Prof. ing. Jozef V i š ň o v s k ý , CSc. (Vysoká škola poľnohospodárska, Nitra, SR)

Prof. ing. Ivan V r a n a , DrSc. (Vysoká škola zemědělská, Praha, ČR)

Vedoucí redaktorka – Editor-in-Chief

Mgr. Alena Rottová

© Institute of Agricultural and Food Information, Prague 1994

ŠINDLÁŘOVÁ J., Vysoká škola zemědělská, Brno, Česká republika

Sociologie venkova a zemědělství na VŠZ v Brně

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 5, s. 337-345. – lit. 6, res. čes., angl.

Příspěvek se zabývá třemi etapami ve vývoji výuky sociologie venkova a zemědělství na Vysoké škole zemědělské v Brně. Podrobněji se zmiňuje o obsahovém zaměření a hledání forem efektivní výuky v současné etapě.

sociologie venkova, sociologie zemědělství, výuka sociologie na VŠZ v Brně, aktivizace posluchačů, sociální kvalifikace absolventů

Příspěvek se zaměřuje na otázky vývoje a současného stavu výuky sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně. Tato disciplína prodělala poměrně značný posun v zaměření i způsobu podávání poznatků. Od začátku své existence v roce 1919 VŠZ v Brně umožňovala svým posluchačům v rámci ekonomických disciplín získávat v menší či větší míře sociologické a sociálně ekonomické vědomosti, z nichž ve 30. letech pak vykristalizovala snaha koncipovat samostatný výukový předmět, zaměřený systematicky přímo na ně. Obsahové prolínání s ekonomickou problematikou bylo obecnějším rysem tehdejší sociologie venkova, zvláště pod vlivem bližšího poznání americké rurální sociologie, např. po vydání Gillettovy učebnice Sociologie venkova v českém překladu T. Smetánky a s předmluvou I. A. Bláhy.

OBDOBÍ 1935-1965

Výuka sociologie venkova a zemědělství má na Vysoké škole zemědělské v Brně tradici, která sahá do období před II. světovou válkou. Je spojena se jmény E. Reicha, F. Loma, ale především Tomáše Čepa, kterého můžeme považovat za prvního „kmenového“ učitele školy s přesně specifikovanou kvalifikací pro tento výukový předmět.

Získání formálního souhlasu se specializovanou výukou sociologie venkova, habilitace T. Čepa pro obor (jeho habilitační spis je z roku 1934, docentem byl jmenován od školního roku 1935/36), po válce jeho profesura (jmenován k 6. 8. 1947) i zřízení samostatné katedry nebylo zdaleka jednoduchou záležitostí. Z korespondence mezi profesorským sborem VŠZ a ministerstvem školství vidíme snahu ministerstva převést zájemce z řad posluchačů na výuku obecné sociologie na některé jiné brněnské vysoké školy, kde již byla zavedena. Profesorský sbor naopak argumentuje specifickými sociálními problémy zemědělství a nutností posluchače na ně co nejkonkrétněji připravit, stejně jako skutečností, že na sociologickou problematiku jejich posluchači již stejně narážejí v rámci ekonomických předmětů a je třeba je tradovat kvalifikovaně. Profesorský sbor nakonec uspěl se všemi svými návrhy a od školního roku 1935/36 byla sociologie venkova nepovinným, doporučeným předmětem, stejně jako po válce. V roce 1948 probíhala dokonce jednání o obligatornosti předmětu a jeho začlenění do 2. státní zkoušky. Není třeba dodávat, že tato disciplína po únoru 1948 se na VŠZ v Brně již netradovala, stejně jako jiné podoby sociologické výuky na ostatních vysokých školách. Politické postoje prof. Čepa v podobě odmítání socializace zemědělství znamenaly jeho likvidaci vědeckou (na žádost rektorátu VŠZ byl v roce 1952 penzionován) i lidskou (byl vězněn v Leopoldově).

V souvislosti s předválečnou tradicí výuky sociologie venkova v Brně je třeba připomenout příznivé duchovní klima v podobě existence vyhraněné tzv. brněnské sociologické školy s poměrně jasnou koncepcí a navíc s profilující osobností evropského významu, profesorem Masarykovy univerzity v Brně I. A. Bláhou. Souvislost je zřejmá, když si uvědomíme, že kromě řady jiných oblastí sociologie se Bláha zabýval studiem venkova, sedláka a práce v zemědělství a je považován za zakladatele našeho monografického mezioborového studia vesnice (Velká nad Veličkou). Jeho práce *Sociologie sedláka a dělníka* (1925 a 1937) patří ke stěžejním dílům oboru. Přes námitky o zachycení spíše historického než aktuálního typu sedláka je nesporné, že to byl jediný koncepční a komplexní pokus o vytvoření sociologického a sociálně psychologického obrazu tehdy tak významné části naší populace. Pauza v sociologickém vzdělávání našich posluchačů trvala od 50. let až do poloviny let 60.

OBDOBÍ 1965-1969

V období 1965-1969 nastala druhá etapa rozvoje výuky. Ústav, později Katedra sociologie vesnice a zemědělství (termín venkov se nepoužíval vzhledem k doznívajícím asociacím s agrární stranou) se zařadil provedenými výzkumy o mezerách v přípravě zemědělských odborníků na oblast zacházení s lidským činitelem a výzkumy o skutečné věkové a kvalifikační struktuře, uplatnění a společenském postavení pracovníků v zemědělství (včetně inteligence), což se v polovině 60. let jeví jako obecný limitující faktor při snaze o rozvoj zemědělství.

V době své existence i přípravy na ni katedra úzce spolupracovala s pražskými sociology venkova a zemědělství. Jejich zásluhou bylo, že sociologické výzkumy těchto oblastí v minimálních rozměrech a pod jinými názvy pokračovaly i v letech odmítnutí sociologie. Představitelem tohoto úsilí byl prof. Jan Tauber, později první vedoucí sesterské katedry na VŠZ v Praze.

Brněnská katedra v čele s doc. Františkem Křenkem obhájila za krátkou dobu své existence několik závěrečných výzkumných zpráv, vydala jako kolektivní dílo dva rozsáhlé učební texty (1966 a 1968) ze sociologie vesnice a zemědělství a usilovně pracovala na zvýšení kvalifikace svých členů. Výuka se postupně od roku 1965 rozšířila jako povinný předmět v denním i dálkovém studiu na všechny fakulty VŠZ (včetně veterinární, která byla v té době součástí VŠZ). Byla zařazena i do studia postgraduálního. Předmět byl posluchači příznivě hodnocen v opakovaných průzkumech jednotlivých předmětů. V postupném zvýšení počtu hodin sociologické výuky byla spatřována jedna z cest ke zlepšení přípravy zemědělských inženýrů na praxi.

Tematicky se během zmíněných čtyř let přesunul větší důraz na problematiku zemědělského podniku a zahrnoval do značné míry obsahové zaměření dnešního předmětu sociologie řízení a práce. Posluchači se také seznámili se sociologickými přístupy k zemědělství (struktura pracovních sil, práce v zemědělství, úloha kvalifikace v zemědělství, úloha zemědělství ve společnosti), se specifickými a v té době značně problematickými skupinami v zemědělství a na venkově (ženy, mládež) i se základními problémy životního stylu a kultury na vesnici a v zemědělství.

Protože sociologie vesnice a zemědělství byla jediným výukovým předmětem sociologického zaměření, musela podat posluchačům i základy obecné sociologické teorie v míře dostatečné pro porozumění probíraným tématům, stejně jako je v hrubých rysech seznámit s metodami a technikami sociologického výzkumu. Celý předmět byl zasazen do rámce vývoje sociálně ekonomických a sociologických teorií zemědělství a venkova.

Svým pojetím byl předmět víceméně encyklopedický a některá probíraná témata byla hraniční - suplovala nedostatek psychologických, sociálně psychologických, ekonomických, historických i demografických poznatků, potřebných k pochopení vlastního předmětu.

Ani s odstupem času se nedomnívám, že tento přístup, vzniklý z nutnosti, by byl v zásadě nepřijatelný. Přes časovou stísněnost měl výhodu „celostního“, komplexního pojmání sociálních jevů, po kterém volá i současná doba jako po protiváze příliš rozdrobené, specializované i detailizované sumě empirických poznatků. Jiným a jistě diskutabilním problémem je v současné době možnost učitele obsáhnout všechny hraniční, přibližné disciplíny na dostatečné odborné úrovni a současně být renomovaným specialistou v určitém vlastním úseku sociologie. Výhody současného informačního boomu a dostupnosti literatury mohou vykazovat paradoxní efekt. Připomeňme jen, že 60. léta znamenala pro většinu sociologické obce možnost získávat cizí literaturu převážně pouze přes polské překlady.

Přes snahu zachránit katedru sociologie na VŠZ před likvidací poukazy na její čistě odborné specializované zaměření a prokázanou potřebnost pro praxi byla katedra v rámci „normalizace“ zrušena a její pracovníci dostali k 31. 12. 1969 výpověď. Výuka sociologie zemědělství a vesnice byla zrušena a místo ní měly posluchačům pomoci „zvyšovat“ jejich sociální a odbornou kvalifikaci tradiční disciplíny marxismu.

SOUČASNÉ OBDOBÍ

Letní semestr školního roku 1989/90 znamenal obnovení a vlastně již třetí start výuky sociologie na VŠZ v Brně a současně opětovnou snahu o vytvoření adekvátní koncepce. Katedra a později Ústav sociologie řízení a psychologie práce při provozně ekonomické fakultě VŠZ již svým názvem specifikoval zaměření na praktické problémy, s nimiž se absolventi setkají. Do roku 1992 byl ústav veden prof. Antonínem Burianem, který je nyní vedoucím oddělení sociologie a psychologie. Toto oddělení tvoří v současné době spolu s oddělením práva Ústav práva a sociologie. Ve školním roce 1990/91 měl Ústav sociologie řízení a psychologie práce tři sociology, dva psychology a jednu socioložku pro výzkum. Současné personální obsazení jsou dva sociologové a dva psychologové.

Postupně se vytvářela současná skladba sociologických a psychologických předmětů, které na PEF navazují na způsob stavebnice jeden na druhý:

„Obecná sociologie a psychologie“ v rozsahu 1 semestru v I. ročníku PEF (2 hod. přednášky a 2 hod. cvičení týdně) je povinným předmětem jak pro obor manažersko-ekonomický, tak pro obor ekonomické informatiky a poskytuje orientaci v základních pojmech a směrech sociologie i psychologie, s nimiž se později posluchač setká.

Po různých úpravách a přesunech v učebních plánech je nyní druhý povinný předmět, „Sociologie řízení a psychologie práce“, situován do posledního 5. ročníku obou směrů studia. Má stejný rozsah jako předcházející předmět.

Kromě toho ústav (v současné době přejmenovaný na Ústav práva a sociologie) zabezpečuje výuku dalších dvou volitelných předmětů: ve 4. a 5. ročníku „Sociální psychologii“ (v rozsahu 1 semestru, 2 hod. přednášky a 1 hod. cvičení) a ve 2. ročníku předmět „Sociologie venkova“ (1 semestr, 2 hod. přednášky a 2 hod. cvičení týdně).

Plný název i obsah tohoto předmětu je od začátku koncipován jako sociologie venkova i sociologie zemědělství. Značnou pozornost věnuje sociální problematice transformace zemědělství. Respektuje však také skutečnost, že v současné době se ne všichni absolventi manažersko-ekonomického studia uplatňují ve sféře zemědělství. Pro značnou část absolventů však sociální prostor venkova je prostorem, kde by se měli umět orientovat, komunikovat, být úspěšní podle řady kritérií. Jedním z nich je nepochybně schopnost, dovednost i umění jednat s lidmi a porozumět jim. Sami absolventi při hodnocení přípravy, kterou jim vysoká škola dala, již řadu let pokládají tuto oblast za nejproblematictější.

Připočteme-li k vyjmenovaným předmětům půlsemestrový kurz „Kultura projevu“, který je v současné době zaváděn do I. ročníku, můžeme usoudit, že posluchač, který absolvuje všechny sociologické i psychologické předměty PEF VŠZ, by mohl mít dost výchozích teoretických poznatků a návodů k získání praktických dovedností, aby se mohl stát sociálně kvalifikovaným. O správnosti tohoto předpokladu se však budeme moci přesvědčit teprve za nějakou dobu, až absolvují posluchači, kteří již měli kompletní sestavu uvedených předmětů.

Jako poněkud nešťastnou vidíme v tomto světle skutečnost, že výuka sociologických a psychologických předmětů je na ostatních fakultách VŠZ zařazena v menší míře. Jsme přesvědčeni o její potřebnosti pro posluchače všech fakult a všech směrů - samozřejmě v modifikované podobě podle konkrétních podmínek. I tam by však měla mít prostor pro poskytnutí základů i aplikovaných úseků sociologie.

V tomto školním roce se však sociologie podílí na výuce předmětu Management v posledních ročnících agronomické fakulty (na pěstitelském oboru 7 týdnů v rozsahu 2 hod. přednášky a 2 hod. cvičení, na chovatelském oboru 3 týdny v rozsahu 3 hod. přednášky a 3 hod. cvičení týdně). Stejně v loňském roce měl vodohospodářský obor výuku sociologie a psychologie jeden semestr. Všechny případy se týkají výuky sociologie řízení a psychologie práce. Obě disciplíny se u nás vždy dělily na poloviny o jeden předmět.

Stejně je tomu na zahradnické fakultě ve IV. ročnících a na lesnické fakultě v 5. ročnících, kde byla Sociologie řízení a psychologie práce volitelným předmětem.

Zájem o naše předměty na jiných fakultách tedy směřuje především do oblastí sociologie řízení a psychologie práce, a to před odchodem do praxe v posledních ročnících. Toto hledisko má svou logiku. Posluchačům však chybí základní poznatky sociologie obecné, na nichž vyrůstá další specializované poznání. Část výuky je tedy pohlcena doplněním toho nejnужnějšího, takže pro orientaci ve složitějších sociologických problémech jsou posluchači připraveni spíše ke konci výuky předmětu.

Protože první posluchači s „kompletizovanou“ výukou sociologie na PEF ukončí studium až za 2 roky, nemůžeme zatím srovnat, jak a zda se budou odlišovat v míře schopnosti objevovat a řešit sociální problémy od těch, kteří tuto průpravu nemají.

Zařazení sociologie venkova a zemědělství není z našeho hlediska příliš výhodné, protože je volitelným předmětem již ve II. ročníku a v konkurenci s filozofií, která je volena většinou humanitně orientovaných studentů, a s ergonomií, která zase přitahuje více opačné typy studentů. Přesto je pro jakýkoliv náš předmět výhodné, pokud už studenti mají přesnější představu o možné náplni díky tomu, že už měli jiný sociologický předmět. Zařazení kteréhokoliv sociologického předmětu v prvních třech ročnících znamená rovněž zvýšený zájem o témata sociologických diplomových prací.

Paradoxním efektem optimalizace učebních plánů a nutných přesunů je skutečnost, že letos máme poprvé (v současné etapě) diplomanty (IV. ročník), kteří ještě neabsolvovali žádný ze sociologických předmětů (ty, které jsou nyní v I. a II. roč-

níku, byly při jejich nástupu na VŠZ ještě od II. ročníku výše). Sociologii řízení a psychologii práce budou mít až v 5. ročníku, v době, kdy už musí mít diplomové práce téměř hotové. V tomto výjimečném případě je třeba získat nezbytné základy vědomostí studiem literatury a hlavně individuálními konzultacemi a diplomovými semináři.

Pro obsah našich předmětů je příznačné hledání: musíme předejít překrývání nebo naopak mezerám ve výuce, která před více než dvěma desetiletími byla soustředěna do jediného předmětu, zatímco nyní třeba část o vedení lidí přešla ze Sociologie venkova a zemědělství do Sociologie řízení. Stejně tak počítá výuka Sociologie venkova při zadávání seminárních úkolů např. se znalostí základních výzkumných technik již z I. ročníku z Obecné sociologie. Totéž platí o znalosti typologie skupin, jejich vnitřní struktury a dynamiky. Návaznost i domluva o formálním rozdělení látky byla potřebná i u hraniční problematiky mezi sociologií, sociální psychologií i psychologií. Obsahová domluva je užitečná i u předmětů, které zajišťují jiné ústavy VŠZ. To se týká např. u předmětu Management části o personálním managementu, která má návaznost na sociologii řízení, nebo u předmětu Marketingu části, kde pro průzkum trhu je možné využít znalosti sociologických výzkumných technik. Sociologie venkova se nyní může více soustředit na nejvlastnější oblast svého zájmu a pokusit se pomáhat posluchačům pochopit složité současné sociální procesy na venkově a v zemědělství. Pro pomoc ve studiu byla vydána v roce 1993 skripta, která se samozřejmě nepřekrývají s obsahem přednášek.

Postupné krystalizování obsahové náplně předmětu Sociologie venkova a zemědělství je nutně doprovázeno hledáním odpovídající formy výuky, kdy se snažíme, aby vysoká odborná úroveň, srozumitelná a stimulující forma přednášek byly doprovázeny semináři s aktivizací posluchačů prostřednictvím problémové výuky a jejich vlastního zpracovávání informací včetně prezentace před kolegy.

Nejpozitivnější ohlas (při ukončení semestru hledáme odezvu i kritiku výuky) mají u studentů provádění miniprůzkumů názorů na zadaná témata z oblasti sociologie venkova a zemědělství, tvorba - formulace i vyzkoušení - dotazníků na vlastní zvolená témata, stejně jako pokusy o zúčastněné pozorování nebo o sociometrické hodnocení struktury skupin. Aktuální problematiku zpracovávají studenti individuálně na základě článků z odborného tisku. Každý prezentuje své téma a řídí diskusi k němu. Musí se snažit zodpovědět často i velmi zavázané a všetečné dotazy kolegů ke „svému“ tématu, což podněcuje snahu se dobře připravit i na základě dalších dostupných materiálů. Učitel vystupuje pouze v případě nutnosti jako poradce nebo „rozhodčí“ odborného sporu. Studenti svou aktivitou nejen získávají aktuální vědomosti, ale také se učí argumentovat a vystupovat na veřejnosti, kterou zastupují kolegové.

Rovněž oblíbené jsou „oponentury“ individuálně připravených dotazníků nebo formulářů pro rozhovor spojené s kolektivní snahou o formulování lepších otázek, o zlepšení stavby formuláře, jeho doplnění nebo zkrácení atd.

Posluchači si mohou také vyzkoušet obtížné umění vyhodnocování a kategorizace volných odpovědí na otevřené otázky, a to při zpracování svých vlastních odpovědí na otázky zadané učitelem. Otázky pochopitelně obsahově korespondují s předmětem. Studenti jsou rozděleni do menších skupinek, ty se učí kooperaci i koordinaci práce. Samozřejmě funguje prvek soutěživosti (při časových limitech a hodnocení kvality kategorizace).

Existuje řada dalších možností při snaze o živé a efektivní formy výuky. Ty, které se osvědčily, jsou modifikovány, vylepšovány v dalších bězích. Jiné se „neujaly“ a místo nich hledáme nové. Některé další poznámky o možnostech aktivizace posluchačů při výuce sociologie na VŠZ obsahuje příspěvek ze sekce pedagogiky konference PEF VŠZ v Praze v září 1993.

Je známo, že „aktivizující“ výuka je motivující nejen pro posluchače, ale také pro učitele. Podporuje i snahu inspirovat se dobrými nápady kolegů – učitelů, snahu získávat informace a nepodléhat dlouhodobým únavným stereotypům výuky.

ZÁVĚR

Teprve další roky ukáží, zda a kolik si naši posluchači odnesli z výuky sociologie do řešení svých pracovních i životních problémů a do orientace ve vztazích k ostatním lidem. Zatím můžeme posuzovat jen dílčí výsledky snahy o kompletování jejich vzdělání sociální dimenzí. Tuto dimenzi však považujeme za podstatnou.

Tradice výuky sociologie venkova a zemědělství na VŠZ v Brně je dlouhá (s přestávkami), snad i zavazující. Sama tradice nám však příliš nepomůže řešit, co je to nejdůležitější nyní v oboru, který vyučujeme a jakou formou to zprostředkovat posluchačům, aby byli aktivními subjekty vlastního vzdělávání a kultivování. Sociologie se snaží reflektovat sociální realitu a ta naše je plná pohybu a změn. Již třetí pokus o začlenění sociologie do vzdělávání posluchačů VŠZ bude snad mít dost času a prostoru hledat a nacházet optimální podobu jejího uplatnění.

Na třech uvedených etapách vývoje výuky sociologie venkova a zemědělství na VŠZ v Brně je možno názorně sledovat změny v celkovém obsahovém pojetí i důrazech, kladených na jednotlivá témata. Vývoj pedagogických koncepcí uplynulých desetiletí se zrcadlí v uplatnění různých didaktických postupů od výhradně klasického pojetí přednášky až k hledání co nejaktivnějších způsobů zapojení studentů do získávání informací a řešení problémů.

Cílem výuky je naučit studenty orientovat se v sociálních sítích venkova, v sociálních problémech zemědělství, ale v první řadě vlastně mnohem víc: bez ohledu na to, kde se uplatní, měli by se umět – řečeno s Bláhou – dívat sociologicky na život, naučit se vidět sociologickou optikou. Tato schopnost i dovednost je jednou z významných složek uplatnění osobnostního potenciálu každého člověka. Z pravidelných hodnocení výuky poznáváme, že tak chápou sociologickou výuku i sami posluchači – jako možnou pomoc při svém začleňování do mezilidských vztahů.

Literatura

- KŘENEK, F. a kol.: Úvod do sociologie vesnice a zemědělství I, II. VŠZ Brno 1966, 378 s.
- KŘENEK, F. a kol.: Sociologie zemědělství. VŠZ Brno 1968, 290 s.
- KŘENEK, F. - PAVLÍN, A. - ŠINDLÁŘOVÁ, J.: Společenské uplatnění a postavení zemědělských inženýrů. [Závěrečná zpráva výzkumného úkolu X-10-6/9]. VŠZ Brno 1969, 65 s.
- PŠÍR, B.: O počátcích výuky sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně. Acta Univ. agric., IV, 1968, č. 2-3, s. 155-166.
- ŠINDLÁŘOVÁ, J.: Možnosti aktivizace posluchačů při výuce sociologie na VŠZ. In: Agrární perspektivy II. Sborník prací z vědecké konference PEF VŠZ Praha (22. - 23. září 1993), Praha, VŠZ 1993, s. 561 - 566.
- ŠINDLÁŘOVÁ, J.: Sociologie venkova a zemědělství. Úvod do problematiky. VŠZ Brno, 1993, 64 s.

Došlo 13. 1. 1994

ŠINDLÁŘOVÁ J., University of Agriculture, Brno, Czech Republic

Rural and agricultural sociology at the University of Agriculture in Brno

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 5, pp. 337-345. — refs. 6, summaries in cz, en

The tradition of teaching rural and agricultural sociology at the University of Agriculture in Brno is of long standing and perhaps even binding. However, the tradition alone does not help us very much in solving the question what is the most important thing in the field we are teaching now and through which form we should impart it to the students to make them the active subjects of self-education and cultivation. Sociology tries to reflect the social reality, and that of our present time is full of movement and changes. The already third go at incorporating of sociology into the educational process of the University of Agriculture's students will perhaps be allowed enough time and space to look for and find the optimum form of its application.

Looking at three mentioned development periods of teaching sociology at the University of Agriculture in Brno we can follow in a telling way the changes in the overall concept as well as in the emphasis put on the individual themes. Development of the past decade's pedagogic conceptions has reflected in the utilization of different didactic methods from the exclusively classical approach to the lectures up to seeking of the most active forms of interconnecting students into getting information and solving problems.

The aim of tuition lays in teaching students to orientate in the rural social nets in the social problems of agriculture, but primarily in something more than that: saying it with Bláha, they should be able, without regard of what and where their future position shall be, to look at life in a sociological way, to learn seeing things through

sociological optics. This ability and skill are one of the important parts of exerting the personality potential of everyone. We learn from the regular evaluations of tuition, that also the students themselves understand learning of sociology in the same way - as a possible help for their incorporating into the inter-human relations.

rural sociology, agricultural sociology, teaching of sociology at the University of Agriculture in Brno, activization of students, social qualification of students

Adresa autorky:

PhDr. Jana Šindlářová, Vysoká škola zemědělská, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel. 05 5164/603

AGROEKONOMIKA

Odborný časopis **AGROEKONOMIKA** obsahuje v čísle 4/1994 tyto články:

Mlynarovič, A.: Programové zamčranie procesu transformácie

Dotace a návratné finanční výpomoci v letech 1994 a 1995

Hrabánková, M. - Vokáč, J.: Agrární politika v regionech České republiky

Hubáček, J.: Ekonomické problémy reformního procesu v APK

Juřica, A.: Tvorba ekonomických standardů

Pitoňák, A.: Význam vstupu do OECD pre slovenské poľnohospodárstvo

Najman, J.: Zákon o dani z přidané hodnoty

Tibetská, H.: Ekonomika pestovania zemiakov v SR v r. 1992 a ich budúcnosť

Papšo, P.: Program rozvoja pre cukrovú repu

HUDEČKOVÁ, H., Vysoká škola zemědělská, Praha, Česká republika

Sociologie v přípravě zemědělských odborníků

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 5, s. 347–360. – lit. 1, res. čes., angl.

Autorka se zabývá obsahovou stránkou výuky sociologie při přípravě vysokoškolsky vzdělaných zemědělských odborníků. V tomto ohledu uvádí čtyři příklady vysokých škol – Ústřední školu venkovského hospodaření ve Varšavě, Univerzitu v Bonnu, Národní agronomický institut v Paříži–Grignonu a Univerzitu Missouri – Columbia. Pokračuje vlastními zkušenostmi s obnovenou výukou sociologie na VŠZ v Praze a zabývá se jejím stavem a okolnostmi. Shrnuje poznatky získané srovnávacím studiem čtyř případů, které považuje za inspirativní pro zdokonalování výuky sociologie na vysokých zemědělských školách v ČR. Jako předstupeň systematického studia sociologie na VŠZ v Praze uvádí nabídku kursů sociologických disciplín a zcela závěrem se zabývá současnými nedostatky při výuce sociologie na této škole.

obecná sociologie, sociologie venkova a zemědělství, zemědělský odborník, vyučování, vzdělání

Po třech letech obnovené výuky sociologie na Vysoké škole zemědělské v Praze je dobré zamyslet se nad vlastními zkušenostmi a konfrontovat je s tím, co víme o výuce sociologie na vysokých zemědělských školách v zahraničí. K tomu použijí informaci ze čtyř škol, které se vyvíjely v docela odlišných vzdělávacích systémech (polském, německém, francouzském a americkém), ale které mají jedno společné, a to je pro nás podstatné – vychovávají zemědělské odborníky, ne profesionální sociology.

Z takové konfrontace lze těžit zejména pro obsahovou náplň přípravy v oboru sociologie. Otázky didaktické nebudou předmětem hlavního zájmu, přestože se jim zcela vyhnout nelze.

Článek by mohl přinést inspiraci k rozvíjení sociologie na našich vysokých školách připravujících zemědělské odborníky. Nevychází z výzkumu, který by byl zaměřen na potřeby praxe, a v tomto ohledu odkazují na stať J. Pražana v tomto čísle Zemědělské ekonomiky. S výsledky výzkumu, které jsou stručně uvedeny v jeho

stati, jsem podrobně seznámena. Tento článek vychází z dlouhodobé činnosti autorky v sociologickém výzkumu, z její vlastní pedagogické činnosti a z neformálních kontaktů se studenty VŠZ v Praze a se zahraničními pedagogy v oboru sociologie venkova a zemědělství. Nejprve však uvedu čtyři příklady ze zahraničních vysokých škol.

Obnovování sociologie jako předmětu na VŠZ v Praze je spojeno nejen s problémy souvisejícími s dlouhodobou absencí širšího pěstování sociologie venkova a zemědělství v pedagogické a výzkumné činnosti, ale také s problémy, které doprovázejí změny v systému výuky a nedostatky v mezikatedrové spolupráci. Sociologie to má o to těžší, že její výuku dnes garantuje katedra, která do roku 1990 na VŠZ neexistovala.

Příklad 1 – Ústřední škola venkovského hospodaření Warszawa, Ekonomicko-zemědělská fakulta

Vychovává zemědělské hospodáře ve studiu inženýrského typu. Desetisemestrální studium se od 8. semestru specializuje na zaměření makroekonomické a mikroekonomické, na zemědělskou osvětu a na světové zemědělství. Každé ze zvolených zaměření obsahuje povinné penzum předmětů, k nimž se ze 14 možných přibírají tři výběrové předměty a mezi nimi „sociologie a společenská kultura“ zakončená v 9. semestru zkouškou. Pro ilustraci uvádím některé další z výběrových předmětů: zemědělská historie, marketing v zemědělství, srovnávací agrární politika, informatika v zemědělství a podnikatelství, psychologie dospělého člověka, politika malého podnikatelství, analýza zemědělských ekonomických projektů, hospodářské právo.

V první fázi studia, před volenou specializací, se povinně absolvuje kurz sociologie venkova a zemědělství v 6. semestru (60 hodin), zakončený zkouškou. Předměty, které bychom mohli pokládat za bezprostředně přibližné, tj. politologie a filozofie, jsou zařazené do studia příslušně ve 3. a 5. až 6. semestru a agrární politika se absolvuje v 8. až 9. semestru. Mohlo by nás zajímat, že délka semestru je 15 týdnů a počet zkoušek v jednotlivém semestru nesmí překročit čtyři. V posledním roce studia je podstatně více času věnováno vlastní práci ve zvolené specializaci a vypracování magisterské práce.

Předmět sociologie venkova a zemědělství je však také běžnou součástí přípravy zemědělských odborníků neekonomického zaměření (zootechniků, agronomů, lesníků, veterinářů, mechanizátorů a zemědělských poradců). Všem je společně zařazení předmětu sociologie venkova a zemědělství, po absolvování kurzů z filozofie a z obecné ekonomie a také po absolvování praxe, při níž se studenti seznamují přímo v terénu s odbornou činností, pro kterou mají být připravováni, včetně její organizační a ekonomické stránky. Předpokládá se totiž, že sociologický pohled se ve své obecné poloze (tzn. v základech obecné sociologie vycházející zejména

z filozofie dějin) propojuje v praxi zemědělských odborníků zejména do hospodářské oblasti života (a tedy se studiem ekonomie) a ve své konkrétní podobě se sociologický pohled (tzn. sociologie venkova a zemědělství) uplatňuje v konkrétní, speciální odborné činnosti v konkrétním, venkovském prostředí. Sociologický pohled má prostřednictvím poznání obecných mechanismů vývoje společnosti a poznání sociálního jednání usnadnit výkon odborné činnosti (která je bezesporu i činností sociální) ve venkovském prostředí.

Společný základ, který lze z obsahů předmětu sociologie venkova a zemědělství studovaného v různých odbornostech vysledovat, je stručnou informací o výuce sociologie na zmíněné vysoké škole:

- Úvod do obecné sociologie (elementy společnosti, sociální jednání, sociální sítě a vztahy, metody a techniky sociologického poznávání venkovského prostředí)
- Obecná sociologie a sociologie venkova a zemědělství v systematické sociologii
- Člověk a jeho prostředí (přírodní, technické a sociokulturní)
- Vesnice jako lokální společenství (tradiční společnost), její společenské instituce a organizace
- Zemědělská společnost, její sociální organizace a instituce
- Proměna vesnické a zemědělské společnosti pod vlivem industrializace a urbanizace, změny v její sociální organizaci
- Sociologická charakteristika hospodářské činnosti v zemědělství a lesnictví, její proměny a sociokulturní podmínky jejího zdokonalování
- Sociální hodnoty venkovské a rolnické kultury a jejich proměny
- Současné problémy venkovské a zemědělské společnosti ve vztahu ke globální společnosti a organizaci národního hospodářství

Jak již bylo řečeno, na tento základní kurz sociologie a sociologie venkova a zemědělství navazuje u zemědělských odborníků – ekonomů možnost vybrat si specializační předmět soustředěný na sociologii a společenskou kulturu venkova.

Příklad 2 – Univerzita v Bonnu

Ve studijním oboru „Zemědělské vědy“ vychovává zemědělské odborníky v osmímestrálním studiu. Od 3. ročníku se studenti specializují na směry pro rostlinnou výrobu, živočišnou výrobu a hospodářské a sociální vědy. Bez ohledu na tuto pozdější specializaci absolvují všichni ve 2. či ve 3. semestru studia kurz „Úvod do agrární sociologie“ (30 hodin), zakončený písemnou Klausurní prací. Zvolí-li student v další části studia specializaci na hospodářské a sociální vědy, absolvuje v sociologických disciplínách dalších 105 až 120 hodin ve 3. ročníku a 45 až 60 hodin ve 4. ročníku. V tomto případě patří agrární sociologie ke zkušebním předmětům u diplomní zkoušky a k tématům diplomových prací.

Výuku sociologických disciplín zajišťuje katedra hospodářské sociologie (agrární sociologie je pojata převážně jako speciální hospodářská sociologie). Svou pedagogickou činnost zaměřuje na základy sociologických teorií a metod, na hospodářskou sociologii, agrární sociologii, sociologii rozvojových zemí, sociologii spotřeby a domácností a na agrární sociální systémy a jejich změny v evropských zemích.

Pro ilustraci obsahu výuky sociologie uvádím přehled předmětů ze sociologických disciplín ve sledu studia:

1. Úvod do agrární sociologie (2. nebo 3. semestr pro všechny studijní směry)
předmět: aplikace obecných sociologických teorií na venkovskou a zemědělskou společnost
2. Základní část zaměřená na „Hospodářské a sociální vědy“ (5. až 6. semestr)
předměty: metody empirického sociálního výzkumu
agrární sociologie (hospodářská sociologie, sociologie práce, povolání, trhu, peněz, agrobiznisu, spotřeby, reklamy a domácností)
sociologie rozvojových zemí
3. Speciální část zaměřená na „Hospodářské a sociální vědy“ (6. až 8. semestr)
Má dvě volby :
 1. Agrární sociologie
předměty: agrární sociální politika
agrární sociální systémy východoevropských zemí
seminář agrární sociologie
 2. Agrární sociologie rozvojových zemí
předměty: sociální ekonomie zemědělské výroby v rozvojových zemích
seminář agrární sociologie rozvojových zemí

Příklad 3 – Národní agronomický institut Paris-Grignon

Docela odlišný vzdělávací systém ve Francii vysvětluje skutečnost, že tato vysoká škola, poskytující nejvyšší stupeň inženýrského zemědělského vzdělání, připravuje studenty jen ve tříletém studiu, které je organizováno trimestrálně. Od druhého roku nejsou většinou absolvovány klasické předměty, ale v blocích různých kurzů jsou podle určitého systému vybrány tzv. hodnotové jednotky v souvislosti s proponovaným studijním zaměřením. Ve 3. roce je studium zcela specializované. Existuje 11 zaměření, z toho tři na ekonomické a sociální vědy – podniková ekonomie, zemědělský a venkovský rozvoj a integrované územní uspořádání. Studium některých specializací je organizováno ve spolupráci s jinými vysokými školami, ze jmenovaných se tato skutečnost týká třetí specializace v pořadí.

Výuku sociologie zajišťuje katedra rurální sociologie, součást širšího oboru ekonomických a sociálních věd. Svou činnost zaměřuje do kurzů:

- Úvod do sociologie
- Obecná sociologie
- Sociologie rurálního rozvoje
- Územní správa a řízení (ve spolupráci s katedrou rurální ekonomie)
- Sociologie organizace (zemědělství a agropotravinářského sektoru)
- Aplikovaná psychosociologie
- Sociální ekologie (ve spolupráci s katedrou pedologie)
- Sociální ekonomie v agropotravinářském sektoru

V prvním roce studia se ve společném základu pro všechny studenty získávají základní znalosti z agronomických a ekonomických věd v širokém pojetí a výrazně na bázi praktického poznání ze tří stáží, trvajících celkem deset týdnů. Do tohoto společného základu je zařazen „Úvod do sociologie“, který vychází z přímého pozorování sociální situace francouzských zemědělských hospodářství a sociálních rolí v zemědělských domácnostech. Pozorování je vykonáváno podle předem daných instrukcí. Dále je „Úvod do sociologie“ zaměřen na sledování sociálního postavení zemědělců ve francouzské společnosti (na základě analýzy statistických dat a dat ze sociologických výzkumů) a na podmínky sociální reprodukce v zemědělství (na základě studia sociálních drah zemědělců a sociálních podmínek reprodukce hospodářství). Celý kurz je postaven na participativních metodách výuky při práci v malých skupinách studentů.

Ve druhém roce studia je již společný základ omezen na 20 hodin matematiky a 20 hodin zemědělské politiky a na něj navazuje osm bloků studia, z nichž si studenti vybírají v každém bloku nejméně po jedné hodnotové jednotce. Ze sociologických disciplín lze vybrat celkem 6 hodnotových jednotek, v celkovém rozsahu šestkrát 70 až 80 hodin:

- Územní uspořádání a jeho mechanismy
(seznámení s mechanismy, které řídí vypracování a realizaci politiky územní správy a řízení ve francouzském a evropském kontextu, přičemž zvláštní zřetel je věnován venkovskému prostoru)
- Hospodaření s půdou, vzácným statkem
(pozornost je věnována sociálně ekologické problematice – půdnímu fondu a jeho ocenění nejen z hlediska zemědělské výroby, ale hlavně z hlediska územního uspořádání, prostoru, půdě a pozemkům jako sociálním činitelům a vlastnickému právu k půdě, významu úrodnosti půdy z hledisek pedologického, agronomického, ekonomického a sociálního, zemědělské krajiny a jejímu kulturnímu významu, uchovávaní a utváření venkovského prostoru)

– Sociologie

(hodnotová jednotka směřuje k formování sociologického myšlení, k seznámení s hlavními interpretativními teoriemi sociální reality, s aktuálními a perspektivními problémy světa lidí a k sociologickému pohledu na spotřebu potravin prostřednictvím sociologického výzkumu)

– Aplikovaná psychosociologie

(je věnována praktickému poznávání a cvičení sociálního jednání, dovednostem při sociální komunikaci a přípravě v metodologii sociologického výzkumu)

– Sociologie rurálního rozvoje, metody a techniky sociální analýzy

(vstup do analýzy sociálního systému – jeho historie, jeho sociální činitelé a jejich strategie, mocenské vztahy, možné zásahy do sociálního systému – korekce sociálního jednání a trénink v dotazovacích technikách)

– Vnitřní vazby v agropotravinářském komplexu

(hodnotová jednotka je věnována elementům sociologie organizace a systémů v aplikaci na agropotravinářský sektor a jeho vnitřní vazby)

Ve specializacích posledního roku studia se sociologické disciplíny uplatňují při studiu organizace a metod zemědělského a venkovského rozvoje, sociální ekonomie v agropotravinářském sektoru a integrovaného územního řízení. Zemědělský a venkovský rozvoj je studován v kontextu rozvinutých a rozvojových zemí, jejich ekonomických a politických podmínek a obecných a praktických problémů ovlivňujících rozvoj venkova a zemědělských modelů včetně nových technologických systémů biologického hospodaření. Integrované územní řízení zachází za rámec školy a je studováno ve spolupráci s univerzitami v Toulouse a Montpellier.

Příklad 4 – Univerzita Missouri – Columbia,

Fakulta zemědělství, potravinářství a přírodních zdrojů

Vychovává odborníky nejen pro zemědělství, ale také pro potravinářství, management přírodních zdrojů, veterinářství a zdraví obyvatelstva. Tento široký záběr studia je garantován 18 specializacemi počínaje klasickými zemědělskými disciplínami, dále disciplínami jako preventivní medicína, zemědělská žurnalistika, ekonomie, vzdělávání, management hotelů a restaurací, meteorologie, vědy o výživě a také rurální sociologie.

Výuku sociologie zajišťuje katedra rurální sociologie, která je součástí širšího odboru sociálních věd. Základ výuky sociologie je povinný a je soustředěn do tří bloků zaměřených na:

- seznámení se sociologií pro pochopení sociální změny na americkém venkově (hlavně v životním stylu a v sociálních hodnotách) za účelem uvažování o budoucnosti venkovských společenství,

- aplikaci sociologických teorií a obecných sociologických poznatků na venkovskou a zemědělskou společnost a její sociální organizaci,
- studium venkovské a zemědělské změny s ohledem na úvahy o budoucnosti amerického venkova.

Nad tímto základem jsou podle určeného, dosti složitého systému voleny další kurzy, které zajišťuje katedra rurální sociologie:

- Populace a ekologie (sociálně ekologická problematika)
- Speciální kurz kulturní antropologie (The Amish Community)
- Vlastnictví a kontrola amerických farem (zemědělský systém v USA a jeho změny, role organizací a iniciativ zastupujících zemědělce)
- Urbánní sociologie (sociologie městských sídelních útvarů)
- Sociální procesy komunikace a difuze (zaměřeno na poznatky a dovednosti v sociální komunikaci)
- Perspektivy společenství (integrováný předmět podávající nové komplexní pohledy na stav a vývoj venkovských komunit, určený zejména přípravě a doškolení profesionálů v různých oblastech venkovského života – ve správě a řízení, vzdělávání, kulturních a duchovních institucích, veřejných a sociálních službách aj.)
- Sociální demografie
- Sociální výzkum
- Současné sociální problémy venkova
- Nové sociologické teorie
- Sociální organizace venkova
- Sociální změna a sociální trendy
- Sociální struktura společenství

ZKUŠENOSTI S TŘÍLETOU VÝUKOU SOCIOLOGIE NA VŠZ V PRAZE

V první řadě nutno poznamenat, že v důsledku samostatné tvorby studijních programů jednotlivými čtyřmi fakultami školy (agronomickou, provozně ekonomickou, lesnickou a technickou) nelze jakkoli sladit a s potřebnou dávkou systematickosti podat základní poznatkové a dovednostní penzum ze sociologie všem studentům, včetně speciálního zaměření podle studované odbornosti.

A jestliže má být výuka směřována do sociologie venkova a zemědělství a také lesnictví, je velkou systémovou překážkou, že naprostá většina studentů přichází na vysokou školu zcela nepřipravena k sociologickému pojmání věcí, k sociologickému „mluvení“ (tedy ke sdělování speciálních informací v příslušném odborném jazyce vyjadřujícím specifické významy slov) a sociologickému konání (či jednání, chcete-li). Je otázkou, zda příští doba odstraní tento nedostatek ve výuce na středních školách.

Pro vzdělání v sociálních vědách, resp. v sociologii nemůže platit poznatek z výzkumů vedených v České republice v posledních deseti letech, „že absolventi nemají výrazné nedostatky ve znalostech“ (viz již zmíněná stať J. Pražana, oddíl o přípravě odborníků v zemědělství), neboť naprostá nepřipravenost ze střední školy zabraňuje v jednosemestrálním kurzu, který je většinou pouze volitelným, pracovat aktivními metodami se širší participací studentů.

Tím výrazněji pak platí poznatek (uvedený tamtéž) o nedostacích v sociálních kompetencích a ve výchově k práci s lidmi. Ještě na jeden poznatek z citované statě J. Pražana bych ráda upozornila. Autor uvádí výsledky Litzenbergova průzkumu mezi odborníky v zemědělství a zemědělském obchodu v USA (L i t z e n b e r g 1988, viz v literatuře ke statí J. Pražana), které jednoznačně potvrzují rostoucí význam dovedností v práci s lidmi a v komunikaci, které dokonce předčí významem váhu ekonomických dovedností.

Sociologové na VŠZ pak stojí před zcela zásadní a v podstatě velmi triviální otázkou – co z rozsáhlého sociologického referenčního rámce zařadit do velmi úzkého prostoru jednosemestrální výuky v dotaci čtrnácti dvouhodinových přednášek doplněných (ne však vždy) čtrnácti hodinovými semináři? Tato tak říkajíc základní pedagogická otázka související s výukou sociologie na VŠZ je umocněna výše řečeným:

- Chybí-li základní dovednost k sociologickému pojmání světa lidí, jak lze bez velkých potíží aplikovat v tomto úzce vymezeném čase takové pojetí na specifickou venkovskou a zemědělskou společnost?
- Jak dalece se pedagogovi může podařit sladit požadavky na teoretickou odbornost výkladu s nutností ryze praktického přístupu při ilustraci různých sociálních situací, mechanismů sociálního jednání, průběhu sociálních procesů?
- Jak mnoho participace může pedagog ve studentech probudit a očekávat jejich spolupráci, chybí-li většině základní naladění na sociologickou polohu přemýšlení o lidských věcech, dovednosti skupinové spolupráce a schopnost komunikovat v jazyce adekvátním pro danou problematiku, a to v situaci, kdy panuje příliš silný zvyk na pouze formální kontakty mezi pedagogy a studenty?

Ponechme však dále stranou tyto úvahy o překážkách a potížích při obnově výuky sociologie na VŠZ, které ostatně jsou širšími nedostatky našeho vzdělávacího systému v obecném slova smyslu.

V následujícím textu bych se s vámi chtěla podělit o výsledky vlastního průzkumu mezi studenty technické a lesnické fakulty VŠZ (dále příslušně TF a LF), kteří absolvují sociologii pouze jako volitelný předmět. Tento průzkum se týkal motivace výběru a očekávání od absolvování kurzu sociologie a implicitně obsahuje informace o úrovni znalostí sociologie před absolvováním kurzu.

Studenti TF (dvě skupiny 55 a 27 osob) byli ze tří čtvrtin z venkova a absolvovali střední zemědělskou školu, zatímco studenti LF (13 osob) byli z větší poloviny

z měst a absolventů gymnázií. Mezi všemi třemi skupinami nebyl rozdíl co do předchozího seznámení se sociologií – setkal se s ní 4 až 10 % studentů v rozsahu půl či jeden rok středoškolských studií. Z jejich výpovědí vyplývá, že se přesto v sociologii neorientují. Vědí, že jde o vědu o společnosti, strukturované do skupin a že se zabývá sociálními problémy a vztahy mezi lidmi. Jejich znalosti jsou velmi povšechné. Jen výjimečně byly získány i určité poznatky o historii této vědy anebo o vybraných úsekových disciplínách (např. o hospodářské sociologii). Jen v polovině z těchto mála případů s povědomím o obsahu sociologie (tedy u čtyř z osmi) se mezi důvody volby tohoto předmětu na VŠZ vyskytla snaha prohloubit si získané poznatky. Lze hypoteticky předpokládat, že u studentů TF a LF VŠZ v Praze nezvyšuje předchozí setkání se sociologií motivaci k jejímu dalšímu studiu, ale pravděpodobně ovlivňuje vyšší míru orientovanosti ve smyslu, co lze od absolvování kurzu sociologie očekávat.

Po dvouleté zkušenosti s výukou sociologie, kdy jsem si stále více pokládala otázku, jak nejlépe obsahově naplnit kurz, jsem se 27členné skupiny studentů TF tázala na jejich přání, pokud jde o rozvržení přednášek z obecné sociologie (dále OS) a sociologie venkova a zemědělství (dále SVZ) v rámci jimi absolvovaného kurzu, a to po vysvětlení předmětu obou disciplín. Výsledek byl 1,14 : 1,00 ve prospěch obsahového zaměření ze SVZ. Byl zjištěn výrazný rozdíl mezi studenty z venkova a měst:

- ze studentů bydlících na venkově si čtyři pětiny přály převahu SVZ nad OS v poměru 60 až 85 % ku 40 až 15 % a jen čtvrtina dala přednost OS, v poměru 60 až 70 % ku 40 až 30 %;
- ze studentů bydlících ve městě si naopak čtyři pětiny přály převahu OS, a to v poměru 60 až 100 % ku 40 až 0 % a jen čtvrtina dala přednost SVZ, v poměru 70 až 80 % ku 30 až 20 %.

Společné řešení jsme našli v takovém pojetí předmětu, kdy v přednáškách výrazně převládala obecně sociologická témata nad speciálními venkovskými a zemědělskými tématy a tato obecná problematika byla v seminářích aplikována na venkovskou a zemědělskou společnost.

Ti, kteří si sociologii zvolili, soudili, že oproti filozofii, psychologii a politologii je sociologie bližší vlastním prožitkům, a tudíž i srozumitelnější, jednodušší a pochopitelnější. V motivacích pro výběr předmětu se nejčastěji objevily důvody spojené s možností uplatnit při výuce vlastní zkušenost z života na venkově (cca 30 % odpovědí), s čímž souvisí i větší zájem o tento ze skupiny volitelných předmětů. Vedle těchto důvodů pro výběr se však aspoň stejně silně nebo i více uplatňuje motivace, která vůbec nesouvisí s obsahem předmětu, ale se sestavením týdenního časového rozvrhu (např. pokud byla sociologie zařazena ve čtvrtek a filozofie nebo psychologie v pátek či v pondělí, byl z tohoto důvodu větší zájem o sociologii). Jako další důvody k výběru sociologie se objevila doporučení starších studentů nebo

volba podle jiných studentů v ročníku. Ojediněle se pak uplatnily i různé specifické zájmy související s prostředím venkovského života (např. nový směr jeho poznání, zájem o mezilidské vztahy, o mentalitu a životní styl venkovanů, o sociální strukturu venkova a o sociální komunikaci na venkově, příp. jiné).

A co studenti od absolvování kurzu sociologie očekávají? V této poloze otázky lze upozorňovat dosti těsnou souvislost mezi počtem studentů ve skupině, kteří si sociologii zvolili a jejich orientací v předmětu. Čím je skupina početnější, tím méně jsou její členové orientováni a více se uplatňuje odpověď „nevím, co mohu od absolvování kurzu očekávat“. A tím více se pak v motivacích objevuje lhostejnost (typu „volili jiní, volil jsem také tak“) nebo negativní výběr (typu „něco jsem zvolit musel“). Srovnáme-li 55člennou skupinu z TF s tou 27člennou, v první skupině se příslušně vyskytlo 20 % případů a ve druhé necelá 4 % případů těch, kteří nevědí, co mají od absolvování kurzu očekávat. Ti ostatní pak v pořadí očekávají:

- rozšíření všeobecného vzdělání, rozhledu a přínos nového poznání o postavení člověka ve společnosti, včetně znalosti speciální terminologie (33–40 %);
- rozšíření znalostí o problematice venkovského a zemědělského společenství ve smyslu možnosti konfrontovat vlastní pozorování podle zkušeností se sociologickými poznatky (30–40 %);
- naučit se rozumět sociálnímu jednání lidí a komunikovat s nimi (výskyt u cca 10 až 20 % z 2. skupiny studentů TF a u skupiny z LF).

Se sociologicky zdravou dávkou skepse poznamenávám, že odpovědi na motivaci výběru i očekávání budou poněkud „zabarveny“ formalismem, pramenícím z malé znalosti předmětu, z možnosti vzájemného ovlivňování, z návyku jednat v linii student – pedagog převážně formálně, ze skutečnosti, že nějaká volba volitelného předmětu proběhnout musela. Na druhé straně dodávám, že ladění odpovědí, připojené poznámky, vzkazy a doporučení (a snad i moje prosba o upřímné odpovědi) dovolují usuzovat na to, že snaha o pravdivé zodpovídání projevena byla. A proto je možné k očekávání adresovanému poznávací stránce výuky sociologie připojit očekávání směřovaná do ovzduší, v němž by měla výuka probíhat. A lze jen souhlasit s tím, že sociologie by ve výuce měla hrát roli duševně hygienického uvolnění v relaci k předmětům jako je např. matematika, fyzika nebo chemie, že by měla propojit poznání se zábavou, aktivním odpočinkem a odreagováním v tomto smyslu. A že by měla též přinést trochu překvapení, zajímavosti a poučení pro každodenní osobní život, že by měla více směřovat k pochopení a porozumění mezi lidmi než k jejich řízení a vedení. Její výuka by neměla být poznamenána „upjatostí“, „školo-metstvím“ a potřebou „biflování“, ale měla by vést k variantnímu uvažování o věcech reálného života v referenčním rámci vlastního osobního života ve venkovské a zemědělské společnosti a venkovského a zemědělského života v globální národní a nadnárodní společnosti.

ZÁVĚRY

1. Ze srovnávací analýzy čtyř vybraných případů vyplývá povinné absolvování základů obecné sociologie a sociologie venkova a zemědělství ve výchově zemědělských odborníků jakékoli specializace.
2. Kurz vychází od základů obecné sociologie a aplikuje sociologické teorie a obecné sociologické poznatky na specifickou venkovskou a zemědělskou společnost.
3. Tam, kde výuka jednotlivých typů zemědělských odborníků probíhá na specializovaných fakultách (pouze polský příklad), variuje tento základní kurz podle odborného zaměření, obsahově však příliš odlišností nemá. U výuky odborníků s ekonomickým zaměřením je možno dále vybrat nadstavbovou sociologickou disciplínu specializovanou na venkovskou kulturu.
4. Tam, kde výuka jednotlivých typů zemědělských odborníků není organizována na speciálních fakultách (německý, francouzský a americký příklad), je přítomna mnohem vyšší míra volitelnosti výuky s ohledem na proponovanou specializaci a v rámci volitelnosti je možno vybrat dva či více bloků speciálních předmětů, výuku kterých garantují instituty, jejichž hlavní náplní činnosti je výuka sociologických disciplín.
5. Zaměření takového nadstavbového sociologického studia náležitějšho do oboru hospodářských a sociálních věd je různorodé – na hospodářskou sociologii (práce, povolání, trhu, spotřeby, peněz aj.), na sociologii rozvojových zemí, na sociologii organizace anebo sociální ekonomii agropotravinářského sektoru, na integrované uspořádání venkovského prostoru, jakož i na samotnou rurální sociologii.
6. V rámci těchto zaměření lze absolvovat celou řadu předmětů se sociologickou tematikou (od obecné sociologie přes sociologickou metodologii k různým sociologickým úsekovým disciplínám – ekonomická sociologie, sociologie domácností, sociologie reklamy, sociologie organizace, sociologie venkovského rozvoje, sociologie rozvojových zemí aj.) vždy aplikovaných na venkov a zemědělství.
7. Mezi studovanými předměty se objevují tzv. integrované předměty, při jejichž výuce dochází k mezikatedrové dělbě, ačkoli garantem je ten útvar, který zajišťuje výuku sociologických disciplín – týká se zejména sociálně ekologické problematiky a otázek správy a rozvoje venkovského prostoru.
8. Při výuce sociologických disciplín je využíváno participativních metod, což je zejména na počátku studia propojeno se stážemi studentů v zemědělských hospodářstvích, kde je podle instrukcí prováděno přímé pozorování sociálních situací. Později se aktivní metody výuky odvíjejí od studia tzv. tvrdých i měkkých sociálních dat, sociálních drah zemědělců a sociálních podmínek repro-

dukce zemědělských hospodářství, odborné sociologické literatury věnované problematice venkova a zemědělství.

9. Oddělení sociologie venkova a zemědělství katedry humanitních věd VŠZ v Praze připravilo v roce 1993 nabídku kurzů se sociologickou tematikou, která obsahuje:

- Základní kurz sociologie venkova a zemědělství
- Speciální kurz obecné sociologie
- Sociologii zemědělství a zemědělského podniku
- Speciální kurz sociologie venkova
- Sociologii zemědělství a venkova rozvojových zemí
- Metody a techniky sociologického výzkumu
- Zemědělskou historii
- Sociální ekologii

Z těchto kurzů je prozatím realizována jen menšina.

10. Z konfrontace s uvedenými příklady vyplývají některé nedostatky ve výuce sociologie a sociologie venkova a zemědělství na VŠZ v Praze:

- nepropracovanost a nesladěnost základního kurzu a nepovinnost jeho absolvování všemi studovanými odbornostmi;
- nesystematičnost výuky sociologických disciplín u odborníků s ekonomickým zaměřením (v analogii s přípravou odborníků pro úsek hospodářských a sociálních věd v zahraničních příkladech);
- nepřítomnost integrovaných předmětů, v nichž mají sociologické disciplíny svůj podíl (příp. přítomnost takových předmětů, ale nezařazení sociologických disciplín do nich), a které by mohly být základem perspektivních specializací zemědělských odborníků, např. rurální rozvoj a integrované územní uspořádání pro odborníky ve správě a územním řízení venkova, organizace či sociální ekonomie agropotravinářského sektoru pro managery v hospodářské sféře;
- malá orientace sociologických disciplín na sociokulturní a politickoobčanské aspekty venkovského života (v návaznosti na filozofii, politologii a etnologii);
- nedostatky v metodologicky orientované výuce, resp. omezení na povšechné informace v sociologickém výzkumu v rámci základního kurzu;
- často přítomný tradicionalismus uplatňovaný ve výuce, což je dáno do jisté míry tím, že věkový průměr interních pedagogů je 56 let a mezi externími převažují osoby v důchodovém věku.

Zcela závěrem použiji slov Petera L. Bergera, jehož „Pozvání do sociologie“ dobře slouží k uvedení studentů VŠZ v Praze do studia této vědy. Tento americký sociolog uvažuje o tom, že právě na školách je možné uplatnit humanistické poslání sociologie. Dnes je již nakupeno mnoho všelidských problémů a otázek, a proto se znovunastolují ryze humanistické myšlenky. Problém se sociologií je pak větší tam, kde se nepřipravují sociologové, kteří pochopitelně nehledají vlastní smysl této

disciplíny, ale užitečnost daného oboru (předmětu) pro svůj sociální vzestup. Pokud by vzdělání bylo chápáno pouze v technických a profesionálních termínech, sociologie příliš šancí nemá (B e r g e r 1991, upraveno).

L i t e r a t u r a

BERGER, P.L.: Pozvání do sociologie, Praha 1991.

Studijní prospekty a publikace těchto institucí:

Ústřední škola venkovského hospodaření Varšava, Ekonomicko-zemědělská fakulta

Universita Bonn

Národní agronomický institut Paříž-Grignon

Universita Missouri – Columbia, Fakulta zemědělství, potravinářství a přírodních zdrojů

Vysoká škola zemědělská v Praze, katedra humanitních věd.

Došlo 17. 1. 1994

HUDEČKOVÁ H., University of Agriculture, Praha, Czech Republic

Sociology in the process of preparing the agricultural specialists

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 5, pp. 347–360. – ref. 1, summaries in cz, en

Three years after renewal of lessons in sociology at The University of Agriculture in Prague, the authoress deals with the content of the lessons in sociology within the frame of university education for agricultural experts. The renewal of these lessons is connected both with problems emerging from the long-time absence of rural sociology development in pedagogical (and research) activity and the problems accompanying changes within all educational system and style of teaching. Also the problems of insufficient collaboration among the departments cannot be neglected. Sociology itself appears in much more unfavourable conditions compared to other courses due to the fact the department guaranteeing sociological lessons was established at The University of Agriculture in Prague not before 1990.

There are four examples of education in sociological disciplines presented in the paper. All are implemented at universities engaged in education of agricultural experts. The universities are: Szkoła główna gospodarstwa wiejskiego Warszawa, Rheinische Friedrich Wilhelms Universität Bonn, Institut National Agronomique Paris-Grignon, University of Missouri – Columbia.

The authoress continues with her own experience with renewed lessons in sociology at The University of Agriculture in Prague. This situation can be characterized as a starting phase of systematical education in rural sociology. This phase includes a lot of obstacles – overall underestimation of preparation for performance of social competences, students of middle schools are not prepared for sociological perception of the world what is supported by the short time and small area offered at the

university for removing of this imperfection, active methods of education are not well prepared and also the fact that both teachers and students are not accustomed to these methods should be taken into account.

The paper continues with presentation of students' motivation for choosing sociology from the variety of optional courses and also the expectation of students in the sense what they assume the course in rural sociology would bring them. Another part of paper is dedicated to differences between the position of sociology and special professional courses embodied into the education of agricultural experts. Atmosphere that should be desirable for the courses in sociology is also partly described in the paper. The authoress thinks over the relation between general and rural sociology within basic course of sociology at The University of Agriculture in Prague.

At the end of the paper the findings from the comparative study of four above mentioned cases are summarized. The authoress considers them inspirative for the promotion and improvement of education in sociology at Czech agricultural universities. She presents the offer of courses in sociological disciplines at The University of Agriculture in Prague that had been prepared but are now realized only in a minimal scope. The offer can be considered as a preliminary first step of systematic study of sociology there. The last sentences deal with some problems in today's lessons in sociology at The University of Agriculture in Prague. Authoress points out that the courses have not been elaborated well and have not been systematic, that there do not exist integrative courses dealing with rural and agricultural problems in their complexity, including their humanistic part, that the scope of lessons in methodology is insufficient and that it is necessary to modernize the understanding of teaching the sociology.

general sociology, rural sociology, agricultural expert, education

Adresa autorky:

Mgr. Helena Hudečková, CSc., katedra humanitních věd, oddělení sociologie venkova a zemědělství, Vysoká škola zemědělská, 165 21 Praha 6 – Suchbátka, Česká republika, tel. 02 338 2311, e-mail: lostak@pef.vsz.cz

PRAŽAN J., Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, pracoviště
Brno, Česká republika

CIZNER P., Vysoká škola zemědělská, Brno, Česká republika

Participace v přípravě zemědělských odborníků

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 5, s. 361-371. – lit. 13, res. čes., angl.

Článek diskutuje zásadní změny v nárocích na zemědělské odborníky a jejich nedostatky v přípravě. Ukazuje se, že již dřívější práce upozornily na slabiny ve výchově studentů ke skupině schopností a dovedností jako interpersonální schopnosti, motivace, tvořivost, nezávislost, řešit problémy, vše to, co je nutné k řešení komplexních problémů zemědělství a venkova a trvale udržitelného rozvoje. V druhé části článku je popsáno ověřování netradičních přístupů ve výuce, které mají zmíněné nedostatky napravit. Studenti VŠZ Brno se po počátečních obtížích dokázali uvolnit, s radostí spolupracovat, byli brzy schopni bez zábran vystupovat před ostatními a nekonfliktně diskutovat. Autoři se domnívají, že promyšlené zavedení těchto postupů by bylo velkým přínosem do vzdělávacího procesu.

komplexnost, trvale udržitelný rozvoj zemědělství, schopnosti, systémový přístup, management, participace, paradigma

Článek prezentuje některé výsledky ověřování netradičních přístupů ve výuce vysokoškolského zemědělského vzdělávání. Role zemědělství je chápána stále širěji, a tak se stávají běžné problémy v praxi stále komplexnější a v kombinaci s rostoucí dynamikou vývoje se radikálně mění i nároky na zemědělského odborníka. Vzniká řada otázek: Jaké nové požadavky klade základní změna cílů zemědělství na vysokoškolského absolventa? Jak by mohly české zemědělské vysoké školy na nové požadavky reagovat? Soustředíme se více na rozvoj schopností studentů, které byly výzkumem shledány jako nedostatečně rozvíjeny.

ZDROJE INFORMACÍ A POUŽITÁ METODIKA

Pro identifikaci nových požadavků na zemědělské odborníky byly studovány zahraniční a tuzemské výsledky výzkumů a základní literatura. Jako inspirace pro

ověřování nových přístupů posloužila osobní zkušenost autorů v zahraničí, kde byla také shromážděna většina literatury a interních studijních materiálů různých univerzit. Aby bylo možné vyhodnotit způsob přípravy studentů přicházejících na vysoké školy v ČR, bylo v roce 1992 provedeno dotazníkové šetření v 59 SZŠ, s cílem zjistit názory učitelů na zaměření přípravy studentů (s návratností 55,9 %). Výzkum byl doplněn částečně strukturovanými rozhovory s učiteli na katedrách pedagogiky při VŠZ Brno a Praha.

Samotné ověřování metod participace proběhlo v průběhu šesti dvoudenních seminářů (Workshopů), jichž se zúčastnilo 45 studentů, 10 učitelů a 30 zájemců z výzkumu a poradenství (celkem 85). Pro vyhodnocení byla využita metoda účastnického pozorování a bylo shromážděno celkem 109 výroků, vztahujících se především k participaci a systémovému přístupu. Další aktivitou byl doporučený předmět (Soft systémy), který měl obdobný charakter jako semináře, avšak byl přizpůsoben možnostem, které skýtaly dvě hodiny výuky týdně. Byl také soustředěn na týmovou práci s častými diskusemi, na samostatné slovní projevy a poznávání systémového přístupu, čímž doplňoval poslání seminářů.

Témata seminářů:

- Rozvoj vzdělávacího systému a výzkumu v ČSFR
- Ekologie v ČSFR
- Nezávislý student
- Jak přeměnit běžnou domácnost na ekologicky vyhovující
- Založení studentské unie
- Řešení odpadové situace v obci Telnice

Témata byla volena tak, aby formou odpovídala zadáním pro akademické eseje běžné na školách v anglofonních zemích a obsahem různorodému zaměření participantů (Thinking It Through 1987).

První seminář vedl zkušený facilitátor Elwin Turnbull z University ve Western Sydney Hawkesbury a ostatní semináře vedli autoři článku. Zmíněná univerzita v Austrálii byla spolu s metodologií pružných systémů (soft systems) zpracovanou Checklandem (1990) zdrojem metodik integrovaného přístupu k vedení seminářů (interní studijní dokumenty školy). Další nezbytné rady, zvláště týkající se metod participace, byly čerpány z publikace, kterou napsala Spencer (1989). Cílem bylo postavit účastníky před nový problém, dát jim nezbytný rozsah instrukcí o procesu a způsobu řešení problému a citlivě katalyzovat vývoj situace. Metodická část k vedení seminářů tohoto typu je velmi rozsáhlé téma, vyžadující větší prostor, než je v možnostech tohoto článku.

VĚCNÁ A METODICKÁ VÝCHODISKA PRO ZAVÁDĚNÍ PARTICIPAČNÍHO PŘÍSTUPU NA SEMINÁŘÍCH

Posun v chápání role zemědělství

Od doby roku 1987, kdy Komise paní Brundtlandové vydala dokument (R e d - c l i f t 1989), v kterém byl zformulován koncept trvale udržitelného rozvoje (dále TUR), se zintenzivnila diskuse okolo funkcí zemědělství. Původní úzké zaměření na produkci se začalo chápat jako nedostatečné a nahradil jej v řadě zemí koncept TUR zemědělství. Definicí TUR je značné množství, např. P e a r c e (1989) jich ve své „galerii definic“ uvádí 30. Některé rysy se však shodují téměř u všech.

Trvale udržitelný rozvoj je rozvoj, který:

- je citlivý k životnímu prostředí,
- ekonomicky životaschopný,
- technologicky možný (prakticky),
- sociálně přijatelný a tudíž je schopen uspokojit základní potřeby současné generace, aniž ohrozí práva budoucích generací.

Důležitým bodem obratu může být vyhlášení trvale udržitelného rozvoje zemědělství jako cíle Zemědělského programu ČR (1992).

Změny v nárocích na managery

Mnohá selhání v rozvoji nejsou selháním produkce nebo technologií, ale institucionálním selháním. Alternativní názor na rozvoj přijímá imperativ trvalé udržitelnosti a staví institucionální dimenzi na přední místo (C a r l e y, C h r i s t i e 1992).

Integrace různých cílů zemědělství v rámci TUR bude nutit odborníky k interdisciplinárnímu přístupu. Proces integrace však má svá omezení (C a r l e y, C h r i s t i e 1992):

- *Komplexita problémů ŽP.* Vysoký stupeň komplexity problémů ŽP (s často nejasnými vazbami) je kombinován vysokým stupněm integrace, při neustálých změnách ve vazbách. S takovouto „turbulencí“ se lépe vypořádá „sít“ aktérů (např. organizací) postavená na partnerství zanitresovaných. Výsledek je nejistý, pokud je použita jen přímocará analýza (příčina – následek) a je aplikováno jednoduché řešení jedinou institucí.
- *Selhání příkazového a kontrolujícího stylu managementu.* Jako reakce se začaly vyvíjet nové manažerské „na cíl orientované“ struktury nazývané např. multidisciplinární projektové týmy, meziorganizační přístupy k managementu zdrojů, paralelní struktury k byrokraciím, participativní management (S p e n c e r 1989) a pod.

- *Administrativní pasti* nazývají Carley a Christie (1992) situace, vyplývající ze selhání integrace politiky. Ministerstva bývají často v zajetí zjednotěného sektorového vidění problému a snaží se řešit komplexní situace (což vede často k selhání programů a projektů).
- *Selhání vertikální integrace.* Velmi často se stává, že tvůrci politiky nebo tým řešící projekt dostatečně nerozumí tomu, co se děje na nižší úrovni (např. v zemědělském podniku nebo farmě) a jaký to má vztah k životnímu prostředí. Potom se může stát, že nástroje podporující změnu sice vypadají přiměřené, ale není tomu tak (Carley, Christie 1992).
- *Neschopnost učít se z chyb.* Často nedostatečná motivace k učení se z minulých zkušeností a ještě méně k přijímání, analýze a učení se z chyb minulosti. Tato forma učení se je nezbytností pro adaptivní management např. životního prostředí.
- *Ostatní vlivy dané společností.* Pro úspěch programu či projektu bývá rozhodující způsob, jak management zohlední národní politický systém, náboženství, společenské vrstvy a ostatní faktory kultury. Např. korupce musí být oslovena i když třeba diplomaticky a to, co nemůže být svěřeno papíru, se má diskutovat v atmosféře důvěry osobně (Carley, Christie 1992).

Změna paradigmatu managementu

Díky demokratizačním změnám v celém světě, díky vyostřující se konkurenci, emancipaci žen a dalším faktorům dochází k zásadním změnám v preferenci hodnot pracujících vyspělých zemí. Výsledky průzkumů Public Agenda Foundation z roku 1983 o preferencích v hodnotách zřetelně vyzdvihují spolupráci, kreativitu, možnost růstu, uznání za práci a pod., což je výrazný posun oproti minulosti (S pencer 1989). Výsledky průzkumů mezi odborníky v zemědělství a zemědělském obchodu v USA také jednoznačně potvrzují rostoucí význam dovedností v práci s lidmi a v komunikaci, které dokonce předčily významem váhu ekonomických dovedností (Litzenberg 1988).

Nové tendence v chápání participace

Metodická stránka věci je natolik široká a různorodá, že je nutné se omezit jen na konstatování některých důležitých okolností. Především existuje velké množství technik, jak vést shromáždění, schůze, pracovní setkání (workshopy) i celé projekty tak, aby bylo možné přivést ke konsensu i potenciální (skutečné) oponenty, podporovat tvořivost a vyvolat účastenství participantů.

Především je třeba říci, že participace vyžaduje zásadní změnu přístupu facilitátora (toho, kdo katalyzuje celý proces):

- čeká ho *strach ze ztráty kontroly nad situací*,
- musí cilevědomě *nechat padnout bariéry v komunikaci*,

- musí nalézt a naučit se *odpovídající metody práce*,
- musí překonat obavy vyvolané *předchozími nezdarý ve spolupráci* (S p e n c e r 1989).

Diskutovaný styl práce s lidmi však není nebezpečným chaosem, jak by se mohlo zdát. Během práce ve skupinách se přirozeně a tvůrčím způsobem vyskytují nejméně tři módy facilitace (H e r o n 1989):

Hierarchický modus: facilitátor směřuje proces, vybírá cíle a program, ovlivňuje pocity skupiny, vysvětluje a bere na sebe plnou zodpovědnost za všechny dimenze učebního procesu.

Kooperativní modus: facilitátor sdílí svoji kontrolu (moc) nad učebním procesem se skupinou. Pomáhá participantům při rozhodování o programu, jeho názor je jedním z mnoha, výsledky jsou vždy diskutovány.

Autonomní modus: Úplná autonomie skupiny je respektována. Facilitátor nedělá pro skupinu nebo se skupinou, nechá ji rozhodnout se pro program, nechá prostor pro samostatné iniciativy. Nepřipomíná, nevede ani neasistuje. Neznamená to vzdání se zodpovědnosti facilitátora. Je to jemné umění tvořit podmínky, v kterých mohou lidé zakoušet své sebeurčení v procesu učení se.

Pojem participace může vyvolat řadu interpretací, pro autory však při práci znamenal:

- Je to neustále pokračující, integrovaný, „celosystémový“ proces. Nemůže být uzavřen v izolovaném týmu v rámci organizace, jinak doslova otráví klima. Nic nového „nepřináší“, je to transformace modelu práce.
- Je to vyvíjející se, organický a dynamický proces. Není jednorázovým programem a zanedbávání doslova vyhasne. Podporován poroste a obohatí vnitřní kulturu organizace o spolupráci, týmového ducha, tvořivost a motivaci.
- Je to strukturovaný proces používající dovednosti, které se lze naučit. S vědomím jasné struktury a hranic je umožněno lidem pracovat autonomně a tvořivě.
- Participace vyžaduje od každého participanta otevřenost. Není měněn jen modus práce, ale i hodnoty. Pro někoho je lehké přijímat změny, pro jiné velmi obtížné a bolestivé (S p e n c e r 1989).

Zdá se, že učení se jak zůstat otevřen ke změnám a mít aktivní roli v podpoře změn, může být nejcennější lekcí pro naši dobu (S p e n c e r 1989).

Příprava odborníků v zemědělství (výsledky výzkumu)

Výzkum vedený v této oblasti v posledních deseti letech v ČR dospěl k závěru, že absolventi VŠZ a vysokých škol veterinárních neměli výrazné nedostatky ve znalostech, ale prakticky ve všech oborech se vyskytovaly nedostatky v dovednostech a vzdělávací systém jako by selhal v případě sociálních a ekonomických kompetencí. Zvláště výrazně chyběla u absolventů odvaha k volbě netradičních

řešení, chyběly dovednosti syntetizovat množství vědeckých poznatků, byla zjištěna neobratnost při řešení konfliktních situací, nedostatky v metodologii vědecké práce a další (H o l e č e k 1984). Předchozím studiem odpovídající se ukázal výsledek dotazníkového průzkumu na středních zemědělských školách, který potvrzuje, že byla zanedbána výchova k práci s lidmi. Naopak učitelé soudí, že jejich školy mají dobré výsledky při tvorbě znalostí (P r a ž a n 1989). Dotazovaní učitelé na katedrách pedagogiky při VŠZ Brno a Praha potvrdili, že na středních školách převládají výkladové formy výuky a vysoce formální vztahy mezi učiteli a studenty (P r a ž a n 1989). Znamená to, že na VŠZ přicházejí studenti připraveni především po formální stránce (znalosti) a je zde předpoklad nízkého stupně připravenosti odborníků na nové výzvy měnící se orientace zemědělství.

PARTICIPATIVNÍ PŘÍSTUP NA SEMINÁŘÍCH (VŠZ BRNO)

Ověřování přístupu k výuce, který podporuje přípravu na stále se měnící situaci v zemědělství, vyšlo z předpokladu, že pokud má absolvent *řešit komplexní situace*, má umět *komunikovat a spolupracovat*, má být schopen *se učit neustále ze situací*, má být nezávislý a tvořivý, potom celý proces výuky musí tyto dovednosti a schopnosti vyžadovat. Rozhodli jsme se pro integrovaný přístup, vyvinutý v University of Western Sydney Hawkesbury, který je postaven především na konceptu *učení se zkušeností* vypracovaném Kolbem (P e a r s o n , I s o n 1992), *teorii pružných systémů* (C h e c k l a n d 1990) a metodách *participace* dle S p e n c e r o v é (1989).

Průběh seminářů

Účastníci byli seznámeni s tématem semináře a krátce s učebním cyklem, který je současně vodítkem pro vypracovávání projektů. Proběhla krátká demonstrace prvního kroku cyklu „konkrétní zkušenost“ na příkladu fotbalového týmu, charakterizovaná otázkou: „Co vše může ovlivnit kvalitu fotbalového týmu?“. Výsledkem bylo „zmapování myšlenek“ (mind mapping).

Poté byly vytvořeny skupiny (s rovnoměrným zastoupením pohlaví a věku) po čtyřech až pěti, které samostatně provedly první krok. Po skončení časového limitu každá skupina vyslala jednoho zástupce, který předvedl a vysvětlil grafické vyjádření výsledku jejich práce (ostatní komentovali, ptali se, oponovali atd.).

Po skončení první fáze se posadili všichni participanti do kruhu a každý vyjadřoval pocity, které v něm práce zanechala (opět byl prostor pro konfrontace názorů). Další kroky následovaly obdobným způsobem.

Reflexivní pozorování bylo vyjádřeno otázkou „Co to vše znamená?“. Proběhlo tzv. grupování, pojmenování a nalezení vazeb, definování sporných nebo nejasných pojmů a pod.

Abstraktní konceptualizace byla budována jako odpověď na otázku „Co je důležité a proč?“. Vznikaly tak modely, vyjadřující, jak domácnost (systém) pracuje, plní-li zamýšlený účel (ekologicky vyhovující domácnost).

Aktivní experimentování byla fáze, zahrnující nalezení žádoucích změn (otázka: "Co by se mělo stát"), vypracování akčního plánu na jejich uskutečnění.

Uskutečňování změn je již vlastně návrat do reálného světa charakterizovaný *konkrétní zkušeností* a kruh (lépe spirála) se uzavírá.

Nakonec proběhla reflexe na poslední akce a těmi bylo vyplňování dotazníků: Belbinův dotazník na týmové role, Dotazník na styly učení se (každý má svůj styl, který je více zakotven v některém z kroků cyklu) a Komunikační inventář. Participanti vzájemně sdíleli výsledky dotazníků, které si sami vyhodnotili.

Facilitátoři se během všech fází cyklu, diskusí a reflexí snažili vyvarovat takového řízení procesu semináře, které by narušovalo autonomii rozhodování participantů a manipulovalo jejich zkušenost.

VYHODNOCENÍ PRŮBĚHU SEMINÁŘŮ (WORKSHOPŮ) A DOPORUČENÉHO PŘEDMĚTU S VYUŽITÍM PARTICIPAČNÍCH METOD VÝUKY

Struktura workshopů, metodologie pružných systémů a minimální ovlivňování účastníků seminářů facilitátorem dovolilo vytvořit standardní situaci, v které byly zaznamenány jednotlivé výroky a způsob, jak se účastníci dokázali se situací vyrovnat.

Vzhledem k tomu, že výsledkem pozorování jsou kvalitativní údaje, byly informace jen rozříděny do několika typických skupin a interpretovány.

První skupina slovních projevů se týkala úvodního stadia seminářů a vyjadřovala schopnost studentů začít vypracovávat projekt bez „kuchařky“ a utřdit si informace. Všechny osm výpovědí vztahujících se k tomuto problému v diskusích vyjadřovalo nepřipravenost vypořádat se s novým, vysoce komplexním problémem.

Příklady odpovědí:

„Shromáždili jsme chaotické informace.“

„Nemám v tom systém a stydím se za to.“

„Je to příliš komplexní problém.“

Druhou skupinou byly komentáře ke stylu vedení workshopu. Záporné reakce vyjadřující nespokojenost s nedostatečným vedením (celkem 9) byly soustředěny jen do prvních dvou workshopů a do prvních stadií projektů (účastníci brzy poznali roli samostatnosti v postupu řešení). Naopak šest reakcí bylo kladných a byly situovány do pozdějších stadií projektů. Velmi častým úkazem byla neschopnost až obava stanovit si pracovní definici pojmů pro další diskusi.

Příklady:

Záporné

- „Neúplné zadání, co jsme “my” v projektu?”
- „Nevíme ale oficiální definici pojmu!”
- „Moc obecně stanoven problém.”

Kladné

- „Dobře, že máme volnost.”
- „Nebyli jsme směřováni či determinováni.”

Další oblastí byly výroky charakterizující proces porozumění systémům a procesu vývoje projektu. Bylo shromážděno 14 výroků vyjadřujících objevnutí a i překonání vlastního nepochopení celého procesu.

Příklady:

- „Lidé často hned na začátku spěchají do výsledků či řešení.”
- „Fantastické, můžeme se učit z chyb.”
- „Naše skupina věnovala příliš mnoho času stavbě definice.”
- „Je to cenné, uvědomili jsme si problém a koho je to problém.”

Nejvíce komentovaným rysem workshopů byla spolupráce a komunikace. Celkem 19 komentářů obsahovalo dva záporné odpovědi a ostatní shodně oceňovaly příležitost na problémech spolupracovat.

Příklady:

Kladné

- „Učím se ze spolupráce.”
- „Čím dál více se mi líbí práce v kolektivu.”
- „Výborné pro komunikaci.”
- „Zadali jste to dobře, pohádali jsme se a teď si to budeme pamatovat.”

Záporné

- „Ve skupině jsme se tentokrát nedohodli.”
- „Ruší mne ti, kteří již tuto metodu znají.”

Poslední skupina komentářů (celkem 18) se dá charakterizovat jako spontánní ohodnocení celého workshopu, které vyplynulo z diskusí na závěr projektů. Je třeba podotknout, že toto hodnocení neodráželo kvantitativní hledisko (jaká poměrná část hodnotila kladně a jaká záporně), neboť přítomní se mohli hodnocení vyhnout a nebo neopakovali to, co už někdo předtím řekl (vždy průměrně dva nedokončili workshop). Spíše jsme mohli pochopit, jakou odezvu ve studentech může tak poměrně krátké působení vyvolat.

Příklady nejčastějších komentářů:

- „Teď vím, jak organizovat chaos.”

„Už ty chyby asi neudělám.“

„Hned od pondělí začnu řešit problém.“

„Je to kreativní sebevzdělávání.“

Ostatní slovní projevy lze rozdělit na výměny názorů, prezentace práce skupin a diskuse technických atributů soft systémové metodologie. Některé z nich jsou velmi dobrou inspirací pro systémový přístup, ale toto téma přesahuje rámec článku.

Převážná většina účastníků seminářů překonala počáteční zábrany a po přibližně dvou hodinách se projevovala zcela uvolněně a s chutí pracovala. Po této době adaptace na nový styl práce považovali participanté tento přístup nejen za vhodný, ale objevily se i návrhy zavést takovou výuku na VŠZ. Jak vyjadřují slovní výpovědi, nejvíce byla oceněna možnost tvořivě komunikovat, nezávisle se rozhodovat o postupu, zlepšovat své schopnosti řešit komplexní problémy (systémový přístup). Studenty doslova bavilo prezentovat výsledky své práce a kultivovaně o nich diskutovat. Objevily se však i projevy nesouhlasu s nedostatkem instrukcí a vedení a pravidelné rozpaky nad počáteční fází, v níž je nutné definovat, sbírat myšlenky a hledat alternativy. Při společné práci kolektivů se ukázalo, že i když některá skupina zdánlivě selhávala, dokázala situaci díky pravidelným prezentacím a reflexím překonat. Projevovaly se zde zřetelné autoregulační vlivy kolektivu. Sám proces zpracovávání projektu se potom stává hodnotou a zkušenost z něj částí jeho výsledku.

Doporučený předmět s názvem Soft systémy - řešení paradoxů v zemědělství však měl částečně jiný osud. Jeho výuka probíhala na VŠZ Brno jeden semestr v roce 1992 a zřetelně se na jeho výsledcích projevil fakt, že se tato malá skupinka 15 studentů pokoušela pracovat v jiném modu než celá škola. Zatímco během semináře se vždy podařilo po krátkém čase zlepšit celkovou atmosféru, motivaci a úsilí, studenti přiznávali, že se nedokáží v hodině tak uvolnit a přimět k soustavné práci. Tento jev koresponduje s přirozeností participace, která nemůže být omezena na jednu část systému (Spencer 1989). Vysvětluje to i značné obtíže vyučujících zvláště v českém vzdělávacím systému, kteří chtějí prosazovat participativní přístup ve svých předmětech, aniž by pracovali v relativně autonomním podsystému školy, který je tomu zcela nakloněn.

Semináře potvrdily, jak značný potenciál v sobě skrývá přístup ponechávající studentům více autonomie v práci. Shoduje se to se všeobecným přijetím těchto přístupů v zahraničí a to zvláště při vedení projektů rozvoje venkova a ve školství (i když celé školy je užívají v menší míře). Nutno však podotknout, že vždy existuje jistá část populace, která nepřijme prostředí, v kterém se musí sama nezávisle rozhodovat a rozvíjet, jakkoli to přináší dlouhodobé výhody (W e b b 1990). Je tedy přirozené, že je vhodná spíše diverzita přístupů ve vzdělávacím systému.

ZÁVĚR

I když počet studentů při ověřování netradičních metod nebyl velký, výsledky ukázaly jednak schopnost studentů se novému přístupu přizpůsobit a učit se z něj, a jednak se ukázalo úskalí praktického použití, pokud pro takový přístup chybí širší podpora.

Interpersonální schopnosti, motivace, tvořivost a nezávislost se stávají na trhu práce jedním z nejdůležitějších faktorů konkurence. Nové požadavky na zemědělské odborníky nejsou podmíněny jen zásadními změnami ve stylu managementu, ale i odklonem od úzce disciplinárního vidění problémů a nutností vést interdisciplinární týmy nebo s nimi pracovat (projekty TUR).

Autoři článku se domnívají, že zvýšený zájem o netradiční přístupy v zemědělském školství, jako je participace a systémový přístup, mohou výrazně pomoci připravit přizpůsobivější a na dnešní i budoucí trh práce připravenější absolventy, kteří mají být schopni se samostatně i nadále učit. Bude-li zájem, autoři jsou připraveni pomoci se zaváděním takovýchto postupů do výuky.

Literatura

- CARLEY, M. – CHRISTIE, I.: Managing sustainable development. London, Earthscan 1992, s. 150-162.
- HERON, J.: The Facilitator's Handbook. Kogan Page, London 1989, s. 16-17.
- HOLEČEK, J. et al.: Efektivnost odborné složky vzdělání absolventů vysokých škol v zemědělství I. Analýza profesních polí. [Závěrečná zpráva]. Ústav racionalizace řízení a práce, Praha 1984, s. 89-90.
- CHECKLAND, P. – SCHOLLES, J.: Soft systems methodology in action. Chichester, John Wiley & Sons, 1990.
- LITZENBERG, K. K.: A Profile of Tomorrow's U.S. Agribusiness Leaders. Příspěvek na konferenci „Developing Tomorrow's Agribusiness Leaders“, Canberra August 9.11.1988, s. 3-9.
- PEARCE, D. et al.: Blueprint for a Green Economy. London, Earthscan 1989, s. 172-185.
- PEARSON, C. J. – ISON, R. L.: University education for Multiple-goal Agriculture in Australia. Agric. Systems, 38, 1992, s. 341-362.
- PRAŽAN, J. et al.: Návrh profesní přípravy absolventů středních a vysokých škol v APK. [Závěrečná zpráva]. Brno, ČIAE 1992.
- REDCLIFT, M.: Sustainable development: exploring The contradictions. London, Routledge 1989, s. 12-14.
- SPENCER, L. J.: Winning Through Participation. The Institute of Cultural Affairs, Dubuque, 1989, s. 4-25
- Thinking It Through. A practical Guide to Academic Essay Writing. Peterborough, Trent University, 1987, s. 7-10.
- WEBB, G.: Putting praxis into practice. University of Otago 1990, s. 6.
- Zemědělský program. Agrospoj, MZe ČR, listopad 1992.

Došlo 17. 1. 1994

PRAŽAN J., Economic Research Institut for Agriculture, branch establishment in Brno, Czech Republic

CIZNER P., University of Agriculture, Brno, Czech Republic

Participation in the process of preparing agricultural specialists

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 5, pp. 361-371. – refs. 13, summaries in cz, en

There is a lack of support of interpersonal skills, self-directed learning, communication skills, autonomy and similar competencies in agricultural education in Czech Republic. The complexity and flux of agriculture and rural situation is enormous and it demands such competencies even more nowadays. There have been organized six workshops at the University of Agriculture in Brno during 1991/1992 and complex tasks, soft systems methodology, learning cycle and participative approach were applied. The results were quite interesting. The students, even if not used to such methods of the work before, became very familiar with it after two hours. After six seminars, students were better in oral presentations and in defending it and they were highly motivated. The approach is not new but it is not in Czech tradition to use it widely in education system. It is supposed that the participatory approach and soft system methodology are feasible in learning of agricultural experts, especially in problem solving, interpersonal, communicative and team skills and encouragement of autonomous and self-directed learning. It is highly recommended to use it in all Universities of Agriculture and if there is any demand, the authors are ready to help.

complexity, sustainable development, interpersonal skills, systems approach, management, participation, paradigma

Adresy autorů:

Ing. Jaroslav P r a ž a n , Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky Praha, pracoviště Brno, Botanická 68a, 656 01 Brno, Česká republika, tel. 05 413 21 264/429

Ing. Petr C i z n e r , Vysoká škola zemědělská, Ústav obecné produkce rostlinné, Zemědělská 1, 613 00 Brno, Česká republika, tel. 05 5164/382

ADEKO a. s. Vám nabízí

- ☐ **FINANČNÍ LEASING**
- ☐ **ZPROSTŘEDKOVATELSKOU OBCHODNÍ ČINNOST**
- ☐ **PORADENSTVÍ V OBLASTI PODNIKÁNÍ, FINANCOVÁNÍ A ORGANIZACE**

ADEKO a. s.

Slezská 7

120 56 Praha 2

tel.: 258 372 fax: 252 321

VÝVOJ ZAMESTNANOSTI, PRODUKTIVITY PRÁCE A PRIEMERNÝCH MIEZD V POĽNOHOSPODÁRSKEJ PRVOVÝROBE NA SLOVENSKU

BUCHTA S., Výskumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Bratislava, Slovenská republika

Vývoj zamestnanosti, produktivity práce a priemerných miezd v poľnohospodárskej prvovýrobe na Slovensku

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 5, s. 373–395. – 5 tab., 1 lit., rez. sl., angl.

Práca analyzuje vývojové trendy v oblasti zamestnanosti, produktivity práce a priemerných miezd v prvovýrobe. Ukazuje na výrazný trend znižovania zamestnanosti a zmeny v profesnej štruktúre prvovýroby a hodnotí vývoj produktivity práce za obdobie rokov 1989–1992. Produktivitu práce a priemerných miezd analyzuje nielen v makroštruktúre, ale aj v regionálnom priereze. Nominálny nárast priemerných miezd v poľnohospodárstve je najnižší zo všetkých sledovaných odvetví NH SR a reálne mzdy klesajú. Ekonomická efektívnosť vyplatených miezd sa všeobecne znižuje.

zamestnanosť, profesná štruktúra, produktivita práce, tržby, výkony, priemerné mzdy, komparácia priemerných miezd, regionálna analýza produktivity práce a priemerných miezd

V oblasti zamestnanosti malo poľnohospodárstvo v minulosti mimoriadny význam v regiónoch s nedostatočne vybudovanou ekonomickou infraštruktúrou, kde zamestnávalo obyvateľstvo, ktoré v daných podmienkach nemalo iné pracovné príležitosti. Poľnohospodárstvo tak tlmilo potenciálne problémy v zamestnanosti vidieckej populácie a spoluvytváralo umelú, sociálnu zamestnanosť. Nástup radikálnej ekonomickej reformy túto situáciu zmenil. Tlaky na intenzitu, efektívnosť výroby a na rast produktivity práce sa zákonite prejavili i v zamestnanosti v prvovýrobe.

Príspevok je založený na exploatácii empirických dát celoplošného charakteru z oficiálnych štatistík a databáz (PD + ŠM).

V tejto celoplošnej rovine analýzy sa pracovalo so základnými súbormi jednotlivých informačných zdrojov, kde sa používali kvantitatívne metódy spracovania a agregácie hromadných empirických dát. V tomto smere sa tu využívali údaje z oficiálnych štatistík, vydaných Štatistickým úradom SR a údajovej základne ÚBÚ MP SR.

Určitým nedostatkom je v tomto smere nekonzistentnosť a nejednotnosť jednotlivých informačných zdrojov a metodických prístupov. Do určitej miery je to ovplyvnené i transformáciou štatistického výkazníctva a zmenou celkovej filozofie získavania hromadných štatistických údajov.

V súvislosti s analýzou vývoja priemerných zárobkov a vývoja produktivity práce sme vychádzali z údajov ŠÚ SR a nie MPSVR (týchto zdrojov využíva MP SR). Údaje o priemernej mesačnej mzde v NH SR sú podľa MPSVR nadhodnotené o odhady ŠÚ SR o pracovných príjmoch zamestnancov, drobných neregistrovaných živnostníkov, u ktorých sú (podľa MPSVR) nesprávne zahrnuté i podnikateľské odmeny, ktoré však nie sú mzdou. Preto MPSVR pracuje s priemernou mesačnou mzdou, očistenou o uvedené, skresľujúce odhady. Náš prístup spočíva v tom, že sa v analytických prístupoch držíme jednotlivých prameňov, ktoré v texte uvádzame a nekombinujeme viaceré pramenné zdroje. V súčasnom období metodických zmien v štatistických materiáloch a v celkovej transformácii štatistického výkazníctva považujeme tento prístup za najracionálnejší.

ZAMESTNANOSŤ A ZMENY V PROFESNEJ ŠTRUKTÚRE

Trh práce je neoddeliteľnou súčasťou trhovej ekonomiky, pričom pre poľnohospodárstvo platia určité atypické momenty, ktoré je nutné po riešení tohto problému zohľadniť (napr. celoplošný charakter poľnohospodárskej výroby, sezónnosť práce, obmedzená možnosť migrácie poľnohospodárskeho obyvateľstva, spojená s väzbou na bývanie a pod.). Otázka efektívnosti zamestnanosti je určená jednak ekonomickou situáciou jednotlivých podnikov, ale je podmienená aj makroekonomickou situáciou na trhu práce so všetkými dôsledkami likvidácie sociálnej zamestnanosti.

Základným problémom v oblasti zamestnanosti je výrazný úbytok pracovných miest v súvislosti s uplatnením trhových vzťahov, ktoré sa prejavujú:

- zmenou vlastníckych vzťahov,
- postupnými zmenami v štruktúre výroby,
- zmenou organizácie výroby a práce.

Ďalší vývoj zamestnanosti bude determinovaný postavením rezortu v národnom hospodárstve z hľadiska plnenia:

- produkčných funkcií v oblasti zabezpečovania výživy obyvateľstva a poľnohospodárskych komodít,

- mimoprodukčných funkcií v oblasti životného prostredia, tvorby, zveľaďovania a udržiavania rázu krajiny, ako aj v oblasti sociálnej, predovšetkým pri stabilizácii vidieckeho osídlenia.

Ukázalo sa, že pokles zamestnanosti sa sústreďuje na regióny s výrazným zastúpením mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva. Ide ale i o oblasti, kde je zamestnanosť v poľnohospodárstve významným faktorom ekonomického zabezpečenia obyvateľstva a zachovania osídlenia.

Zamestnanosť za posledné 4 roky (1989 až 1992) v poľnohospodárstve SR poklesla cca o 146 tis. osôb, t.j. o 44,8 %. Intenzita tohto poklesu bola vyššia v poľnohospodárskych družstvách (46 %) ako na štátnych majetkoch (36 %). V priebehu týchto rokov sa prejavil najvyšší úbytok počtu pracovníkov v roku 1991. Pokles zamestnanosti sa uskutočňoval regionálne nerovnomerne. V produkčných okresoch bol tento pokles nižší, naopak, najvyššie absolútne počty prepúšťaných pracovníkov sa kumulovali do už teraz problémových regiónov s vysokou mierou nezamestnanosti. Najvyššia agrárna zamestnanosť v absolútnom vyjadrení sa kumuluje do produkčných okresov Žitného ostrova a Západoslovenskej nížiny (najvyšší absolútny počet pracovníkov v poľnohospodárstve je v okresoch Nitra, Nové Zámky, Tmava, Dunajská Streda, Komárno a pod.). Najvyššie absolútne úbytky pracovníkov sa koncentrovali do máloprodukčných okresov Považská Bystrica, Dolný Kubín, Čadca, Bardejov, Banská Bystrica, Svidník a okresov s relatívne vysokou agrárnou zamestnanosťou a nízkou ekonomickou infraštruktúrou (Michalovce, Vranov nad Topľou).

V relatívnom vyjadrení počtu pracovníkov prvovýroby na 1 000 ha p. p. boli v roku 1989 na prvých miestach okresy alokované do marginálnych, resp. submarginálnych oblastí (Považská Bystrica 251 pracovníkov na 1 000 ha p. p., Stará Ľubovňa 201, Žilina 190, Svidník 189, Bardejov 182, Prievidza 180, atď.) a okresy s relatívne vysokou agrárnou zamestnanosťou a nízkou ekonomickou infraštruktúrou (Vranov nad Topľou 202, Dolný Kubín 177, Veľký Krtíš 173, Čadca 179, atď.). V týchto okresoch vzhľadom na produkčný potenciál a nedostatočný stupeň ekonomickej infraštruktúry poľnohospodárstvo najviac saturovalo zamestnanosť obyvateľstva a prejavila sa tu klasická sociálna zamestnanosť. Poľnohospodárstvo umelo zamestnávalo obyvateľstvo, ktoré nemalo v danej oblasti iné pracovné možnosti, tzn. že tento rezort mal zdanlivo dôležitú celospoločenskú sociálnu funkciu zamestnať obyvateľstvo, ktoré nemalo v danom regióne možnosť iného zamestnania.

Z uvedeného vyplýva, že najvyššia sociálna zamestnanosť v poľnohospodárstve sa v minulosti prejavovala:

- a) v maloprodukčných poľnohospodárskych oblastiach,
- b) v regiónoch s nízkou ekonomickou a sociálnou infraštruktúrou.

Znižovanie tejto vysokej agrárnej zamestnanosti bez súčinného uplatňovania systémových nástrojov a opatrení smerujúcich k aktívnej zamestnaneckej politike, povedie k rýchlemu nárastu nezamestnanosti a socioekonomickému úpadku týchto regiónov.

Vzhľadom k tomu, že i v niektorých máloprodukčných oblastiach je situácia v zamestnanosti skomplikovaná i určitými útlmovými problémami v priemysle a ostatných odvetviach národného hospodárstva, predpokladáme ešte hlbšiu regionálnu diferenciaciu v nezamestnanosti. Zatiaľ čo v minulosti poľnohospodárstvo plošne saturovalo zamestnanosť vidieckeho obyvateľstva a v podstate neutralizovalo potenciálne problémy v zamestnanosti, v súčasnosti sa budujú tieto regionálne rozdiely (čiastočne i zásluhou znižovania zamestnanosti v poľnohospodárstve) ešte viac prehĺbovať.

Za sledované obdobie rokov 1989–1992 najvyšší pokles relatívnej zamestnanosti (počet pracovníkov na 1000 ha p.p.) možno vidieť u tretiny okresov (viac ako 50 %):

1. Dolný Kubín	67,8 %
2. Čadca	62,2 %
3. Banská Bystrica	59,6 %
4. Poprad	58,5 %
5. Bratislava-vidiek	57,7 %
6. Považská Bystrica	55,7 %
7. Bardejov	53,0 %
8. Žilina	52,9 %
9. Vranov n. Topľou	52,8 %
10. Svidník	51,8 %
11. Žiar n. Hronom	51,3 %
12. Humenné	50,3 %

Východiskový stav (t.j. rok 1989) v tejto relatívnej zamestnanosti bol vo väčšine týchto okresov vyšší ako celoslovenský priemer, tzn. že v týchto regiónoch šlo skutočne o radikálne zníženie tejto zamestnanosti. Naopak, najmenší pokles relatívnej zamestnanosti sa prejavil v okresoch Dunajská Streda (o 22 %), Prešov (27 %), Nové Zámky (34 %), Komárno, Senica, Lučenec (35 %), atď.

Na jednej strane sa do popredia v tejto hierarchii relatívnej zamestnanosti (váženou ha p. p.) dostávali produkčné okresy ako Dunajská Streda, Komárno, Topoľčany, Trnava, ale na druhej strane existovala stále vysoká zaťaženosť poľnohospodárskej pôdy poľnohospodárskymi pracovníkmi v máloprodukčných okresoch: Stará Ľubovňa, Veľký Krtíš, Prievidza, Spišská Nová Ves (tab. I), i keď tempo tohto poklesu tu nebolo malé (vôbec najvyššie tempo poklesu sa preukázalo v okrese Dolný Kubín, ktorý z 9. miesta v roku 1989 klesol na posledné v roku 1992). Je tu evidentný trend k prirodzenej regionálnej selekcii a pokles zamestnanosti bude stále pokračovať v máloprodukčných okresoch, ktoré v porovnaní s okresmi alokovanými v intenzívnych podmienkach vykazujú ešte stále vysokú relatívnu zamestnanosť (napr. okres Stará Ľubovňa, Považská Bystrica, Veľký Krtíš, Prievidza atď.) Táto relatívna zamestnanosť sa bude zákonite prispôsobovať produkčnému potenciálu daného regiónu.

Z naznačenej analýzy vyplýva, že proces znižovania zamestnanosti nie je stále ukončený a v najbližšom období bude pokračovať najmä v máloproduktívnych poľnohospodárskych regiónoch Slovenska v tom zmysle, že relatívna zamestnanosť meraná zaťaženosťou pracovníkov poľnohospodárskou pôdou sa bude približovať produkčným podmienkam a dôjde k stále väčšej zhode v poradí tejto relatívnej zamestnanosti a absolútnej zamestnanosti vyjadrenej absolútnym počtom pracovníkov pracujúcich v poľnohospodárstve. Intenzívnejší pokles v zamestnanosti potom nastane v marginálnych a submarginálnych oblastiach, v produkčných regiónoch pôjde skôr o trend zamestnaneckej stabilizácie, resp. miernej stagnácie. Uvedený trend platí pre krátkodobý časový horizont 3–4 rokov. Okrem toho proces znižovania zamestnanosti v poľnohospodárstve ovplyvní:

- začínajúce útlmové procesy v máloproduktívnych poľnohospodárskych oblastiach,
- uplatňovanie zákona o konkurze a dokončenie privatizácie (najmä bývalých štátnych majetkov) a transformácie poľnohospodárstva,
- dobrovoľný odchod pracovníkov (do finančne výhodnejších podmienok, predčasného dôchodku atď.),
- v marginálnych a submarginálnych poľnohospodárskych oblastiach uplatňovanie a naštartovanie mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva a diverzifikácia podnikateľských aktivít poľnohospodárskych podnikov a pod.

V krátkodobej perspektíve sa predpokladá ďalšie znižovanie, ktoré bude už značne konfliktné (v poľnohospodárstve bol zaznamenaný k 30. 6. 1993 priemerný počet pracovníkov 184 707 fyzických osôb, t.j. pokles o 14,9 % oproti I. polroku 1992, v PD pracovalo k tomuto dátumu 136 505 osôb, t.j. pokles oproti rovnakému obdobiu minulého roka o 15,3 %).

Na základe analýzy doterajších trendov znižovania zamestnanosti v poľnohospodárstve a zohľadnenia špecifických útlmových regionálnych tendencií v súlade s Konceptiou agrárnej politiky predpokladáme, že v priebehu roka 1993 bude z poľnohospodárstva uvoľnených cca 30 000 pracovníkov. V roku 1994 sa predpokladaný pokles bude pohybovať okolo 20 000 pracovníkov. Pritom vychádzame z predpokadu, že 50 % uvoľnených pracovníkov z poľnohospodárstva sa do rezortu už nevrátia, a to znamená, že v roku 1993 cca 15 000 osôb a v roku 1994 10 000 osôb sa dostane do evidencie úradov práce ako uchádzači o zamestnanie, tzn. že zaťažia sociálnu sieť.

Výrazný pokles zamestnanosti sa zákonite odrazil i v zmene profesnej štruktúry pracovníkov poľnohospodárskej prvovýroby. Ak v roku 1989 boli najpočetnejšou profesnou kategóriou v PD pracovníci pridružených výrob (16,7 %), tak v súčasnej dobe táto kategória je už veľmi málo početná. V roku 1992 (oproti roku 1989) sa zvýšili počty len u traktoristov a u pracovníkov v mechanizácii a ošetrovateľov hydiny. U zostávajúcich profesných kategórií došlo k zníženiu početných stavov. Najvyšší pokles (až o 66,9 % sa prejavil pri nešpecifikovanej kategórii „ostatní

I. Priemerný evidenčný počet pracovníkov (prepočítaných) na 1 000 ha p.p. za RD a ŠM – Average number of registered workers (converted) per 1000 hectares of agricultural land in collective farms and state farms

Okres ¹	1989	1990	1991	1992	Index 1992/1989	Absolútny počet pracovníkov ² v r. 1992	Poradie ³
Banská Bystrica	148,43	129,35	83,93	59,83	40,3	3 293	29
Bardejov	182,03	174,04	123,87	85,49	47,0	4 239	24
Bratislava-vidiek	171,24	155,30	120,76	72,26	42,2	6 041	15
Čadca	171,05	163,72	104,25	64,70	37,8	1 593	36
Dolný Kubín	177,17	167,93	104,98	57,01	32,2	4 133	25
Dunajská Streda	164,42	152,29	137,48	120,59	73,3	9 318	4
Galanta	159,86	144,22	119,26	93,41	58,4	7 825	9
Humenné	153,18	143,85	103,90	82,02	53,5	4 664	21
Komárno	165,23	150,87	127,50	107,82	65,3	8 973	6
Košice-vidiek	132,50	121,10	95,59	83,51	63,0	5 233	17
Levice	143,04	130,38	103,32	81,85	57,2	8 974	5
Liptovský Mikuláš	148,90	142,73	109,47	90,72	60,9	4 869	19
Lučenec	124,51	119,69	98,30	80,62	64,7	4 475	23
Martin	128,02	122,61	101,02	77,33	60,4	2 932	33
Michalovce	162,62	141,01	110,57	83,45	51,3	6 778	13
Nitra	161,68	152,14	116,85	95,13	58,8	10 007	1
Nové Zámky	143,13	138,58	114,36	96,90	66,3	9 881	2
Poprad	140,24	133,32	113,81	58,16	41,5	4 611	22
Považská Bystrica	251,45	237,53	163,38	111,11	44,2	3 320	28
Prešov	157,00	150,05	117,22	114,87	73,2	7 662	10
Prievidza	179,51	171,01	138,96	100,73	56,1	3 595	27
Rimavská Sobota	140,05	129,11	101,08	84,80	60,5	8 364	8
Rožňava	118,32	110,40	85,13	71,53	60,4	3 188	31
Senica	154,36	144,66	116,78	60,94	39,5	8 630	7
Spišská Nová Ves	164,99	157,28	122,15	97,27	59,0	4 706	20
Stará Ľubovňa	200,81	187,02	134,41	115,58	57,6	2 994	32

Okres ¹	1989	1990	1991	1992	Index 1992/1989	Absolútny počet pracovníkov ² v r. 1992	Poradie ³
Svidník	189,06	174,50	147,16	91,14	48,2	3 190	30
Topoľčany	163,51	151,84	118,75	100,41	61,4	6 811	12
Trebišov	141,31	132,07	101,92	83,04	58,8	7 172	11
Trenčín	201,42	188,51	144,75	112,81	56,0	6 284	14
Trnava	171,89	153,79	121,45	100,08	58,2	9 378	3
Veľký Krúš	173,13	157,46	118,76	102,94	59,5	4 948	18
Vranov nad Topľou	202,04	179,99	131,49	95,42	47,2	4 111	26
Zvolen	142,33	128,93	104,34	72,29	50,8	5 369	16
Žiar nad Hronom	124,97	113,40	80,76	60,93	48,8	2 508	35
Žilina	189,51	178,65	122,05	88,97	46,9	2 989	34
Slovensko	159,18	147,33	114,21	88,18	55,4	213 708	

* absolútny počet pracovníkov v roku 1992 – average number of registered workers 1992

¹ district, ² number of workers, ³ sequence

pracovníci“ (v ktorej sú predovšetkým zohľadnené úbytky pracovníkov pridružených a pomocných výrobných) a u ostatných pracovníkov RV (o 45,6%). V živočíšnej výrobe sa najvyššie úbytky pracovníkov prejavili u ošetrovateľov dojníc (o 26,4 %) a ostatného HD (o 22 %). Tieto úbytky korešpondujú s podstatným znížením stavu dojníc a HD. Za uvedené obdobie bol pokles stavu pracovníkov o niečo málo vyšší v ŽV (19,9 %) ako v RV (18,3 %).

Na druhej strane sa do určitej miery zmenili proporcie medzi jednotlivými skupinami pracovníkov (tab. II). Vo všetkých kategóriách pracovníkov došlo k absolútnemu úbytku pracovníkov, zmenili sa však medzi nimi vzájomné proporcie. V roku 1992 sa kvantitatívne zvýšili proporcie výrobných, produktívnych pracovníkov. Zatiaľ, čo v roku 1989 pracovníci RV a ŽV tvorili ani polovicu všetkých trvale činných pracovníkov (43,8 %), potom v roku 1992 už tvorili nadpolovičnú väčšinu všetkých pracovníkov v prvovýrobe (52,5 %). Zvýšili sa proporcie i u remeselníkov a opravárov (zo 7,5 % na 10,9 %). Na druhej strane nemôžeme prlíš pozitívne hodnotiť nárast tzv. ostatných pracovníkov, v ktorých sú obsiahnutí administratívni, technicko-hospodárski, pomocní a obslužní pracovníci a v podstate ostatní nevýrobní a režijní pracovníci. Za posledné štyri roky sa zvýšil podiel

výrobných pracovníkov a kvalifikovaných remeselníkov. Štruktúra výrobných a nevýrobných pracovníkov sa zmenila v prospech výrobných zložiek. Na druhej strane tu jestvujú značné rezervy, najmä v podnikovom manažmente a podnikovej administratíve.

II. Zmeny proporcií v jednotlivých kategóriach pracovníkov – Proportional changes in the individual categories of workers

Kategória pracovníkov ¹	1989		1992		Rozdiel ³ ±
	počet pracovníkov ²	%	počet pracovníkov	%	
Pracovníci RV ⁴	60 512	19,9	49 460	24,1	+ 4,2
Pracovníci ŽV ⁵	72 782	23,9	58 299	28,4	+ 4,5
Remeselníci a oprávári ⁶	22 830	7,5	22 453	10,9	+ 3,4
Ostatní pracovníci ⁷	99 286	32,7	32 826	16,0	- 16,7
Ostatní trvale činní pracovníci (THP, POP, a pod.) ⁸	48 598	16,0	42 421	20,6	+ 4,6

¹category of workers, ²number of workers, ³difference, ⁴plant production workers, ⁵animal production workers, ⁶craftsmen and repair workers, ⁷other workers, ⁸other permanent workers (management etc.)

Existuje reálny predpoklad, že toto regionálne diferencované tempo znižovania pracovníkov v poľnohospodárstve sa bude postupne vyrovnávať, pretože máloproduktne oblasti narazia na prirodzené prahové bariéry tohto procesu, zatiaľ čo druhý (produktný) pól tohto kontinua k týmto prirodzeným prahovým hraniciam (ktoré budú, ale oblastne diferencované), bude postupovať pomalším tempom. Ako významný determinujúci faktor bude do tohto procesu zasahovať rezortná a predovšetkým celospoločenská vládna politika zamestnanosti, vrátane tvorby a uplatňovania stimulov rozvojového charakteru.

Keď sa pokúsime stručne zovšeobecniť naznačené problémy, môžeme konštatovať, že v súčasnom období sa v poľnohospodárstve prejavili nasledujúce trendy:

- Naďalej budú prevažovať úbytky pracovných príležitostí nad tvorbou nových. Bude pokračovať ďalšie prehlbovanie regionálnych disproportcií v nezamestnanosti. Pokles zamestnanosti sa výrazne prejaví v regiónoch s vysokou agrárnou zamestnanosťou. Vzhľadom k tomu, že ide väčšinou o regióny s nízkou ekonomickou infraštruktúrou, prejaví sa tento trend výrazným vzrastom celkovej nezamestnanosti. Následne sa bude diferencovať i životná úroveň obyvateľstva, ktorá sa prejaví zvýšeným sociálnym napätím.

- Začínajúce útlmové procesy a reštrukturalizácia výroby najmä v marginálnych a submarginálnych poľnohospodárskych podmienkach negatívne ovplyvňujú úroveň zamestnanosti, ale aj údržbu krajiny, ekologickú rovnováhu a stabilitu osídlenia. Existuje reálny predpoklad možného prehĺbovania nerovnováhy v osídlení a negatívnych zmien v sociálno demografickom potenciáli vidieka.
- Zmeny v zamestnanosti v poľnohospodárstve následne vyvolajú i zmeny v profesnej a kvalifikačnej úrovni pracovníkov v globálnom pohľade. Úroveň a kvalita riadiacej a manažerskej podnikovej elity sa bude značne diferencovať.
- Z celospoločenského hľadiska sa zvýši počet nezamestnaných z poľnohospodárstva, pre ktorých vzhľadom k nízkemu kvalifikačnému potenciálu bude problematické nájsť náhradné zamestnanie. Dôjde k segmentácii pracovných trhov u pracovníkov s osobitnými kvalifikačnými požiadavkami.
- Problémy spojené so zamestnanosťou na vidieku sa prejavujú razantným trendom obyvateľstva k samozásobiteľskému chovaniu. Vo vedomí týchto občanov sa bude presadzovať akási „záchranná verzia“ uspokojovania základných existenčných potrieb formou rozšírenia samozásobenia a prírodnej spotreby.
- U časti vidieckeho obyvateľstva sa začína objavovať znepokojujúca tendencia tzv. kalkulujúcich nezamestnaných, ktorí usilujú viac o podporu v nezamestnanosti ako o legitímnu pracovnú aktivitu, resp. výskyt sociálnej skupiny, ktorá kombinuje podporu v nezamestnanosti s určitými aktivitami tieňovej ekonomiky. Tento stav im subjektívne vyhovuje a ich osobné aspirácie sa orientujú spoločensky neakceptovateľným smerom. V tejto sociálnej skupine sa potom zákonite znižuje nebezpečenstvo sociálnej deviácie a zvýšeného výskytu sociálno-patologických javov.

VÝVOJ PRODUKTIVITY PRÁCE A PRIEMERNÝCH MIEZD

Produktivita práce sa prejavuje ako výsledok integrálneho pôsobenia celého komplexu rozhodujúcich činiteľov. Z aspektu pôsobenia faktorov ekonomického rastu zaujíma produktivita práce rozhodujúce miesto. V jej úrovni a tempe rastu je zohľadnený celý komplex rôznych vplyvov, podmienok a zložiek (napr. úroveň manažmentu a systém riadenia, technický rozvoj, využitie základných prostriedkov a pracovných síl, kvalifikácia pracovnej sily, sociálny faktor, a pod.).

Tieto faktory pôsobia v jednote, vzájomne sa podmieňujú a ovplyvňujú. Vo svojom komplexe vytvárajú zložitú sústavu vzájomne rovnomerne a protismerne pôsobiacich vzťahov.

V našej analýze sa koncentrujeme na makroekonomickú analýzu živej práce, nezaobráame sa vybavenosťou základnými prostriedkami a konzekvenciami z toho vyplývajúcimi na efektívnosť a produktivitu práce. Za sledované obdobie rokov 1989-1992 výkony (vrátane mimoriadnych výnosov) v poľnohospodárskej prvovýrobe klesli o 47,3 %. Vyšší kvantitatívny pokles nastal v PD o 47,8 % ako na ŠM

(44,2 %). Tržby spolu (výrobné + obchodné + nevýrobné) poklesli v prvovýrobe o 32,5 %, z toho z PD o 34,2 % a na ŠM o 28 %. Tržby RV klesli len o 2,2 % (v PD o 3,3 %, ale na ŠM došlo dokonca k nárastu o 4,7 %). U tržieb ŽV došlo k výraznejšiemu poklesu o 30,4 % (v PD o 31,8 %, na ŠM o 23,2 %).

Vývoj vyplatených miezd a odmien spolu (bez OON) mal analogický regresný trend ako vývoj celkových výkonov i tržieb. Za uvedené obdobie došlo v poľnohospodárskej prvovýrobe k zníženiu celkového objemu vyplatených miezd a odmien o 33,7 % (v PD o 35,9 %).

Z uvedeného vyplýva, že za sledované obdobie došlo u kvantitatívneho vývoja tržieb, výkonov a vyplatených miezd v absolútnom vyjadrení k výraznému poklesu. Tento absolútny pokles uvedených hodnotových ukazovateľov potvrdzuje i negatívny vývoj relatívnych ukazovateľov ekonomickej efektívnosti.

Najvyšší pokles za sledované obdobie sa prejavil u výkonov na 1 ha p. p. o 46,9 % (z toho v PD o 47,2 %). Intenzita výroby posudzovaná podľa objemu výkonov z 1 ha p. p. v poľnohospodárskej prvovýrobe (PD + ŠM) poklesla za sledované obdobie zhruba o polovicu. Takmer jednotretinový pokles sa prejavil u tržieb na 1 ha p.p. (o 31,8 %, z toho v PD o 33,2 %). Najväčší pokles bol v okresoch Čadca (60 %), Dolný Kubín (56 %), Humenné (54 %), Bardejov (53 %), B.Bystrica (52 %), atď. Naopak najmenší bol v okresoch Topoľčany (6 %), Dunajská Streda (11 %), Nové Zámky (15 %), Martin (16 %), Spišská Nová Ves (17 %), atď. Výkony na 1 Kčs vyplatených odmien sa v prvovýrobe za posledné 4 roky znížili zhruba o jednu pätinu (o 20,6 %, z toho v PD o 18,7 %, tab. III).

Uvedený vývoj hodnotových ukazovateľov za posledné štyri roky dokumentuje jednoznačný negatívny trend zhoršovania efektívnosti a intenzity poľnohospodárskej prvovýroby. Ekonomická efektívnosť meraná výkonmi na 1 ha p. p. sa za uvedené obdobie prudko zhoršila v marginálnych a submarginálnych poľnohospodárskych oblastiach a v produktívnych oblastiach bola intenzita tohto regresného vývoja nižšia. Tento trend relatívneho poklesu hodnôt ekonomickej efektívnosti je logickým dôsledkom výrazného absolútneho poklesu výkonov u podnikov poľnohospodárskej prvovýroby.

Na druhej strane tu dochádza k zjavným dôsledkom naznačených procesov, ktoré môžeme hodnotiť ako určitý náznak pozitívnych trendov. Tak napríklad výmera na 1 pracovníka v prvovýrobe sa zvýšila zo 6,7 ha p. p. v roku 1989 až na 11,4 ha v roku 1992. Počet pracovníkov na 1 000 ha p. p. sa znížil zo 159,2 v roku 1989 až na 88,2 v roku 1992. Podobný vývoj je vidieť i u nákladov na 1 ha p. p., i keď tento trend je výsledkom celého radu pozitívnych, ale i negatívnych faktorov a príčin.

Odlíšná situácia sa prejavila pri sledovaní vývoja produktivity práce z tržieb. Produktivita práce sa v období 1989 až 1991 mierne zvyšovala a v roku 1992 sa dokonca značne zvýšila (tento rýchly nárast produktivity práce z tržieb pri absolútnom poklese tržieb bol predovšetkým ovplyvnený výraznými úbytkami pracovníkov v rokoch 1991 a 1992). V PD pripadalo na 1 pracovníka v roku 1989

III. Ukazovatele produktivity práce, efektivnosti a intenzity výroby v prvovýrobe za roky 1989-1992 – Indices of labor productivity, effectiveness and intensity of primary production in 1989-1992

Ukazovateľ ¹	1989		1990		1991		1992	
	JRD ² +ŠM ³	JRD	JRD + ŠM	JRD	PD ⁴ + ŠM	PD	PD+ŠM	PD
Priemerný evidenčný počet pracovníkov spolu ⁵	325 148	277 675	302 766	257 133	234 598	197 304	179 331	148 900
Výkony + minimálne výnosy (mil. Kčs) ⁶	61 194	52 019	59 531	50 314	41 534	35 369	32 274	27 159,
Tržby (výrobné + obchodné + nevýrobné) (mil. Kčs) ⁷	52 169	44 813	50 351	42 948	40 206	34 197	35 232	29 495
Produktivita práce z výkonov (tis. Kčs) ⁸	187,8	187,3	196,7	195,4	171,6	172,2	179,9	182,3
Produktivita práce z tržieb (tis. Kčs) ⁹	159,6	160,6	166,2	166,7	166,9	167,7	196,4	198,0
Ročné mzdy a odmeny na pracovníka spolu (Kčs) ¹⁰	41 373	41 794*	44 614	45 141*	45 506	45 961*	48 239	48 496*
		34 957**		37 606**		38 473**		41 775**
Výkony na 1,- Kčs vyplacených odmien (Kčs) ¹¹	5 300	5 360	5 150	5 190	4 370	4 460	4 210	4 360
Ø mesačný zárobok na pracovníka (Kčs) ¹²	3 448	3 483*	3 718	3 762*	3 792	3 830*	4 020	4 126*
		2 913**		3 134**		3 203**		3 481**
Výkony na 1 ha p. p. (Kčs) ¹³	29 898	30 960	28 962	29 820	20 066	20 916	15 870	16 338
Tržby na 1 ha p. p. (Kčs) ¹⁴	25 399	26 548	24 483	25 439	19 420	20 225	17 324	17 743
Výmera p. p. na 1 pracovníka (ha) ¹⁵	6,7	6,2	6,9	6,7	8,9	8,5	11,4	11,2
Počet pracovníkov na 1 000 ha p. p. ¹⁶	159,2	165,3	147,3	152,7	114,2	117,0	88,2	89,6
Náklady na 1 ha p. p. (Kčs) ¹⁷	28 197	29 074	27 954	28 728	25 131	26 142	22 329	22 677

* brutto, ** netto

¹index, ²collective farms, ³state farms, ⁴cooperative farms, ⁵average number of registered workers in total, ⁶financial yield + extra yields (mil. Kčs), ⁷sales (production + trade + non-production) (mil. Kčs), ⁸labor productivity from production (thous. Kčs), ⁹labor production from sales (thous. Kčs), ¹⁰yearly wages and salaries per 1 worker in total (Kčs), ¹¹production per 1 Kčs of wages (Kčs), ¹²average monthly wage per 1 worker (Kčs), ¹³production per 1 hectare of agric.land (Kčs), ¹⁴sales per 1 hectare of agric.land (Kčs), ¹⁵acreage of agricult. land per 1 worker (hectares), ¹⁶number of workers per 1000 hectares of agricult. land, ¹⁷costs per 1 hectare of agricult. land (Kčs)

Pramen: ÚBÚ MP SR – Source : Central Bureau of Balances, Ministry of Agriculture, Slovak Republic

159 600 Kčs a v roku 1992 už 196 400 Kčs tržieb, t.j. nárast produktivity práce o 23,1 %. V PD sa zvýšila produktivita práce z tržieb o 23,3 %. Úroveň produktivity práce z tržieb bola na ŠM v rokoch 1989 až 1992 nižšia ako v PD.

Systematickejšie je sledovanie produktivity práce z výkonov, v ktorej sú zakomponované nielen tržby, ale i dotácie, cenové zvýhodnenie, zásoby, výnosy z vyradených ZP, atď. Vývoj tohto ukazovateľa produktivity práce za sledované obdobie ukazuje nevyrovnaný regresný trend s výrazným krízovým rokom 1991, v ktorom došlo vo vývoji tohto ukazovateľa k hlbokému prepadu. V tomto vývoji sa prejavilo zrušenie dotácií k tržbám (od roku 1991) a výrazné zmeny v stave zásob. Produktivita práce z výkonov za roky 1989 až 1992 v poľnohospodárskej prvovýrobe klesla o 4,2 % (v PD o 2,7 %, na ŠM o 12,9 %).

Vývoj produktivity práce v poľnohospodárskej prvovýrobe (meraná tržbami na pracovníka) vzhľadom k vývoju priemerných miezd za posledné roky možno charakterizovať tak, že pri vzraste produktivity práce (najmä v roku 1992) mierne rástli nominálne mzdy (zo všetkých sledovaných hlavných rezortov najmenej) a reálne mzdy prudko klesali. Naopak produktivita práce z výkonov mierne klesala. Celkový pokles tržieb (o 32 %) v absolútnom vyjadrení bol však nižší ako pokles zamestnanosti o 44,8 % (to je i jedna z hlavných príčin rastu produktivity práce z tržieb). Zrušenie dotácií k tržbám sa prejavilo predovšetkým v roku 1991, kde došlo k hlbokému prepadu celkových tržieb v prvovýrobe (o 20,1 % oproti roku 1990) a relatívnej stagnácii produktivity práce z tržieb (nárast oproti roku 1990 o 0,3 %).

Pri porovnaní tempa a intenzity rastu produktivity práce a priemerných miezd a odmien sa ukázal relatívne rovnovážny trend rastu produktivity práce z tržieb (23,3 %) s rastom priemerných nominálnych miezd a odmien (20,2 %).

Pri komparácii produktivity práce z výkonov vidíme, že pri poklese tejto kategórie (o 4,2 %) priemerné nominálne mzdy na pracovníka vzrástli. Ale pri objektívnom zhodnotení danej situácie musíme konštatovať, že v poľnohospodárskej prvovýrobe pri vzraste produktivity práce z tržieb a poklese produktivity práce z výkonov reálne mzdy klesali pri súčasnom poklese efektívnosti vyplatených miezd. Pritom rast produktivity práce z tržieb bol väčšinou dosiahnutý len radikálnym znížením počtu pracovníkov. Nedošlo k skutočnej racionalizácii využívania výrobného faktora práce, a to rastom intenzity výroby, substitúcie živej práce alebo intenzifikáciou pracovného výkonu.

Z porovnateľného vývoja priemerných nominálnych mesačných zárobkov v poľnohospodárstve a v iných odvetviach národného hospodárstva SR vyplýva, že od roku 1992 dochádza k výraznej medziodvetvovej diferenciacii priemerných miezd a vývoj v roku 1993 ukazuje ďalšie prehĺbvanie tohto trendu (tab. IV).

Na základe „Konceptie agrárnej politiky“, v ktorej sa stanovuje, že dôchodková parita pracovníkov v poľnohospodárstve by nemala poklesnúť pod 90 % priemerných zárobkov v národnom hospodárstve, predpokladáme v roku 1993 10%

IV. Priemerné nominálne mzdy na 1 pracovníka v roku 1992 – Average nominal wages per 1 worker in 1992

Odvetvie ¹	Priemerná nominálna mesačná mzda na 1 prepočteného pracovníka (Kčs/Sk) ²	Index rastu ³	Rozdiel medzi priemernou mzdou v poľnohospodárstve spolu se sledovanými odvetviami (Kčs/Sk) ⁴
Priemysel ⁵	4 578	118,7	347
Stavebníctvo ⁶	4 639	120,2	408
Doprava a spoje ⁷	4 504	115,4	273
Verejná správa ⁸	5 437	121,4	1 206
Peňažníctvo ⁹	7 919	150,2	3 688
Potravinársky priemysel ¹⁰	4 361	117,1	130
Lesníctvo ¹¹	4 612	114,4	381
Poľnohospodárstvo (bez PD) ¹²	3 929	110,3	-
PD (vrátane príspevku na sociálne zabezpečenie) ¹³	4 290	110,4	-
PD (bez príspevku na sociálne zabezpečenie) ¹⁴	3 481	109,2	-
POĽNOHOSPODÁRSTVO SPOLU ¹⁵	4 231	110,3	-
SR SPOLU ¹⁶	4 512	119,7	-

¹branch, ²average nominal monthly wage per 1 converted worker in Kčs/Sk, ³index of growth, ⁴difference between average wage in agriculture and the analysed branch, ⁵industry, ⁶building industries, ⁷transport and communications, ⁸public service, ⁹finance, ¹⁰food industry, ¹¹forestry, ¹²agriculture (without collective farms), ¹³collective farms (incl. social security payments), ¹⁴collective farms (excl. social security payments), ¹⁵agriculture together, ¹⁶Slovak Republic in total

Prameň – Source:

Pracovníci a priemerné mesačné mzdy (I.-IV. štvrťrok). Práca 2-04, Štatist. úrad SR, rad PAM, Bratislava, 1993 – Workers and average monthly wages (I.-II. quarter of the year). Práca 2-04, Slovak Republic Bureau of Statistics, Bratislava, 1993

Počet pracovníkov, mzdy a odmeny v poľnohospodárstve od začiatku roka do konca IV. štvrťroka 1992, Rad Poľnohosp., Štat. úrad SR, Bratislava, 1993 – Number of workers, wages and incomes in agriculture from the beginning of the year to the end of IV. quarter of 1992. Series Poľnohospodárstvo, Slovak Republic Bureau of Statistics, Bratislava, 1993

(I. variant), resp. 14% (II. variant) minimálny nárast priemerných miezd. V roku 1994 vychádzame z predpokladu, že nominálne priemerné zárobky sa zvýšia (oproti predpokladu roku 1993) o 20,0 %. Celkové mzdové prostriedky v poľnohospodárstve sa v roku 1993 zvýšia cca na 13,0 miliárd Sk. V roku 1994 predpokladáme potrebu mzdových prostriedkov cca vo výške 13,8 miliárd Sk (vrátane 38 % poisťného), t.j. oproti roku 1993 dôjde k nárastu o 6,2 %. Prvý variant vývoja miezd a zamestnanosti predpokladá, že v roku 1993 a 1994 relácia priemernej mzdy v poľnohospodárstve voči úrovni priemerného zárobku v národnom hospodárstve dosiahne cca 86,5 %, v druhom variante predpokladáme 90% paritu. Nárast priemerných nominálnych miezd bude spojený predovšetkým s extenzívnymi faktormi rastu produktivity práce (proces znižovania pracovníkov bude naďalej pokračovať).

VÝVOJ PRODUKTIVITY PRÁCE A PRIEMERNÝCH MIEZD V REGIONÁLNOH PRIEREZE

Vývoj produktivity práce a priemerných miezd v globálnom pohľade nevystihuje konkrétnosti a špecifičnosti vývoja týchto hodnotových ukazovateľov v jednotlivých regiónoch SR. V detailnejšej analýze sa zameriame na vývoj týchto ukazovateľov u podnikov poľnohospodárskej prvovýroby za sledované obdobie rokov 1989 - 1992. Produktivita práce meraná tržbami na pracovníka vzrástla v prvovýrobe o 23,1 %. V roku 1989 dosahovali tržby na pracovníka 159,6 tis. Kčs. V tomto roku bolo 13 okresov nad týmto celoslovenským priemerom. Išlo predovšetkým o okresy v produkčných oblastiach západoslovenskej nížiny a južného Slovenska. V roku 1992 bolo nad celoslovenským priemerom 196,5 tis. Kčs 12 okresov. Za uvedené obdobie došlo k poklesu produktivity práce z tržieb len u 7 okresov (Bardejov, Humenné, Lučenec, Prešov, Rožňava, Stará Ľubovňa, Svidník). Ide o menej produktívne poľnohospodárske oblasti väčšinou z bývalého Východoslovenského kraja. Naopak najvyšší nárast produktivity práce z tržieb sa prejavil u okresov:

Bratislava-vidiek	68,9 %	Dolný Kubín	36,3 %
Topoľčany	52,3 %	Prievidza	34,8 %
Spišská Nová Ves	40,7 %	Žiar n.Hronom	34,0 %
Zvolen	40,4 %	Nitra	31,4 %
Poprad	38,8 %	Galanta	31,0 %
Martin	38,8 %	Tmava	30,0 %

V uvedenom počte okresov vidieť, že sa tu prelínajú a kombinujú dva faktory tohto rastu:

- a) skutočný nárast produktivity práce z tržieb vyplývajúci z intenzity a efektívnosti výroby (intenzívny rast),
- b) zvýšený nárast produktivity práce spôsobený predovšetkým radikálnym znížením počtu pracovníkov (extenzívny rast).

Extenzívny rast produktivity práce je typický napríklad pre poľnohospodárske podniky okresu Dolný Kubín, ktorý je príznačný vôbec najradikálnejším znížením relatívneho počtu pracovníkov (o 67,8 %), Poprad (zníženie počtu pracovníkov o 58,5 %), Bratislava-vidiek (o 57,7 %), Žiar nad Hronom (o 51,3 %), atď. Preto musíme v tomto období znižovania sociálnej zamestnanosti pri raste produktivity práce prihliadať i k tempu a intenzite úbytkov pracovných síl, ktoré tieto trendy relevantne ovplyvňujú. Nakoniec i relatívne vysoké tempo rastu produktivity práce z tržieb nemusí umiestňovať príslušný región na popredné miesto v regionálnej hierarchii produktivity práce. Tak napríklad poľnohospodárske podniky okresu Dolný Kubín boli za sledované obdobie na 7. mieste v tomto náraste, ale v koncovom roku boli až na 16. mieste v poradí okresov podľa výšky produktivity práce z tržieb. Je otázne, kedy u poľnohospodárskych podnikov v okresoch s extenzívnym rastom produktivity práce nastane postupne i intenzívna forma rastu. Každopádne pri hodnotení produktivity práce musíme zohľadňovať tieto dva faktory rastu, ktoré sa samozrejme i vzájomne prelínajú a doplňujú. Produktivita práce z výkonov na rozdiel od celoslovenského poklesu (o 4,2 %) v 10 okresoch dokonca vzrástla:

1. Bratislava-vidiek	+45,3 %
2. Topoľčany	+29,5 %
3. Galanta	+18,3 %
4. Trnava	+17,1 %
5. Nitra	+13,1 %
6. Dunajská Streda	+11,9 %
7. Trenčín	+ 4,8 %
8. Nové Zámky	+ 4,3 %
9. Poprad	+ 2,9 %
10. Spišská Nová Ves	+ 2,0 %

Pritom významná súvislosť medzi nárastom produktivity práce a vysokou mierou úbytkov pracovníkov sa prejavila u poľnohospodárskych podnikov v okrese Bratislava-vidiek a Poprad. Keď abstrahujeme tieto dva okresy, kde nárast produktivity práce z výkonov je spôsobený predovšetkým extenzívnymi faktormi, vidíme, že ide o relatívne produkčne homogénne regióny. To znamená, že produktivita práce z výkonov najviac reálne rástla predovšetkým v poľnohospodárskych podnikoch alokovaných v poľnohospodársko produkčných oblastiach.

V roku 1992 medzi okresy s najvyššou produktivitou práce z výkonov patrili :

1. Bratislava-vidiek	303,4 tis. Kčs
2. Dunajská Streda	263,8 tis. Kčs
3. Trnava	244,7 tis. Kčs
4. Galanta	238,4 tis. Kčs
5. Topoľčany	233,5 tis. Kčs
6. Nitra	214,4 tis. Kčs
7. Zvolen	206,8 tis. Kčs
8. Trenčín	201,0 tis. Kčs
9. Žiar nad Hronom	196,5 tis. Kčs
10. Komárno	195,8 tis. Kčs

Tieto okresy dosiahli i najväčšie tempo rastu produktivity práce z výkonov (s výnimkou okresov Bratislava-vidiek, Zvolen a Žiar n. Hronom, u ktorých je toto popredné miesto v tejto hierarchii spôsobené veľmi nízkym stavom pracovníkov). Pri analýze trendu vývoja produktivity práce z výkonov u poľnohospodárskych podnikov sa preukázalo, že relatívne vysoká produktivita práce v produkčných okresoch bola dosiahnutá predovšetkým intenzívnymi faktormi rastu. Naopak v okresoch s najnižšou produktivitou práce (Rožňava, Humenné, Prešov, Žilina, Stará Ľubovňa, Bardejov, Svidník, Čadca, atď.) bola táto nízka produktivita i napriek vysokému poklesu pracovníkov, t.j. že ani extenzívny faktor rastu produktivity práce sa tu výrazne neprejavil.

Poľnohospodárske podniky v okresoch s najvyššou nominálnou mzdou (rok 1992 - Dunajská Streda, Trnava, Žiar n. Hronom, Galanta, Bratislava-vidiek, Topoľčany, Trenčín, Dolný Kubín, Prievidza, Liptovský Mikuláš, Poprad, atď.) boli:

1. buďto na poprednom mieste v produktivite práce (napr. Dunajská Streda, Trnava, Galanta, Topoľčany, Bratislava-vidiek),
2. alebo radikálne a razantne znížili stavy pracovníkov (Dolný Kubín, Prievidza, Liptovský Mikuláš, Poprad, Žiar n. Hronom).

V prvej skupine výška priemerných nominálnych miezd zodpovedá dosiahnutej produktivite práce, druhá skupina poľnohospodárskych podnikov v menej produktívnych poľnohospodárskych oblastiach nemá relatívne vysoké priemerné nominálne mesačné zárobky podložené zodpovedajúcou úrovňou produktivity práce a táto mzdová úroveň je dosiahnutá len vďaka vysokému úbytku počtu pracovníkov. Na druhom, negatívnom póle tohto kontinua (tzn. u okresov s najnižšími priemernými nominálnymi zárobkami) dochádza k zhode medzi poradím v dosiahnutej produktivite práce a výškou priemerných nominálnych miezd. Nízkej produktivite zodpovedajú i nízke priemerné zárobky. Za sledované ob-

dobie došlo k najvyššiemu nárastu priemerných mesačných miezd a odmien u týchto okresov :

1. Topoľčany	+34,4 %
2. Poprad	+32,4 %
3. Nitra	+29,0 %
4. Trenčín	+28,9 %
5. Galanta	+26,8 %
6. Trnava	+26,4 %
7. Dunajská Streda	+26,3 %
8. Bratislava-vidiek	+26,3 %
9. Liptovský Mikuláš	+25,7 %
10. Dolný Kubín	+25,4 %

Na prvých miestach v poradí tempa rastu priemerných miezd sa jednoznačne umiestnili regióny s najvyšším tempom rastu produktivity práce. Najvyššie tempo rastu priemerných nominálnych miezd v regionálnom spektre tu zodpovedá i zvyšujúcemu sa trendu v produktivite práce. Mzdový nárast je tu podložený zvyšujúcou sa produktivitou práce. Nárast produktivity práce väčšinou vychádza z intenzívnych faktorov rastu produktivity práce (s výnimkou okresov Poprad, Dolný Kubín, a čiastočne Bratislava-vidiek), kde v raste produktivity práce prevládajú skôr extenzívne faktory jednostranného a radikálneho zníženia počtu pracovníkov bez rastu intenzity výroby, substitúcie živej práce a pod. Pritom určitá rovnováha rastu miezd a produktivity práce podložená intenzívnymi faktormi je jednoznačne typická len pre produkčné poľnohospodárske oblasti. Na ďalších miestach v poradí tempa rastu priemerných mesačných miezd a odmien už dochádza k porušeniu rovnováhy a určitému nesúladu medzi mzdovým vývojom a rastom produktivity práce. Súčasne sa ukázalo, že ekonomická efektívnosť vyplatených miezd sa vo všetkých regiónoch (s výnimkou špecifického okresu Bratislava-vidiek) všeobecne znižuje, tzn. že absolútny pokles výkonov je výrazne vyšší ako absolútny pokles miezd a odmien. Absolútny objem miezd u podnikov poľnohospodárskej prvovýroby klesá pomalším tempom ako celkové výkony.

Z tab. V sú evidentné nielen relácie produktivity práce a výšky priemernej nominálnej mesačnej mzdy v jednotlivých okresoch SR, ale i faktory rastu produktivity práce. U prvých piatich okresov zodpovedá vysoká produktivita práce i vysokej výške mesačnej mzdy. Poradie v produktivite práce zodpovedá i poradiu výšky priemerných mesačných miezd a odmien. Toto takmer zhodné poradie sa však nekryje s poradím relatívnej zamestnanosti na 1 000 ha p. p. Tak napríklad okres Bratislava-vidiek je prvý v produktivite práce, druhý vo výške miezd, ale až 29. v zamestnanosti na 1 000 ha p. p. Z uvedeného vyplýva, že vysoká produktivita práce a nakoniec i priemerné mzdy boli v tomto okrese spôsobené prudkým znížením pracovných síl, t.j. rast produktivity práce vychádza predovšetkým z extenzív-

V. Poradie hodnôt produktivity práce, priemerných zárobkov a zamestnanosti na 1 000 ha p. p. u poľnohospodárskej prvovýroby v roku 1992 podľa okresov – Sequence of the values of agriculture of labour productivity, average wages and number of workers per 1 000 ha land in agricultural primary production in 1992 according to districts

Okres ¹	Produktivita práce, výkony na pracovníka (tis. Kčs) ²	Poradie ³	Priemerné mesačné mzdy (Kčs/Sk) ⁴	Poradie	Relatívna zamestnanosť na 1 000 ha p. p. ⁵	Poradie
Bratislava-vidiek	303,4	1	4 053	2	72,3	29
Dunajská Streda	263,8	2	4 450	1	120,6	1
Trnava	244,7	3	4 013	4	100,1	10
Galanta	238,4	4	3 901	5	93,4	15
Topoľčany	233,5	5	3 805	6	100,4	9
Nitra	214,4	6	3 564	14	95,1	14
Zvolen	206,8	7	3 361	24	72,3	28
Trenčín	201,0	8	3 801	7	112,8	4
Žiar n.Hronom	196,5	9	4 038	3	60,9	33
Komárno	195,8	10	3 228	29	107,8	6
Nové Zámky	190,5	11	3 448	19	96,9	12
Levice	186,8	12	3 457	17	81,9	25
Martin	182,2	13	3 452	18	77,3	27
Liptovský Mikuláš	179,3	14	3 751	10	90,7	17
Dolný Kubín	178,0	15	3 761	8	57,0	36
Senica	175,8	16	3 421	22	60,9	32
Prievidza	175,1	17	3 757	9	100,7	8
Spišská Nová Ves	170,7	18	3 347	26	97,3	11
Poprad	168,6	19	3 711	11	58,2	35
Veľký Krúš	160,6	20	3 347	25	102,9	7
Košice-vidiek	159,4	21	3 682	12	83,5	21
Vranov n. Tisou	153,1	22	3 431	20	95,4	13
Michalovce	144,3	23	3 190	33	83,5	22
Banská Bystrica	142,2	24	3 560	15	59,8	34
Trebišov	140,0	25	3 209	31	83,0	23

Okres ¹	Produktivita práce, výkony na pracovnúka (tis. Kčs) ²	Poradie ³	Priemerné mesačné mzdy (Kčs/Sk) ⁴	Poradie	Relatívna zamestnanosť na 1 000 ha p. p. ⁵	Poradie
Rimavská Sobota	138,9	26	3 298	27	84,8	20
Povážska Bystrica	136,4	27	3 203	32	111,1	5
Lučenec	133,0	28	3 430	21	80,6	26
Čadca	121,9	29	3 659	13	64,7	31
Svidník	117,0	30	3 522	16	91,1	16
Bardejov	112,8	31	3 164	34	85,5	19
Stará Ľubovňa	108,4	32	3 130	36	115,6	2
Žilina	108,4	33	3 140	35	89,0	18
Prešov	101,4	34	3 370	23	114,9	3
Humenné	100,0	35	3 254	28	82,0	24
Rožňava	84,4	36	3 211	30	71,5	30
Slovensko	180,0		3 559		88,2	.

¹district, ²labour productivity from production (thous. Kčs), ³sequence, ⁴average monthly wage in Kčs/Sk, ⁵relative number of workers per 1 000 ha of agriculture land

nych rastových faktorov (podobne je tomu u poľnohospodárskych podnikov okresov Zvolen, Žiar n. Hronom, Dolný Kubín, Senica, a pod.).

V súvislosti s analýzou vývoja produktivity živej práce sa v konkrétnej praxi poľnohospodárskej prvovýroby ukázalo, že nie vždy a všade je záujem a ochota zvyšovať produktivitu práce. Existujú tu nielen objektívne bariéry nedostatku prostriedkov na technologickú inováciu, znížené dopytové funkcie trhu, v úrovni manažmentu a riadení, v kvalifikácii, ale i v psychologických bariérach vedúcich pracovníkov spočívajúcich v nechuti a averzii k ďalšiemu prepúšťaniu a znižovaniu pracovných síl. V súčasných podmienkach ekonomickej recesie a pri útlmových trendoch poľnohospodárskej prvovýroby nie je vytvorené stimulačné prostredie a klíma pre zvyšovanie produktivity práce. Bude potrebné zmeniť formy finančnej účasti štátu na rozvoji poľnohospodárstva v procese jeho transformácie. Prostriedky uvoľňované štátom musia byť alokované racionálne, musia umožniť maximálny efekt a zhodnotenie. Súčasne sa musia vytvoriť podmienky pre mobilizáciu prostriedkov pre poľnohospodárstvo aj z iných než štátnych zdrojov. V tomto zmysle tu môže pozitívne pôsobiť i navrhovaný Podporný finančný fond MP SR. Jednou

z možných ciest tvorby tejto pozitívnej klímy je i dotačná a subvenčná politika rezortu, ktorá by mala prejsť z celoplošného princípu na selektívny a adresný prístup. Domnievame sa, že v rámci adresných dotačných titulov je nutné preferovať intenzifikačné zásahy do rozvojových oblastí a týmto spôsobom podporovať rast produktivity práce. Celoplošný prístup sa ukazuje neefektívny a odďaľuje zásadné riešenia ďalšieho rozvoja agrárnej politiky na neurčito. V tomto zmysle adresná a selektívna podpora perspektívnych výrobných aktivít s pregnantne definovanými podnikateľskými zámermi je naprosto a bezpodmienečne nutná. Tento jednoznačný tok dotačných prostriedkov do najpriaznivejších a najvýhodnejších produkčných oblastí a aktivít s maximálnymi intenzifikačnými efektmi bude nutné doplniť o druhý zásadný dotačný prístup, a to adresnú podporu mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva s cieľom udržať sociodemografickú stabilitu a ekologickú rovnováhu vidieckeho osídlenia v marginálnych a submarginálnych výrobných podmienkach. V tomto druhom aspekte nemôže ísť len o jednoznačnú záležitosť poľnohospodárstva, ale o multidimenzionálnu záležitosť dotýkajúcu sa takých rezortov, ako je rezort životného prostredia, práce a sociálnych vecí, ministerstva hospodárstva, a pod. Pritom táto sociálno-environmentálna funkcia bude stále integrálnou súčasťou poľnohospodárstva a jej význam a dôležitosť bude v blízkej budúcnosti transformovaného poľnohospodárstva neustále narastať.

ZÁVER

Za posledné štyri roky zamestnanosť v poľnohospodárstve poklesla cca o 45 %. Tento proces nie je ukončený a pokračoval i v roku 1993. V I. polroku klesol v poľnohospodárstve priemerný počet pracovníkov o 14,9 % (oproti rovnakému obdobiu roku 1992). Pokles zamestnanosti postupuje regionálne nerovnomerne a najvyššie zníženie zamestnanosti sa koncentruje do regiónov s výrazným zastúpením mimoprodukčných funkcií poľnohospodárstva.

Dochádza k určitej regionálnej selekcii s tým, že zamestnanosť v poľnohospodárstve sa zákonite prispôsobuje produkčnému potenciálu daného regiónu. V priebehu rokov 1993 a 1994 sa predpokladá úbytok cca 50 000 osôb, z toho polovica zaťaží sociálnu sieť ako uchádzači o zamestnanie.

Pokles zamestnanosti sa odrazil v zmene profesnej štruktúry pracovníkov prvovýroby. Zvýšil sa podiel výrobných, produktívnych pracovníkov a kvalifikovaných remeselníkov. Štruktúra výrobných a nevýrobných pracovníkov sa zmenila v prospech výrobných zložiek.

Proces znižovania zamestnanosti akceleruje v máloprodukčných poľnohospodárskych oblastiach a pozvoľnejším tempom postupuje v produkčných oblastiach. Tieto trendy sú typické pre súčasné obdobie, resp. pre krátkodobé časové horizonty. Procesy homogenizácie, resp. diferenciácie vývoja zamestnanosti pre strednodobé, perspektívne výhľady sa budú pravdepodobne uberať cestou zvyšovania prahových

rozdielov v zamestnanosti. Je pochopiteľné, že do tohto prirodzeného procesu bude intervenčne pôsobiť celý rad nástrojov, ktorý sa bude snažiť tieto dva marginálne póly maximálne zbližovať (predovšetkým systémové nástroje štátnej aktívnej politiky zamestnanosti).

Určité symptómy trendu vyrovnávania regionálnych rozdielov sa prejavili v roku 1992 i vo vývoji priemerných miezd v poľnohospodárstve. Tento vývoj je spôsobený jednak nízkou priemernou mzdou, ale i prudkými úbytkami počtu pracovníkov, najmä v máloproduktívnych regiónoch.

Za analyzované obdobie rokov 1989 až 1992 výkony v poľnohospodárskej prvovýrobe klesli o 47,3 %, tržby o 32,5 % a celkový objem vyplatených miezd a odmien o 33,7 %. Tento výrazný pokles absolútnych hodnotových ukazovateľov bol sprevádzaný i negatívnym vývojom relatívnych ukazovateľov ekonomickej efektívnosti (výkony a tržby na 1 ha p. p., výkony na 1 Kčs vyplatených odmien, atď).

Produktivita práce v prvovýrobe meraná tržbami na pracovníka sa zvýšila z 159 600 Kčs (rok 1989) na 196 400 Kčs (rok 1992), to je o 23,1 %. Celkový pokles tržieb (o 32 %) v absolútnom vyjadrení bol nižší ako pokles zamestnanosti (o 44,8 %), to je i hlavná príčina rastu produktivity práce z tržieb. Produktivita práce z výkonov klesla zo 187 800 Kčs (rok 1989) na 179 900 Kčs, to je o 4,2 %. V poľnohospodárskej prvovýrobe pri vzraste produktivity práce z tržieb a poklese produktivity práce z výkonov nominálne mzdy mierne rástli a reálne mzdy výrazne klesali. Vývoj priemerných nominálnych mesačných zárobkov v poľnohospodárstve a v iných odvetviach v Slovenskej republike ukazuje zvyšujúcu sa mzdovú diferenciáciu a dochádza k narušeniu mzdovej parity. Intenzita a miera rastu nominálnych miezd je v poľnohospodárstve (v porovnaní s ostatnými odvetviami NH) najnižšia. Pri detailnejšej analýze produktivity práce sa ukázalo, že sa v tomto prelínajú a pôsobia dva faktory, a to intenzívny faktor rastu vyplývajúci z rastu intenzity a efektívnosti výroby a extenzívny faktor spojený predovšetkým s radikálnym znížením počtu pracovníkov. Produktivita práce z výkonov, na rozdiel od celoslovenského poklesu, v 10 okresoch dokonca vzrástla. Až na malé výnimky išlo o regióny v produkčne priaznivých podmienkach. V týchto regiónoch prevládali intenzívne faktory rastu.

Poľnohospodárske podniky v okresoch s najvyššou priemernou mzdou (v roku 1992) dosiahli buďto vysokú produktivitu práce, alebo radikálne a razantne znížili stavy pracovníkov. Zatiaľ čo v prvej skupine okresov výška priemerných miezd zodpovedala dosiahnutej produktivite práce, v druhej skupine relatívne vysoké priemerné nominálne zárobky boli dosiahnuté len vďaka vysokému úbytku pracovníkov. Najvyššie tempo rastu priemerných nominálnych miezd sa väčšinou prejavilo v poľnohospodárskych podnikoch v produkčných regiónoch, kde prevládali intenzívne faktory rastu produktivity práce. Určitá rovnováha rastu miezd a produktivity práce je typická len pre produkčné poľnohospodárske oblasti. Intenzita rastu priemerných nominálnych miezd zodpovedá tempu rastu produktivity práce len

u produkčných okresov Slovenska. Nárast produktivity práce tu väčšinou vychádza z intenzívnych faktorov rastu produktivity práce spojených so zvyšujúcou sa intenzitou výroby, substitúciou živej práce a pod. U ostatných okresov SR už dochádza k porušeniu tejto rovnováhy medzi mzdovým vývojom a rastom produktivity práce. Pritom sa ukázalo, že ekonomická efektívnosť vyplatených miezd sa všeobecne znižuje, t.j. že absolútny objem miezd klesá pomalším tempom ako absolútny objem výkonov. Inými slovami povedané, absolútny pokles výkonov je za sledované obdobie vyšší ako absolútny pokles miezd.

Pokles tvorby zdrojov je výsledkom výrazného poklesu reálnych výkonov, predstihu rastu cien vstupov ako výstupov, nominálne rýchlejšieho poklesu výkonov ako nákladov, rastu úrokov z úverov a poklesu mzdových nákladov. Nedostatok vlastných voľných finančných aktív na financovanie výroby spôsobilo rýchlejší rast záväzkov pred pohľadávkami. Aj keď sú stanovené koncepcné zámery a priority agrárnej politiky, stále nedoriešeným problémom je hľadanie konkrétnych a operačných ciest a metód reálneho prechodu od súčasného stavu recesie k stabilizačným a rozvojovým zámerom.

Spôsoby a ciele štátnej moci poľnohospodárstvu bude nutné nasmerovať tak, aby vložené prostriedky sa maximálne zhodnotili. Hlavná príčina štátnej ochrany poľnohospodárstva aj vo vyspelých trhovách krajinách vyplýva zo snahy udržať domáce poľnohospodárstvo. To má svoj dôvod sociálny (keby táto ochrana nebola, životná úroveň poľnohospodárskeho obyvateľstva by sa pri porovnaní s ostatnými sociálnymi skupinami neúnosne znížila), ale aj ekologický. Poľnohospodárstvo je stále prirodzeným správcom krajiny, bez tejto činnosti by štát musel venovať obrovské finančné čiastky, aby vidiecky priestor uchránil pred devastáciou.

Literatúra

BUCHTA, S.: Riešenie problémov hospodárskeho a sociálneho rozvoja vo vybraných regiónoch so zreteľom na otázky zamestnanosti, rekvalifikácie a mimoprodukčné funkcie poľnohospodárstva. VÚEPP, Bratislava, 1993.

Došlo 12. 1. 1994

BUCHTA S.: Economic research institute for agriculture and food industry, Bratislava, Slovak Republic

Development of employment, productivity of labor and average wages in the agricultural primary production in Slovakia

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 5, pp. 373-395. — 5 tabs., ref. 1, summaries in sl, en

The thesis analyses development trends of employment, labor productivity, and average wages in agriculture. It points out the pronounced trend of decreasing employment and the professional structure changes in the primary production and

evaluates the labor productivity development during the period 1989-1992. Labor productivity and average wages are analysed there not only in the macro-structure, but also in the regional cross-cut. The nominal growth of average wages in agriculture is the lowest among all followed branches of the Slovak national economy and the real incomes go down. Economic effectiveness of the paid-off wages is generally decreasing. The employment level in the Slovakia agricultural primary production has fallen down approx. by 146 000 person, i.e. approx. by 45 per cent during the years 1989-1992. This decrease of employment was regionally differentiated. The drop was lower in the productive districts, the highest absolute losses of workers were concentrated into the less productive areas and the areas with the high agrar employment and low economic infrastructure. Related to the 100 hectares of agricultural land, the numbers of workers moved between 5 and 12 by the end of 1992. The lowering employment process has not finished yet and will go on in the nearest future. The pronounced fall of employment has reflected also into the changes of the workers professional structure.

Labor productivity in the agricultural primary production measured by sales per one worker has increased by 232.1 per cent. The total decrease of sales (by 32 per cent) was lower than the decrease of employment (45 per cent), this being also the main reason of the labor productivity measured by sales growth. Labor productivity measured by production per one worker has decreased by 4.2 per cent. In this direction, a combination and interrelating of the following two factors takes place:

- the real growth of labor productivity issuing from the intensity and effectiveness of production (intensive growth)
- the growth of labor productivity caused above all by the radical reducement of labor numbers (extensive growth).

Globally, the second, extensive factor caused by the pronounced lowering of employment prevails.

The development of the average nominal monthly wages in agriculture and other branches of Slovak economy shows an increasing income differentiation and an unbalanced income parity. The nominal wages growth rate in agriculture is the lowest one compared to other branches. A certain balance of the wages and labor productivity growth is typical only for the productive agricultural areas. Economic effectiveness of the paid-off wages is decreasing, i.e. the absolute production decrease is higher than the absolute wages decrease in the analysed period.

employment, professional structure, productivity of labor, incomes, production, average wages, comparison of average wages, regional analysis of labor productivity and average wages

Adresa autora:

PhDr. Stanislav B u c h t a , CSc., Výzkumný ústav ekonomiky poľnohospodárstva a potravinárstva, Trenčianska 55, 824 80 Bratislava, Slovenská republika, tel. 07 214 020

**Ústav zemědělských a potravinářských informací
Slezská 7, 120 56 Praha 2**

UPOZORNĚNÍ PRO ODBĚRATELE

VĚDECKÝCH ČASOPISŮ ČAZV A SAPV

Od roku 1994 zajišťuje distribuci vědeckých časopisů vydavatel - Ústav zemědělských a potravinářských informací Praha.

Věříme, že i v dalších letech zůstanete odběrateli našeho vědeckého časopisu, a proto Vás žádáme, abyste nám

co nejdříve zaslali objednávku
na předplatné časopisu,
který budete v roce 1994 odebírat.

	Periodicita	Předplatné
Rostlinná výroba	12	420,-
Živočišná výroba	12	420,-
Veterinární medicína	12	360,-
Zemědělská ekonomika	12	420,-
Lesnictví – Forestry	12	420,-
Potravinářské vědy	6	192,-
Zemědělská technika	4	128,-
Ochrana rostlin	4	128,-
Genetika a šlechtění	4	128,-
Zahradnictví	4	128,-

Objednávky zasílejte na adresu:

**Ústav zemědělských a potravinářských informací
referát odbytu
Slezská 7
120 56 Praha 2**

RURBANIZACE, PŘEDMĚSTÍ A METROPOLE. SOCIÁLNÍ SCÉNÁŘE V NORSKU A EVROPE

HOMPLAND A., Norsko

(překlad Lošťák M., Vysoká škola zemědělská, Praha, Česká republika)

Rurbanizace, předměstí a metropole. Sociální scénáře v Norsku a Evropě

Zeměd. Ekon., 40, 1994, č. 5, s. 397-408. – res. čes., angl.

Článek představuje pro čtenáře neobvyklou formu zachycení problematiky vývoje norského venkova v sociologickém úhlu pohledu a poukazuje na možnosti, jaké má rurální sociologie při své prezentaci. Prostřednictvím výseků vlastního života a vlastních zkušeností kombinovaných s výsledky vlastní vědecké práce autor přibližuje změny, kterými norský venkov prošel od druhé světové války po dnešek. Jejich výsledkem byl vznik sídelních útvarů – kříženců „venkovměst“ (rurbanit, norský „bygdeby“), které ztratily jak rysy typické norské vesnice, tak i klasického města. Vesnice ve vlastním slova smyslu již v Norsku pomalu mizí a autor přibližuje některé z příčin tohoto jevu. Na venkově se objevil nový životní styl a nové sociální a kulturní formy. Druhá část článku přináší autorovo zamyšlení nad možnostmi dalšího vývoje nejen norského, ale i evropského venkova na základě tří scénářů – Svobody (Volnosti), Rovnosti, Bratrství. V každém ze scénářů se objevují přinejmenším čtyři základní tendence budoucího vývoje: individualizace, spotřebitelství, realita ovládaná médii, internacionalizace.

venkov, změna, rurbanizace, sociální tendence

Narodil jsem se v letech dětského boomu po druhé světové válce. Byly to roky míru a my jsme byli dětmi míru. Byly to roky, kdy ještě auta, zboží a luxusní výrobky byly na příděl, ale byly to také roky velkého sociálního a materiálního očekávání.

My, narození v období tohoto boomu, představujeme obrovskou skupinu. Jsme první norskou generací, která vyrůstala bez strachu z nezaměstnanosti a chudoby. Kvalita vzdělávacího systému se neustále zlepšovala a vzdělání stále více pronikalo i do nejdlehlších oblastí Norska. Tyto procesy se řítily stejně rychle jako roky, které nám přibývaly. Byli jsme nadějí jak celého národa, tak i našich rodičů na lepší budoucnost. Žili jsme v době, během které se Norsko stalo bohatým okrajem Evropy.

Nyní jsme se ale stali hrozbou pro budoucnost našich dětí. Zanecháváme jim znečištěnou Zemi. Po roce 2010, kdy budeme postupně odcházet do penze, nás budou muset „nést na svých bedrech“. Budou toho ale schopni, když nás bude tak mnoho a jich je tak málo?

Od tunelů k rurbanismu

Na svět jsem přišel v obci Storekvina, ve vesnici v údolí v jihozápadní části Norska, která byla v podstatě železniční stanicí mezi dvěma velice dlouhými tunely. Můj strýc, který se nikdy neoženil, vlastnil malé hospodářství. Žili jsme na něm s jeho ovdovělou matkou, mou babičkou. I když si má rodina (otec - řidič nákladního auta, matka - v domácnosti, mé dvě sestry) krátce po válce postavila nový dům, stále jsme byli součástí širší zemědělské domácnosti. Práce na hospodářství měla vždy přednost, a tak není divu, že jsme se všichni podíleli na zemědělských pracích v době sklizně a v době, kdy bylo třeba věnovat zvýšenou pozornost našim ovčím.

Do školy ve Storekvine jsem chodil sedm let, potom dva roky do municipalitního centra a následně jezdil tři roky do gymnázia v „sousedním“ městě. Proč je slovo sousedním v úvozovkách, je vysvětleno faktem, že v polovině 60. let dojíždění představovalo více než denní cestování autobusem. Nezbylo mi tedy nic jiného, než si tam pronajmout malý pokojík, kde se dalo tak akorát sedět a spát, a v něm jsem trávil celé týdny.

Potom jsem studoval sociologii na Universitě v Oslo, několik let pracoval jako novinář a v první polovině 80. let jsem se zabýval vlastní vědeckou prací v rámci sociologie venkova a zemědělství, která byla zaměřena na výzkum společenství v oblastech západních fjordů. Pozoroval jsem velice zblízka a antropologicky rychlý růst venkovských center, která se vyvíjela do něčeho nového, jakéhosi rurbanismu (spojení slov ruralismus a urbanismus - pozn. překl.), tak jsem nazval vznikající způsoby života a nastupující životní styly, které v sobě kříží město a venkov. Zvláště jsem se zajímal o konflikty hodnot a sociální srážky mezi „domorodci“ a „přistěhovalety“. V další části článku se ještě k tomuto procesu rurbanizace vrátím.

Od sociologie ke scénářům

Nyní žiji v Oslu a vydělávám si na poměrně slušné živobytí jako redaktor časopisu a nezávislý spisovatel, což je něco jako nezávislý sociolog. Doufám, že sociologové v tom se mnou budou souhlasit. Již několik let se zabývám vytvářením alternativních holistických scénářů jednak pro Norsko samotné a jednak pro odbořové hnutí. Jedná se o činnost někde na pomezí vědy, fantastiky, eseistiky, cvičení či probouzení mysli, provokace a veřejné prezentace sociologických pohledů na možné budoucí cesty vývoje. O tom bude pojednávat jiná část mého článku.

Ze Storekvinu do Brooklynu

Ještě než se začnu zabývat rurbanitami (sídelní útvar, který není ani městem, ani vesnicí - pozn. překl.) a budoucností, rád bych se znovu vrátil ke svému životu. Mé kontakty se Storekvinou, kde jsem se narodil, jsou nyní velice řídké. Vesnicí obvykle rychle projedu a zastavím se až před naší starou zemědělskou usedlostí, abych ji zkontroloval. Dnes ji vlastním společně se svými dvěma sestrami - jedna z nich žije v Brooklyně v New Yorku a druhá v Kristiansandu, městě na jihu Norska.

Příležitostí, kdy navštěvuji naši starou usedlost, není mnoho. Jsou především spojeny s návštěvami strýce a matky. Oba již mají přes osmdesát. Matka svůj dům již prodala a přestěhovala se do Kvinesdal - municipalitního střediska 10 km od Storekvinu. Bydlí tam v moderní garsoniére, která není náročná na údržbu a provoz. Strýc žije v nedalekém domově důchodců.

Mimo tyto kontakty přicházím se Storekvinou do styku prostřednictvím veřejné správy obce Kvinesdal. Ta již upravila zemědělskou půdu, kterou vlastnil strýc nedaleko železniční stanice, a plánuje ji využít pro výstavbu rodinných domů. Tímto způsobem chce vdechnout Storekvině nového ducha, aby se tak stala něčím jako druhým nebo třetím centrem správní obce Kvinesdal.

Ze sociální arény do města duchů

Když jsem ve Storekvině vyrůstal, bydlelo nás tam více než sto. Spolu se zemědělskými usedlostmi v okolí jsme byli blízko k číslu tři sta obyvatel. Měli jsme družstvo a soukromý obchod se smíšeným zbožím, sloužila nám železniční stanice, pošta, sklad hnojiv a krmiv, benzínová stanice, garáž, kavárnička, pekařství, truhlářství, holičství a kadeřnictví, škola a dvě modlitebny - jedna pro katolíky a druhá pro baptisty. Schody k modlitebnám, veranda pošty a nástupiště železniční stanice v době příjezdu večerního vlaku byly hlavními „fóry“ (meeting points), kde se lidé setkávali a mluvili spolu. Komunita tak byla vždy živá, protože měla arény (místa), kde lidé mohli mezi sebou komunikovat.

Dnes žije ve Storekvině asi 20 lidí, z nichž většina je v důchodovém věku. V okolí hospodaří tři aktivní farmáři. Mladší muži z vesnice dojíždějí jedním autem za prací na ropné plošiny v Severním moři a jejich manželky používají druhé rodinné auto k cestám do zaměstnání v obchodech nebo zdravotnických zařízeních ve správní obci Kvinesdal. V případě, že tito lidé ještě žijí na zemědělské usedlosti, chovají třeba čtyři ovce, čímž si připomínají a oslavují své rodinné kořeny a zároveň to pro ně představuje určitého koníčka.

Železniční stanice svému účelu již dlouho neslouží a vlaky v ní zastavují jenom příležitostně. Lidé většinou cestují vlastními automobily. Pošta je doručována do

domů a zemědělských usedlostí přímo z větší poštovní úřadovny. Z kavárničky se nejprve stalo občerstvení, které bylo následně uzavřeno a majitel je přestavěl na pokoj s otevřeným krbem. Ve Storekvině zůstalo pouze družstvo, působící dnes jako komerční a veřejná služba, ovšem s chaotickými podmínkami pro parkování v odpoledních hodinách. Situace ve vesnici se nápadně podobá scénám z amerických filmových westernů přibližujících opuštěné městečko po nájedu banditů, pro které se vžil název „město duchů“. V poslední době však bylo občerstvení znovu otevřeno a oživeno pod firemní tabulí „Storekvina kiosk & video“. Nyní je místem, kde se večer setkává několik místních teenagerů a trousících se „auto-kovbojů“ z rozptýlených samot.

Z venkova do bygdieby

Na průběh života, zážitky a zkušenosti až do mých 44. narozenin jsem nevzpomínal jenom proto, abych si získal důvěru čtenářů. Mluvil jsem o nich především proto, že mnoha způsoby ilustrují typické aspekty norského poválečného vývoje. Jsou velice těsně spojeny se značnou geografickou i sociální mobilitou, která je částí modernizačního procesu. Oba druhy mobility představují pohyb z venkova jako místa, kde se žilo a kde existovaly určité životní způsoby. Mnoho z nás, kteří jsme jako děti vyrůstali na venkově, dnes pracuje v různých profesích a žije daleko od svých rodičů a prarodičů. A i když někteří z nás zůstali tam, kde žili i naši předkové, mají zpravidla již jiná zaměstnání.

Když jsem se narodil, procento norského obyvatelstva, které žije v hustě osídlených oblastech, se právě přehouplo přes 50 %. Dnes toto procento představuje více než 75 %. Typickým pro Norsko však ve světle těchto faktů není růst velkých měst. Naopak, typickým je růst menších měst, především pak městeček a center ve venkovských oblastech. Ty rostou od 60. let, a to na úkor jak velkých měst, tak i malých venkovských sídel v řídce osídlených oblastech. Abych to ještě jednou ilustroval vlastním případem: počet obyvatel ve Storekvině a okolním „hrozu“ malých farem zřetelně poklesl, zatímco správní středisko Kvinesdal již stihlo vyrůst z méně než 1 000 na 2 500 obyvatel. V téže době např. samotné Oslo přichází jak o pracovní příležitosti, daňové příjmy, tak i o své obyvatele a vše se přemisťuje na předměstí a do okolních sousedních sídel, která tím samozřejmě získávají.

Souhrně řečeno: Norsko prošlo obdobím výrazných změn vzhledem k tomu, kde a jak lidé žijí a co ve svém životě dělají. Tyto změny se však odehrály až po vrcholu industriálního epochy, v „éře soukromých automobilů“. To dává centralizačním a urbanizačním procesům zvláštní rysy. Tradiční venkovské Norsko se změnilo, ale výsledkem nebyl vznik Norska klasického urbánního typu. Městský a venkovský život prošel mnoha stejnými změnami: oba přešly ruku v ruce do jiného, odlišného Norska.

Já osobně nazývám tuto směs, nebo chcete-li křížence či hybrid, rurbánním („venkovměstským“) Norskem. Probíhající proces, který v Norsku představuje jednu ze stránek internacionalizace, je procesem rurbanizačním. Nechci se zde zastavovat u problému deurbanizace měst. Stačí jenom připomenout, že tím, jak města rostou a rozšiřují své okraje, se stávají více předměstskými a méně podobnými vlastním městům.

Mne však zajímá něco jiného - rysy tohoto procesu, které můžeme pozorovat v kdysi rurálním Norsku, kde zemědělství bylo dominující činností, kde zemědělci stáli v čele místní politiky a vedli místní instituce a kde zemědělská komunita vytvářením standardů toho, co bylo považováno za řádné chování, ovládala systém místních hodnot. Proto se zaměřuji na rostoucí venkovská centra, která se norský nazývají „BYGDEBY“. „Bygdeby“ se stalo agentem (činitelem) změny. Změnilo viditelnou tvář venkova a přetvořilo život norského venkova do něčeho úplně jiného. To zasáhlo jak zemědělskou populaci, tak i velkou většinu lidí mimo zemědělství, zvláště ve veřejném sektoru.

Otázkou ale je, do čeho byl venkov přetvořen a jak bude vypadat jeho budoucnost.

Pokusím se na ni částečně odpovědět náčrtky tří možných scénářů. Ještě předtím však nahlédneme do nedaleké minulosti a budeme se věnovat několika výrazně aktuálním sociálním a kulturním trendům, které se pravděpodobně mohou objevit i v některém budoucím scénáři.

Od jednání tváří v tvář k Janis Joplin

V geograficky a sociálně mobilní společnosti jsou postoje a normy pro jednání méně jasné než ve společnosti stabilní. V prvně zmíněné společnosti operujeme a manipulujeme se soupeřícími soubory pravidel. Máme tak širší rozsah svobody vybrat si způsoby jednání a osobních prezentací. Tyto vzory se stávají ještě důležitějšími, když na jejich základě směřujeme zpět k otázkám po našem původu (kdo jsme, proč jsme). Potom vidíme, že se životní styl stal pro vyjádření naší identity i odlišnosti důležitějším než socioekonomické, regionální či třídní předpoklady tohoto vyjádření. Takový mechanismus není úplně nový. V teorii byl vždy charakteristický pro městský život. Co je však nové, je to, že počet lidí s širším rozsahem volby je násoben jak jejich množstvím, tak geograficky.

Individuální svoboda zvolit si mezi alternativami je také svobodou zvolit si něco, co člověka nesvazuje s jinými lidmi. Každá nová možnost volby znamená ztrátu dobrovolného nebo vynuceného společenství. Svoboda je také svobodou vyhnout se komunitě. Nejzazší konec tohoto procesu vyjádřila Janis Joplin výrokem: „Svoboda je pouze jiné slovo pro stav, když již nelze nic ztratit“.

Soukromé paralely

Existují dva způsoby, jak se dostat mimo kontrolu a ochranná křídla komunity (společenství). Oba se objevují se zvláště silnou intenzitou v rostoucích rurbanitách - v „bydgeby“. Jedna cesta vede od sousedství a místních komunit k rozsáhlým sociálním sítím, které sami tvoříme pomocí přátelství, profesní a pracovní kolegiality. Tyto rozsáhlé volné sítě udržuje pohromadě automobil. Místní společenství jako sociální aréna se v soutěži o čas a závazky k jiným oblastem činnosti rozměštuje a stává se fragmentovaným. Nazvěme tento nový element volně komponovanými komunitami či nelokálně založenými komunitami, protože nejsou založeny na faktoru lokality.

Jiná cesta z místního společenství vede do vlastního domu nebo přinejmenším dovnitř za plot vlastní zahrady. Dům se tak opravdu stává hradem a ústředním místem orientace ve známém a soukromém životě. Dům není pouze místem pro žití, ale i pro milování. Symbolizuje přizpůsobení, dobré chování, schopnosti a vystupování.

Novými způsoby bydlení je připravována půda pro soukromé řešení problémů ve struktuře nukleární rodiny, která je organizována na bázi zachovávání a podpory spotřebních, socializačních a volnočasových aktivit. Nově vznikající společenství jsou dočasná a přechodná, můžeme je nazvat „komunitami ve fázi“. Místa, kde lidé bydlí, jsou tvořena stejně starými domy, zahradami se stejnými tvary, dětmi ve stejných třídách a parabolickými anténami pod stejným úhlem. Co lidi spojuje a co mají společné, je to, že jsou obklopeni stejnými projekty ve stejném čase. Jediným vztahem mezi těmito projekty je jejich paralelnost, to, že se nikde nesetkávají. Navrhují, abychom tento jev nazvali „soukromými paralelami“. Tak jsme se přiblížili k některým klasickým sociologickým pojmům - to jest Durkheimovu pojetí mechanické solidarity oproti organické solidaritě.

Komunikace a komercializace

Výše popsaný vývoj postoupil v Norsku kupředu v 60. letech, kdy byl zrušen prodej aut na příděl a začalo se s celostátním televizním vysíláním. Komunikační exploze v 90. letech pak zřejmě způsobí kvalitativní skok v tomto procesu. Bude poskytovat nové druhy a více zábavy a přeměnit elektroniku v soukromé nástroje práce a služeb. Výsledkem může být společnost, která nedrží dohromady, nebo přinejmenším která spolu drží pohromadě jinými způsoby a prostředky a jinými typy „lepidel“.

Tato situace je výsledkem větší individuální svobody volby, ale zároveň znamená měnící se podmínky sociální interakce. „Zesoukromění“, nové druhy komunikace a volně složená společenství tvoří odlišný, nový soubor podmínek pro organizované činnosti, ať už se sociálním, ideovým nebo zájmovým základem.

Dvojčetem rozvoje je komercializace. Velké oslavy a jiné společenské události, pohřby a další rituální akty ve společenství se stávají tržním zbožím. Tradice

„dugnadu“ (norských brigád) a vzájemná pomoc ztrácí na své síle a důležitosti, když si namísto nich můžete zaplatit uspořádání slavnosti v místním hotelu. Fitness centrum poskytuje vhodné aktivity pro jednotlivce, který tak nemusí podstupovat kolektivní dřinu v organizovaných sportovních klubech.

Národní standardní spotřeba

Lokální komunita se v tomto procesu stále více a více stává pouze příležitostným rámcem života mobilních lidí. Nevyžadujeme a neočekáváme příslušnost k místnímu společenství nebo odlišnost od něj, ale zajímá nás přístup ke standardizovaným službám a možnostem.

Tento fenomén byl ústřední částí metamorfózy norského venkova v 70. a 80. letech. Přejít se uskutečnil v době rozkvětu ropného průmyslu. Výsledky rostoucí národní prosperity byly regionálně rozdělovány prostřednictvím „kolektivních statků“, jako jsou dálnice a lepší komunikace, veřejné služby a kvalitnější zdravotní péče. Prosperita však byla zřejmě tak velká, že jejím následkem byl dříve nepředpokládaný vzestup osobní spotřeby - především spotřeby spojené s bydlením a vybavením automobily. Rostoucí prosperita norského venkova začala „útočit“ na vedoucí pozici urbánních a centrálních oblastí. Rurální Norsko se „vkoupilo“ či „pronakupovalo“ do celostátního standardního vzoru spotřeby. Trhlina mezi městem a venkovem byla redukována a v některých oblastech se dokonce obrátila. Standard bydlení na venkově je často vyšší, technické vybavení lepší, auta jsou větší, novější a je jich více, náklady na živobytí jsou nižší. Jasným důkazem tohoto rozvoje jsou parkoviště vedle nových obchodních domů na venkově. Tímto způsobem již vznikl nový životní styl a nové sociální a kulturní formy na venkově.

Místní zcelonárodnění

Výsledkem tohoto procesu je ztráta specifických rysů regionálních kultur a sociálních forem. Kupujeme stejné zboží, naše domy zařizujeme stejným způsobem, stejným nábytkem, posloucháme stejnou hudbu, čteme stejné noviny, máme stejné profese, volíme stejné politické strany a očekáváme stejné veřejné služby. Ano, existují samozřejmě i výjimky, ale celkový obraz venkova je následující: každý region nebo místní komunita ztrácí své zvláštnosti a je vetkávána do celonárodního vzoru spotřeby a do životního stylu, který je stejný, ať žijete kdekoli. Celonárodní obraz již není tvořen mozaikou zvláštních regionálních rysů. Nejde již o kamínky v mozaice, ale o zrcadlové obrázky celonárodních standardů. Regionální rysy jsou miniaturou společného národního obrazu. Pojmenujme to druhem národní homogenizace nebo zcelonárodnění lokality.

Současně jsme také svědky tendence rozčleňování uvnitř lokálních komunit. Sociální skupiny žijí jedna vedle druhé (vedle sebe, ne spolu) se svými vlastními standardy, hodnotovými systémy a životními styly. V každé lokální komunitě najdeme stopy a reprezentanty národních subkultur - mohou to být rockeři, hippies, fanatici do aut, členové zájmových spolků, feministky, ekologové, kluby důchodců či různé druhy snobismu střední vrstvy. Primárně jsou však součástí národní subkultury, ne lokální komunity. Tento druh rozvoje můžeme nazvat druhem lokální heterogenizace.

Z Kvinesdalů do San Diega

Typ sociálních systémů, popsáný v předchozích odstavcích, je považován za typický pro města, která vystupují jako konglomeráty různých náboženství, tříd, etnických skupin a subkultur. Představoval ideál-typ metropolí oproti venkovu a malým městům, kde každý znal každého a patřil do téhož systému, ať si to přál nebo ne. Se vzrůstající mobilitou, společnými standardy a národními sociálními sítěmi se taková místa, představující jednotné (unifikované) sociální systémy, dezintegrují.

Kdybychom hledali srovnání s nějakou společností, myslím, že by nebylo marné se podívat na předměstí amerických měst, v nichž žijí střední vrstvy. Společné pro Norsko a USA je, že oproti střední Evropě nemají ani tradici typických vesnic, ani tradici předindustriálních měst. Moderní norské rurální centrum (bygdeby) a americké miliónové město, které se rozprostřelo v dříve neosídlené krajině, mají společné to, že se rozvinula v postindustriální éře, charakterizované osobním automobilem jako ústředním agentem (činitelem). Netvrdím, že norské rurální centrum, jako třeba můj Kvinesdal, je stejné jako předměstí San Diega, to samozřejmě vůbec nemám na mysli. Myslím si ale, že z každodenního života a kulturních forem v Kvinesdalů můžeme více pochopit studiem internacionalizované masové kultury a amerikanizované spotřeby, než hledáním místních předpokladů ve vlastní venkovské zemědělské nebo rybářské minulosti.

Život na venkově již není tím, čím býval a možná že jím ani nikdy nebyl. Ani městský život už dnes není stejný jako dříve. Ghettu podobná třídní společenství ve městech jsou již rozbita a splynula do nových obytných oblastí. Parafrázující známý a produktivní norský politický slogan, můžeme říci, že urbánní a rurální jdou ruku v ruce do nového rurálního Norska.

Internacionalizace

Tyto sociální změny jsou úzce spojeny s internacionalizací jak výrobních a spotřebních trhů, tak trhu médií. Norsko již prošlo rychlým zcelonárodněním kulturních a spotřebních vzorů, ale tento jev je pouze kapkou v procesu globalizace. Můžeme

postavit norského básníka Olava Aukrusta z nohou na hlavu: Impuls jde od mezinárodního cestou k národnímu do lokálního.

Volnost, rovnost, bratrství

A nakonec přicházím k budoucím scénářům. Moje skupina pracovala v roce 1989 na projektech scénářů pro odborové hnutí. Bylo to přesně 200 let po Velké francouzské revoluci a v roce velkých změn ve střední a východní Evropě. V souvislosti s tím jsme i my pojmenovali scénáře Liberté, Egalité, Fraternité - Volnost, Rovnost, Bratrství. Tyto tři pojmy se staly základem veškerých demokratických snah a jsou pečlivě opatrovány jako sladký hrozen spojených hodnot. My jsme naopak tyto koncepty použili provokativně jako označení zcela odlišných a protikladných budoucností. Chceme ukázat, že „nemůžete koláč mít a zároveň ho sníst“, ani na východě, ani na západě, ani v tržní ekonomice, ani v regulované státní ekonomice.

SVOBODA (VOLNOST) vytváří nejistotu a je hrozbou rovnosti a bratrství.

ROVNOST vždy obsahuje část nátlaku a stlačuje individuální svobodu.

BRATRSTVÍ vystupuje ve dvojí pozici. Představuje jak spolupráci, tak soutěž.

Zřídka je to bratrství všech, ale spíše je to bratrství uvnitř jednoho spolku nebo sektoru proti spolku či sektoru druhému.

Nejistota svobody (volnosti)

Budoucí vývoj, kde by svoboda byla ústřední hodnotou, bude charakterizován internacionalizací, otevřenými a společnými trhy. Deregulace, decentralizace a větší individuální odpovědnost „převálcuje“ jak sociální sféru, tak privátní trhy. Zájmy a očekávání spotřebitelů budou dominovat nad zájmy výrobců. Dnes jsme pouze plátcí daní, ne občany. Společné a národní standardy a zájmy se snahou o perspektivu firmy a lokální entity se stanou staromódními.

Tento scénář „Svoboda“ ukazuje, že svobodná společnost vytváří větší nerovnost. Je to společnost, kde vítězové „berou vše“ a poražení se stále více a více „vlečou“ pozadu. To se týká jak jednotlivců, skupin, tak i komunit. Ve venkovských oblastech můžete najít na nesmírně velkém pozadí, které pomalu umírá, plné, „namaštěné kapsy“, dosahující velké úspěchy. To je NEJISTOTA SVOBODY.

Nátlak rovnosti

Jiný scénář, kde je hlavní hodnotou rovnost, může být založen na společném přání podporovat férové jednání mezi jednotlivými sociálními skupinami a regiony dané země či oblasti. Své kořeny může mít také ve společné potřebě uniknout nejistotě svobody. Předpokládá politicky řízenou a kontrolovanou společnost, která

redukuje rozsah individuální volby. Společný zájem dominuje nad sektory, profesemi a zájmovými skupinami. Kolektivní spotřeba má přednost před rostoucí soukromou spotřebou. V norském případě by to mohlo být považováno za znovuzavedení poválečného projektu s velkým důrazem kladeným na sociální a regionální vyrovnávání. To by mohlo být důvodem dnešní relativně silné pozice norských venkovských okresů a jiných řídce osídlených oblastí. Veřejná podpora stability, jistotě a férovému jednání je základem ROVNOSTI NÁTĚLAKEM.

Soutěž bratrství

Ve scénáři „Bratrství“ je přítomen obraz budoucnosti, kde jsou národní zájmy fragmentovány a kde jedinci mají hlas jen jako členové zájmových skupin, sektorů nebo odvětví společnosti. To, co dominuje na mapě konfliktu, není souboj zaměstnaných proti zaměstnavatelům nebo jedné oblasti proti sousední. Vždyť zaměstnavatelé a zaměstnanci v jednom odvětví se často spojují, aby si vydobyli politickou podporu pro své zájmy na úkor jiných odvětví, sektorů nebo profesí. Hlubinné problémy společnosti zřídka vyvěrají na povrch. Politika a politikové se totiž většinou zabývají aktuálními problémy, které jsou nejlépe vidět ve světle a s pomocí médií. Vítězové jsou ti, kdo jsou částí silně organizované společnosti. Ti, co jsou mimo, prohrávají.

Pro rurální oblasti by to mohlo znamenat, že silné organizace zabezpečující zájmy farmářů (v alianci se spřízněnými politiky a pracujícími v potravinovém průmyslu) mají šanci uspět, ale neorganizovaný venkov prohraje. SOUTĚŽ MEZI BRATRSTVÍMI je tvář společnosti, kde sektorově organizované zájmy bojují s národní komunitou.

Tendence a hlavní trendy

Nechci se stavět do role věšce či vykladače karet a prorokovat, který z těchto scénářů je nejvíce pravděpodobný. Rozdíly mezi nimi jsou silně nadsazeny. Tvorba scénářů znamená spíše provokovat, ne prorokovat. Navíc jsem si jist, že v různých zemích budou s rozdílnou silou, rozdílným způsobem a kombinacemi vytvořeny a rozvinuty rozdílné scénáře. Mohou také popisovat cyklický nebo dialektický vývoj.

Využiji ale nabízené šance označit některé ideologické tendence a zřetelné trendy, které se zdají být neměnnými téměř v každém scénáři budoucnosti. Nyní to jsou přinejmenším:

- individualizace,
- spotřebitelství,
- realita, která je ovládána médii,
- internacionalizace.

Jaké je postavení Norska celkově a venkovského Norska zvláště v těchto rozdílných scénářích při působení těchto trendů?

Norsko je jako malá loď na velkých vlnách světového moře. Jako jiné země (a dokonce více) se houpe nahoru a dolů v závislosti na cenách ropy a konjunktury. Situace norského venkova, který se silně opírá o subvence a činnosti veřejného sektoru, je tak propletena s národními, hospodářskými a politickými pohyby vln a jeho štěstí a budoucnost se budou v globálním moři pohybovat přesně podle toho rytmu, v jakém se bude houpat celý stát. Proces rurbanizace je ve všech třech scénářích otázkou stupně a rychlosti, ne otázkou formy a směru.

Elektronický domek

Populární obrázek budoucnosti pochází od mediálního guru Marshalla McLuhana a jeho „Globální vesnice“. Je to obraz, který kombinuje velice rychlý rozvoj informačních systémů, globální pronikání médií a internacionalizaci ideologií se snem o uzavřených a vesnici podobných sociálních formách. Jestliže na vrchol toho všeho položíte osobní počítač, fax a modem, máte elektronický domek v globální vesnici. Alvin Toffler je někdy blízko podobnému vidění z jeho elektronické vily v horách Colorada.

Považuji tyto představy za americký sen o znovuzískání ztraceného ráje, který snad ani nikdy neexistoval, a nevěřím, že se někdy vůbec stane skutečností. Jeho uskutečnění je ještě více nepravděpodobné, vezmeme-li v úvahu zhoršení životních podmínek v rozvojových zemích jihu a zvyšující se očekávání zemí východu na rychlý přechod ke konzumní společnosti západu.

Já vidím budoucnost následovně: Industriální doba je jako řídící síla organizace společnosti i jako dominující zdroj bohatství již za svým vrcholem. Budoucnost venkova leží v bodě průsečíku mezi zemědělským a postindustriálním. Nové pracovní příležitosti nebudou (a dnes již ani nejsou) tvořeny ve stacionárních průmyslových oborech založených na přírodních zdrojích, ale ve volných službách, které nejsou nijak vázány a neustále se mění.

Dále se domnívám, že rozvoj komunikačních systémů, kombinovaný s internacionalizací médií, životních stylů, způsobů života a vzorů spotřeby, povede budoucí vývoj úplně jiným směrem než ke globální vesnici. Ideálním se spíše zdá být nějaký typ globálního předměstí nebo bych měl říci, abych se neodchyloval od svých vlastních pojmů, globální rurbanie. Bude to rozdělený svět, který vyloučí nejméně polovinu globální populace z prosperity a kvalitních životních podmínek, řekněme typu norského venkova. Avšak tak by tomu mohlo být pouze za předpokladu, že se norský venkov se zbytkem bohatého světa neudusí v globálním skleníku.

Zpět tam, odkud jsem začal

Na závěr se vrátím zpět k vlastnímu životopisu. Nejsem si jist, který ze scénářů je nejvíce pravděpodobný, který z nich se pro mne samotného stane skutečností. Myslím, že přežiji v každém z nich. Ale kdo ví? Mohl bych se třeba stát částí obecného trendu a v důchodu se přestěhovat zpět do Storekviny nebo Kvinesdal. Nebo by tam mohl jít můj syn, jestliže hrozba ekologického nebezpečí nadále poroste a nastartuje novou „zelenou vlnu“. Oba názory jsou možná málo pravděpodobné, ale určitě mají velký dopad. Avšak ve skutečnosti jsou tím, v co můj strýc starý hospodář, doufá a v čem vidí naději.

Došlo 17. 1. 1994

HOMPLAND A., Norway

(translation Lošťák M., University of Agriculture, Praha, Czech Republic)

Rurbanization, suburbia and metropolis. Social scenarios in Norway and Europe

Zeměd. Ekon., 40, 1994, No. 5, pp. 397–408. – summaries in cz, en

Summary in English is not presented because the paper was published in English. See: Hompland A.: Rurbanization suburbia and metropolis. Social scenarios in Norway and Europe. In Reider Almas&Nora With (red.): Rural Futures in an International World, Proceedings from the Seminar in Trondheim, 17. – 18. september 1990, Centre for Rural Research, Trondheim 1990.

countryside, change, rurbanization, social tendencies

Adresa autora:

Andreas H o m p l a n d , Vaghalsen 7, 0458 Oslo 4, Norsko, fax +2 370 320

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA

SOCIOLOGICKÁ KOMISE ČESKÉ AKADEMIE ZEMĚDĚLSKÝCH VĚD

Po předchozích ustavujících aktech České akademie zemědělských věd a jednoho z jejích odborů - Odboru ekonomiky, řízení, sociologie a informatiky (OERŠI) - se 7. 12. 1993 sešla Sociologická komise tohoto odboru, aby opět zahájila svou činnost.

Již v září byla všem bývalým členům sociologické komise rozeslána informace obsahující kromě zaměření činnosti také zprávu o ustavení nové ČAZV včetně OERŠI a o představitelích obou orgánů. Zároveň jim byla položena otázka, zda si přejí pokračovat v práci v nové komisi. Z bývalých 21 členů komise potvrdilo zájem o další práci 12 členů. O práci v komisi projeví zájem další čtyři osoby, jejichž příchodem se podstatně omladila členská základna a jejichž práce může prospět zvolenému interdisciplinárnímu přístupu v sociologickém zkoumání venkova a zemědělství. Další členové budou získáváni tak, aby struktura komise odpovídala zvolenému záměru její činnosti:

- rozšířit objekt činnosti komise na venkov a venkovský prostor (jako zvláštní typ sociální organizace) s nezastupitelnou úlohou zemědělství v něm;
- věnovat zvláštní pozornost mimoprodukčním funkcím zemědělství;
- věnovat zvláštní pozornost venkovské krajině a její ochraně.

Ve výzkumné činnosti si sociologická komise prozatím zvolila následující zaměření:

SOCIÁLNÍ ZMĚNA A ROZVOJ NA VENKOVĚ V OBDOBÍ TRANSFORMACE ČESKÉ SPOLEČNOSTI

Dílčí témata:

Změna sociální struktury a sociálních vztahů v zemědělství v souvislosti s přeměnou modelu zemědělského hospodaření v ČR

Hlavní okruhy zájmu: privatizace a transformace v zemědělství, sledování sociální stratifikace a vznikání sociálních nerovností v zemědělství, řešení sociálních konfliktů v zemědělství.

Hospodářské, občanské a kulturní aspekty revitalizace venkova

Hlavní okruhy zájmu: řešení sociálních nerovností mezi zemědělstvím a ostatními sektory, městem a venkovem v rámci územního rozvoje, veřejná politika pro venkov, sociální služby na venkově, komunitní studie.

Ekologické uvědomění a chování v souvislosti s hodnotovou orientací zemědělců
Hlavní okruhy zájmu: etické problémy vztahu člověk - příroda v moderní společnosti, sociálně ekologické a ekonomické problémy využití půdy a ostatních přírodních zdrojů.

Cíle:

- koncepční: založit dlouhodobý výzkum v oblasti sociologie venkova, zemědělství a přírodních zdrojů;
- operativní: shromažďovat a zpracovávat data jednorázových účelových šetření nezbytných pro operativní rozhodování;
- praktické: poznat dopady hospodářské a sociální politiky v zemědělství a na venkově pro kvalifikovanou tvorbu této politiky.

Kromě výzkumné práce chtějí členové komise řešit i společné projekty pro pedagogickou činnost v oblasti rozvoje venkova a zemědělství. Stranou pozornosti nezůstane ani publikační činnost, jejíž základní platformou je vědecký časopis *Zemědělská ekonomika* s třemi monotematickými čísly ročně věnovanými sociologii venkova a zemědělství.

Komise předpokládá spolupráci s ostatními komisemi OERŠI (komise makroekonomiky, mikroekonomiky, marketingu a managementu, informatiky) a chtěla by získat i další odborníky z oborů sociologie venkova a zemědělství, zemědělské historie, sociální geografie a demografie, etnografie zaměřené na venkov a sociální ekologie.

Práce komise by mohla přispět k tolik potřebnému širokému pohledu na venkov a řešení jeho problémů, neomezující se jen na zemědělství (resp. na jeho klasické pojetí) a jen na problémy technického rázu.

Členové Sociologické komise OERŠI:

mgr. Helena Hudečková, CSc., VŠZ Praha (předsedkyně)

mgr. Ivana Bočková, VŠZ Praha (tajemnice)

ing. Marie Horálková, CSc., VŠZ Praha

ing. Václav Kala, CSc., VŠZ Praha

PhDr. Michal Lošťák, VŠZ Praha

doc. Josef Špaček, CSc., VŠZ Praha

PhDr. Jana Šindlářová, VŠZ Brno

ing. Hana Urbášková, Fakulta architektury, VUT Brno

RNDr. Cyrila Marková, VÚZE Praha

RNDr. Věra Tmková, CSc., VÚZE Praha

ing. Jaroslav Pražan, VÚZE Brno

RNDr. Radim Perlín, VÚVA Praha

ing. Eva Němcová, CSc.

ing. Hanuš Schimmerling, CSc.

ing. Zdeněk Tempír, CSc.

ing. Antonín Václavů, CSc.

Tito členové představili na pracovní schůzce 7. 12. 1993 svoji práci a diskutovali o přípravě programu činnosti komise. Pro nejbližší období roku 1994 si stanovili následující program:

- březen: aktivní účast na plenárním zasedání OEŘSI k problematice zemědělského zákona
následná pracovní schůzka komise
- červen: aktivní účast na plenárním zasedání OEŘSI k problematice informatiky v zemědělství
následná pracovní schůzka komise
- listopad: garance plenárního zasedání OEŘSI k sociální problematice venkova a zemědělství v transformaci.

Zájemci o společnou práci v této komisi se mohou přihlásit na kontaktní adrese:

Mgr. Helena Hudečková, CSc.

KHV - oddělení sociologie venkova a zemědělství

Vysoká škola zemědělská

Kamýcká 129

165 21 Praha 6 - Suchbát

Mgr. Helena H u d e č k o v á, CSc.,

Vysoká škola zemědělská, Praha, Česká republika

DYNAMIKA A SMĚRY POLITICKÝCH, SOCIÁLNÍCH A EKONOMICKÝCH ZMĚN V EVROPĚ: SROVNÁVACÍ STUDIE VÝCHOD-ZÁPAD

Pod tímto názvem se řeší mezinárodní projekt, který řídí a financuje Rada pro ekonomický a sociální výzkum při Evropské unii. Jedná se o samostatný projekt zařazený do výzkumného programu Východ-Západ, který je kompletně věnován problematice přechodu od centrálně řízeného k tržnímu hospodářství v zemích střední a východní Evropy.

Projekt je založen na bázi mezinárodního srovnávacího výzkumu ve čtyřech evropských státech - České republice, Slovenské republice, Maďarsku a Polsku. Jeho hlavním koordinátorem je dr. Nigel Swain, zástupce ředitele Střediska pro středoevropská a východoevropská studia na univerzitě v Liverpoolu.

Práce na projektu započaly v roce 1992 první přípravnou fází nazvanou „Přechody od kolektivního k rodinnému hospodaření v postsocialistické střední Evropě“. Cílem je získat podrobné informace o pozadí změn probíhajících v přechodném období a jejich odlišnostech v jednotlivých zemích. Smlouvu o řešení celého projektu uzavřela Liverpoolská univerzita v ČR s Výzkumným ústavem zemědělské ekonomiky Praha, kde se v I. fázi vypracovalo pět studií, v nichž byly podrobně zhodnoceny širší hospodářské souvislosti, zákonodárný rámec, regionální specifika a sociální důsledky změn probíhajících v zemědělské výrobě a celém venkovském prostoru.

Od dubna 1993 započala druhá, hlavní fáze projektu: „Zaměstnanost na venkově a obnova venkova v postsocialistické střední Evropě“. Tato fáze předpokládá zmapování situace v oblasti zaměstnanosti a rozvoje venkova a změn, které nastaly nebo se očekávají v legislativě a v ekonomickém a politickém prostředí venkovských oblastí.

Smyslem spolupráce zúčastněných zemí je pochopení procesů, jež probíhají v oblasti trhu práce v tržních podmínkách ve venkovských obcích střední Evropy, poskytnutí znalostí k rozvoji místních venkovských ekonomik a tvorba odpovídajících doporučení k rehabilitaci ekonomiky a obnově venkova.

Přestože jde o srovnávací výzkum, výchozí stav, podmínky a předpoklady dalšího rozvoje venkova jsou v jednotlivých zemích odlišné. Tyto rozdíly je nutné respektovat v národních výzkumech a o jednotnost se pokoušet pouze v zásadních otázkách. Jejich znění bylo podrobně prodiskutováno na koordinačním poradě všech řešitelů, která se uskutečnila v červnu v polské Toruni. Byl také upřesněn metodický postup řešení II. fáze projektu.

Na základě požadavků stanovených koordinátorem byly v každé ze čtyř zúčastněných zemí vybrány tři regiony charakterizované jako jádrová oblast, průmyslová periferie a zemědělská periferie. V těchto regionech se pak zkoumají podmínky

místního trhu práce a obnovy funkcí venkova. Výzkum probíhá na úrovni okresů a obcí, přičemž výběr obcí je založen na odlišné strategii jejich vývoje.

Šetření se provádí technikou řízených rozhovorů; připravuje se i dotazníková akce na vzorku vybraných domácností.

Účastníci projektu postupují podle předem dohodnutého harmonogramu, který je pravidelně kontrolován představiteli Evropské unie. První kontrolní seminář proběhl v listopadu 1993 v Londýně za účasti vedoucích představitelů programu Východ-Západ a zástupců řešitelských týmů.

Ve Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky odpovídají za technickou stránku projektu RNDr. Věra Trnková, CSc., za administrativní stránku dr. Cyrila Marková. Šetření ve vybraných obcích zajišťují formou subdodávky pracovníci katedry humanitních věd VŠZ v Praze.

*Dr. Cyrila Marková,
Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, Česká republika*

INSTITUTE OF AGRICULTURAL AND FOOD INFORMATION

Slezská 7, 120 56 Praha 2, Czech Republic

Fax.: (00422) 257 090

In this institute scientific journals dealing with the problems of agriculture and related sciences are published on behalf of the Czech Academy of Agricultural Sciences and Slovak Academy of Agricultural Sciences. The periodicals are published in the Czech or Slovak languages with summaries in English or in English with summaries in Czech or Slovak.

Subscription to these journals be sent to the above-mentioned address.

Periodical	Number of	
	issues per year	pages
Rostlinná výroba (Plant Production)	12	96
Veterinární medicína (Veterinary Medicine - Czech)	12	64
Živočišná výroba (Animal Production)	12	96
Zemědělská ekonomika (Agricultural Economics)	12	96
Lesnictví - Forestry	12	48
Zemědělská technika (Agricultural Engineering)	4	80
Ochrana rostlin (Plant Protection)	4	80
Genetika a šlechtění (Genetics and Plant Breeding)	4	80
Zahradnictví (Horticultural Science)	4	80
Potravinářské vědy (Food Sciences)	6	80

RESTRUKTURALICE ZEMĚDĚLSTVÍ A VENKOVSKÁ SPOLEČNOST VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ

XV. Evropský kongres rurálních sociologů ve Wageningen (2. – 6. 8. 1993) se zabýval v jedné z pracovních skupin problematikou strukturálních změn v zemědělství a ve společenství venkova postkomunistických zemí. Výchozí téma bylo formulováno takto: Ekonomika zemědělství ve střední a východní Evropě se nachází tváří v tvář množství sociálních problémů a konfliktů pramenících z privatizace zemědělství a ze změn struktury existujících výrobních podniků podle podmínek tržního hospodářství. V referátech a v diskusi šlo především o úlohu státu při restrukturalizaci zemědělství a venkova, sociální přeměny, nové formy zemědělské výroby a vliv úbytku pracovních příležitostí v zemědělství na životaschopnost venkovských regionů.

Úvodní sdělení N. S w a i n a „Maloroľnická strana versus zelení baroni: třídní vztahy v transformaci maďarského zemědělství“ patřilo mezi nejzajímavější příspěvky. Kriticky analyzoval vládní agrární politiku, zejména z hlediska nerovnoměrného přístupu vůči různým velikostním skupinám zemědělců. Podle rozboru vládních opatření v průběhu postkomunistického období dosáhla maloroľnická vládnoucí strana svými zásahy opaku toho, co bylo jejím původním záměrem. Dosáhla sice, jak měla v úmyslu, rozložení kolektivistických forem organizace výroby, avšak „zelení baroni“, jak nazývá vedoucí kádry pseudodružstevních zemědělských podniků, nevycházejí z tohoto vývoje jako poražení. Vycházejí spíše jako vítězové: tato sociální skupina je totiž jako jediná schopna vstupovat v širokém měřítku do všech forem privatizace, neboť má pro to všechny objektivně nutné předpoklady. Oproti tomu prohrávají „roľníci“, jak se nazývá Strana maloroľníků ve svých provoláních (v původním slova smyslu přestali již existovat), tedy řadoví pracující, členové bývalých kolektivních hospodářství. Šance maďarského zemědělství přežít v jakékoli družstevní formě, je podle názoru N. Swaina v podstatě menší než v České republice či Slovenské republice, a to v důsledku agrární politiky, která vychází ze zastaralé ideologie.

Svým způsobem navazoval na problematiku mlhavé budoucnosti maďarského maloroľnického podniku příspěvek W. K w a s n i e w i c z e , který se zamyslel nad nejistým osudem polského zemědělce. Přejod od socialismu k tržnímu hospodářství přináší také hluboké sociální přeměny polských roľníků, kteří dosud tvoří přibližně jednu čtvrtinu celkového obyvatelstva. Většina z nich vlastnila soukromé hospodářství, což bylo v tzv. socialistických zemích výjimkou. Polští roľníci byli ovšem ekonomicky a sociálně silně diferencováni, nicméně tvořili svým způsobem

sociální entitu, která se zakládala na společných kulturních tradicích, s významným vlivem ekonomickým i politickým.

Přechod na tržní hospodářství vyvolal však spontánní procesy přeměny zemědělství s mnohými sociálně-ekonomickými i kulturními důsledky. Podle názoru Kwasniewicze se velcí vlastníci půdy stanou obchodníky. Přechod bude možný především pro ty, kdo jsou schopni soutěže, tedy mladé, kapitálově silné jedince, jichž není mezi polskými zemědělci mnoho. Dále je nutné počítat s úbytkem velkého počtu maloročníků, kteří ztratí jak ekonomický, tak i politický význam, a kteří již nyní zvýšili počet nezaměstnaných (v současné době téměř 15 %). Lze tedy předvídat opětový vznik sociální kategorie venkovského proletariátu, jak existoval v předválečném Polsku. Tyto procesy skrývají v sobě možnost sociálního napětí a konfliktů.

Výchozí situace zemědělců v bývalém Československu se od situace v Polsku a Maďarsku podstatně liší. G. B l a s , který referoval o problémech restrukturalizace slovenského zemědělství, poukázal na řadu obdobných, ale i rozdílných otázek. Transformaci v zemědělství lze podle něho hodnotit zejména v těchto oblastech:

- změny v pozemkové držbě a v modelech využití půdy,
- změny v ekonomickém postavení zemědělství,
- společenské postoje vůči změnám způsobu zemědělského hospodaření,
- vznik sociální role soukromých držitelů agrobusinessu.

H. S c h i m m e r l i n g poskytl stručný přehled cesty privatizace a strukturální reformy v českém zemědělství. Poukázal na některé rozdíly vyskytující se po rozdělení ČSFR mezi vývojem českého a slovenského zemědělství, zejména na odlišné postoje vlád k subvenční agrární politice a k evropskému trhu. Hrozící nezaměstnanost v některých regionech venkova existuje také v České republice.

„Byl by to zázrak najít nové zaměstnání!“ Pod tímto provokativním titulem představily M. F i n k o v á , R. G r a j e w s k á , R. S i e b e r t o v á a K. Z i e r o l d o v á společnou studii o (ne)zaměstnanosti žen v bývalé NDR po sjednocení Německa. Výzkumný tým ze starých i nových spolkových zemí zjistil, že ženy z bývalé NDR, které ztratily práci, mají horší předpoklady najít nové zaměstnání než jejich mužští kolegové. Byly zpracovány výsledky z průzkumu 1 000 venkovských domácností (podzim 1991 – jaro 1993) a interview s nezaměstnanými ženami. Analyzovaly se nejen životní podmínky těchto žen, ale i způsoby, jakými se snaží zvládnout novou situaci v rámci svépomocných programů.

Také T. G e r i c k e se zabýval důsledky strukturálních změn ve venkovských oblastech východního Německa pro životní situaci tamních obyvatel. Bývalá kolektivní hospodářství charakterizoval jako pilíře sociálního i kulturního rozvoje venkovských regionů bývalé NDR, zejména tam, kde neexistovaly a neexistují alternativní pracovní příležitosti v průmyslu. Strukturální přeměny, které mají za následek změny sociální, popsal především jako úpadek venkovských oblastí v jejich výrobních a hospodářských funkcích. Rozpad dosavadních struktur se projevuje

jako krize prostorová, která ve svých důsledcích vyvolává především ztrátu pracovních míst v zemědělské výrobě, aniž by vznikly nové pracovní příležitosti v jiných odvětvích. Zrod nových infrastruktur, živností a dalších alternativních řešení zaostává za náhlým zánikem dosavadního uspořádání.

Také další vystoupení účastníků byla věnována problémům přechodu, zejména družstevního zemědělství, na formy privatizované (V. Živková, Z. Tagányi, A. Pilichowski). V určitém protikladu k sociálně-ekonomickým přístupům většiny referujících bylo sdělení M. Wieruszewské o změnách polské vesnice a rolníků, které svědčilo o spíše etnologickém pohledu na přeměny vesnice a jejich obyvatel během půlstoletí komunistické vlády v Polsku. Věnovala se zejména těmto otázkám:

- Do jaké míry ovlivnilo období více než 40 let centrálního plánování postavení rolníků v sociální struktuře polské společnosti?
- Jaké důsledky vyplynou z transformace zemědělství pro sociální strukturu Polska při jeho cestě k tržnímu hospodářství?
- Jaké bude postavení rolníků v budoucí sociální struktuře země?

Wieruszewská došla k závěru, že zemědělci získali během 80. let vyšší společenský status, že však zároveň v těchto letech vyvstalo mnoho nových překážek na cestě jejich začlenění do tržní ekonomiky. Nevěř v méněcennost zemědělství oproti průmyslu, nýbrž se domnívá, že „zemědělci zvládnou přechod od zásad socialistického pořádku stejně dobře, jak zvládli obtíže komunistického systému“.

M. Kováčsová popsala rozpad bývalých družstev a vznik nových výrobních jednotek v zemědělství Maďarska. Na základě příkladů z jižních oblastí Peštu poukázala na důvody, pro něž dochází k tomuto rozpadu:

- ekonomická racionalita, snaha výnosnějších odvětví po osamostatnění;
- rozdělování dřívějších sloučených podniků podle katastrálních obcí;
- separování zájmových skupin s rozdílným sociálním a kulturním pozadím.

Zásady tohoto rozdělování osvětlila na základě případových studií. Nové (nebo dočasné) výrobní jednotky, které byly vytvořeny po rozpadu, rovněž stručně charakterizovala.

Proces změny struktur v zemědělství a ve venkovské společnosti obsahuje podle přednesených diskusních vystoupení několik zajímavých otázek a kritických problémů. Z nich vyniká skutečnost, že sledované jevy vykazují značnou pestrost a diferencovanost a že přes zřejmé společné rysy vývoje se v jednotlivých zemích projevují odlišné otázky a protiklady. Také pojmová reflexe obsahu a forem restrukturalizace byla často velmi rozdílná. Ukázalo se že :

1. Pokud jde o privatizaci, resp. reprivatizaci v zemědělství, spočívá jejich sociálně-ekonomická podstata ve vytváření, resp. restauraci soukromého vlastnictví. Z hlediska ekonomického a právního jde především o vytváření nebo restituci výrobních a podnikových forem, které odpovídají kapitalistickému tržnímu hospodářství a ob-

čanskému zákonu. V čem však spočívá sociologická podstata tohoto procesu vzhledem k situaci zemědělců?

Zdá se, že podstata tohoto procesu je (nebo by měla být) v úplné restituci rolníkovy identity jako vlastníka i výrobce. Tato identita byla v rámci zemědělských výrobních družstev omezována nebo zrušena. Ve skutečnosti probíhá obnova uvedené identity velmi rozporně. V samotných zemědělských družstvech jako rozpor mezi rolníky, kteří vnesli svou soukromou půdu a jiné výrobní prostředky do družstva (mají tudíž nárok na reprivatizaci tohoto vlastnictví), a těmi, kteří sami nebyli vlastníky, přispívali však často po celá desetiletí svou prací k reprodukci tohoto vlastnictví. V mnohých případech existují spory o vlastnictví mezi zemědělci (kteří by si chtěli založit rodinný podnik) a starými nebo transformovanými družstvy. Tak vzniká vrstva soukromých vlastníků, jejichž majetek je využíván ve společných podnicích, kteří tam však nepracují či vůbec nikdy nepracovali.

Vzniká značný počet velkých podniků s tradičně kapitalistickým charakterem, to znamená s jasným rozlišením vlastníka a výrobce, kterým je zemědělský dělník.

2. Zvláštním problémem je privatizace půdy, která po vyvlastnění půdy velkostatkářů, šlechtických nebo církevních latifundistů přešla do vlastnictví státu. Je tudíž otázkou, zda převod takové půdy do soukromého vlastnictví představuje jedinou a společensky vhodnou variantu. K. K r a m b a c h uvedl např. ve svém příspěvku myšlenku převodu půdy do komunálního vlastnictví, resp. pod regionální správu jako další formu privatizace (odstátnění).

Forma komunálního půdního vlastnictví umožňuje plnou identitu výrobce a vlastníka na základě nájemního vztahu, v němž může na základě dědičného pachtu být zachována trvalá kontinuita během generací. To znamená možnost zabránit spekulacím s půdou a zabezpečit obcím stálý zdroj příjmu.

3. Pokud jde o privatizaci výrobních struktur, bývá často doporučován zemědělský rodinný podnik jako jediné možné a pro budoucnost slibné forma zemědělského hospodaření. Státní agrární politika jej spíše jednostranně upřednostňovala. Tato podniková forma má přirozeně v západní Evropě, v Polsku a v jiných zemích velkou tradici, která nebyla nikdy přerušena, a také své specifické sociální výhody a přednosti. Nelze však přehlédnout její historickou omezenost a její sociální nevýhody, zvláště tehdy, když jde o pokusy navázání na násilně přerušené tradice rolnického hospodaření.

V zemích, ve kterých po dobu existence komunistické vlády převažovalo kolektivní hospodaření na půdě, si značný počet bývalých družstevních rolníků přeje nadále hospodářit ve společných podnicích družstevním či podobným způsobem. Jde jim podle poznatků výzkumu jak o výhody, které z takového podnikání vyplývají, tak i o relativní nevýhody nového zakládání rodinných závodů. Rozpory tohoto procesu se ukazují ve dvou směrech:

- a) Rozpor mezi zájmy těchto rolníků, zainteresovaných na formách společného hospodaření, a zemědělskou politikou, která takovým formám hospodaření nedává fakticky stejnou šanci jako podnikům jiného typu (např. vylučuje je z podpor apod.).
- b) Rozpor projevující se v tom, že identita vlastníka a výrobce je v širokém měřítku realizována, ale participace, obzvlášť účast na rozhodovacích procesech, bývá výrazně omezena.

Formy družstevní nebo podobné společenské výroby mají vyhlídky na úspěch do budoucna jen tehdy, jsou-li jim dány stejné ekonomické a agrárně politické rámcové podmínky rozvoje jako jiným podnikovým formám a podaří-li se v těchto společných podnicích vytvořit novou kvalitu identity vlastníků a výrobců. Pokud jde o způsoby výroby, existuje značné množství řešení a zemědělci by měli mít možnost se rozhodnout, kterou z těchto cest chtějí a budou moci realizovat.

4. Další problém tkví v tom, že přechod k tržnímu hospodářství má pro zemědělskou výrobu výrazné zvláštnosti. V západní Evropě je zemědělství národohospodářským odvětvím, které je nejvíce centrálně regulováno a dosud také nejvíce intervenčně ovlivňováno. Oproti tomu ukazuje příklad nových spolkových zemí SRN důsledky neomezeného vlivu volného trhu na předtím zcela odlišně organizované zemědělství: náhlé otevření hranic k západoevropskému agrárnímu trhu bez jakéhokoli přechodu způsobilo během krátké doby faktické zhroucení zemědělství bývalé NDR.

Lze si klást otázku, zda z historických zkušeností spojení trhu a státní regulace lze odvozovat šance pro nový typ zemědělství, který by především obsahoval rozsáhlou ekologizaci zemědělské výroby a venkovského prostoru. Řešení této problematiky by se týkalo otázek hodnoty tradičních výrobních způsobů, metod extenzifikace a sbližování budoucího vývoje zemědělství na Východě a na Západě.

*Doc. ing. Hanuš Schimmerling, CSc.,
Praha, Česká republika*

POSTGRADUÁLNÍ KURZ INICIÁTORŮ OBNOVY VESNICE

Z popudu katedry sociologie (oddělení sociologie venkova) Univerzity Mikuláše Kopernika v Toruni byl v říjnu 1993 zahájen první postgraduální kurz pro iniciátory obnovy polské vesnice. Projekt je bezesporu pozoruhodný již proto, že se ho zúčastnila i řada mezinárodních institucí, především generální ředitelství XIII. Evropského hospodářského společenství pro telekomunikace, průmysl informací a inovací, které odpovídá za vypracování a realizaci výzkumných a rozvojových programů ve venkovských regionech (Research and Technology Development on Telematic Systems for Rural Areas). Tyto instituce spolupracují pod koordinacním vedením katedry sociologie UMK s administrativními a samosprávnými úřady vybraných měst a obcí.

Konkrétní projekt nese název *Teleinformatika v procesech revitalizace venkovských středisek vhodných pro turismus*. Účelem a cílem programu bylo vytváření technického a organizačního systému, který by dokázal využít nejnovější teleinformační prostředky ke zpřístupnění turistických oblastí venkova. Jeho tvůrci zdůrazňují, že rozvoj cestovního ruchu a turistiky ve vybraných regionech neznamena masové „výjezdy“ městského obyvatelstva do přírody se všemi známými negativními důsledky, nýbrž má především podporovat rozvoj vesnických sídel a jejich obyvatel. Jde tedy o známé cíle obnovy venkova: doplňkové příjmy zemědělců z pronájmu bytů, z výroby a prodeje alternativně produkovaných potravin a za služby. Ekologické programy mají navíc přispívat k ozdravení přírody a krajiny, obnově tradiční vesnické architektury a životního stylu. Předpokládá se, že základním prvkem bude místní centrum teleinformace, které zabezpečí informační, organizační, technickou, právní a jinou pomoc pro střediska regionu, a to především v oblasti bankovních, pojišťovnických, telekomunikačních, konzultačních a dalších služeb.

Během čtyřsemestrového studia (400 hodin výuky) se posluchači seznámí se základními teoretickými předměty a jejich aplikacemi. Program je rozdělen na větev praktické aplikace a větev aplikace didaktické. Základní teoretická výuka má v obou větvích pokračovat v získávání praktických poznatků v rámci institucí polských i zahraničních.

Přehled přednesené látky postgraduálního kurzu

počet hodin

40	aplikace sociologie venkova ve spojení s teorií aktivizace lokálních společenství
30	základy informatiky
30	právní a ekonomické aspekty fungování vesnické samosprávy
	Základy obnovy vesnice
20	ekologické zemědělství

počet hodin

20	venkovský turismus
20	obnova kulturní identity venkova
20	vytváření a ochrana krajiny
20	drobné vesnické podnikání
100	využití teleinformačních médií v procesu obnovy vesnice (Telechata)

Postgraduální studium sociologie venkova zahrnuje v jednom běhu 32 posluchačů vybraných z osmi míst. Zájem o kurz byl značný, o čemž svědčí více než 100 uchazečů. Jsou to vysokoškoláci nebo dlouholetí praktici zabývající se problematikou venkova a zemědělstvím. Jen absolventi vysoké školy mají možnost zakončit toto studium závěrečnou zkouškou, nicméně všichni při zakončení studia vypracují diplomovou práci.

Zahajovací přednášku pro postgraduální kurz iniciátorů obnovy polské vesnice pronesl vědecký pracovník rakouského Spolkového ústavu pro zemědělské hospodaření ve Vídni W. Pevetz („Venkovský turismus“). Souběžně se zahájením kurzu obnovy vesnice se za účasti značného počtu zahraničních hostů konalo na rektorátu UMK v Toruni slavnostní předání pamětní knihy prof. dr. Zbigniewovi T. Wierzbickému u příležitosti 50. výročí jeho vědecké a pedagogické práce. V rámci slavnostního shromáždění bylo vzpomenuáno zásluh oslavence a jeho bohaté vědeckopublistické činnosti. Stejně pozoruhodné byly a jsou jeho aktivity, které se týkají zejména boje proti alkoholismu na venkově, za ekologické uvědomění zemědělců a obnovu vesnice, jakož i za snášenlivost a soužití různých etnických společenstev. Pozdravy a blahopřání českých sociologů venkova a zemědělství tlumočil prof. Wierzbickému H. Schimmerling.

*Doc. ing. Hanuš Schimmerling, CSc.,
Praha, Česká republika*

INFORMACE O ČINNOSTI SEKCE SOCIOLOGIE VENKOVA A ZEMĚDĚLSTVÍ MASARYKOVY ČESKÉ SOCIOLOGICKÉ SPOLEČNOSTI PŘI ČSAV A ČINNOSTI ČESKÉ POBOČKY EVROPSKÉ SPOLEČNOSTI PRO RURÁLNÍ SOCIOLOGII

Sekce sociologie venkova a zemědělství (SSVZ) Masarykovy české sociologické společnosti má v současné době 91 řádných členů, ovšem aktivně se práce v sekci zúčastňuje asi polovina. Početně patří SSVZ mezi nejmenší sekce Masarykovy české sociologické společnosti, z hlediska své činnosti ale patří k těm, které pravidelně pracují a scházejí se.

Většina pracovišť členů SSVZ však prošla v minulých třech letech reorganizací, některá z nich byla zrušena, jiná sloučena a celkově probíhala redukce počtu výzkumných pracovníků. To vše, společně s větším rozsahem pracovního vytížení, horšími podmínkami pro financování účasti pracovníků na seminářích a kongresech a růstem cen v ubytovacích zařízeních, se v činnosti SSVZ odrazilo. Pravidelné třídní semináře mimo Prahu se již druhý rok nepořádají, neboť bez dotace by nebylo možno je zorganizovat a zvýšení vložného na částku, která by pokryla náklady semináře, by na druhé straně redukovalo počet zájemců. Pro důchodce, kteří se pravidelně seminářů zúčastňovali a jejichž zkušenosti byly nesporně obohacením vědeckých diskusí, se při vyšších částkách vložného stávají semináře nedostupnými.

Proto výbor SSVZ dával v roce 1992 a 1993 přednost jednodenním setkáním členů v Praze, která sloužila především ke vzájemné informovanosti o výzkumných záměrech jednotlivých pracovišť. Tato setkání jsou všeobecně považována za velmi užitečná, neboť dávají přehled o řešené problematice, týkající se sociologie i sociálních otázek zemědělství a venkova. Slouží k výměně zkušeností a diskusí.

V roce 1993 se jednodenní seminář konal 25. listopadu ve VÚZE v Praze a byl zároveň spojen s plenární schůzí a volbami nového výboru SSVZ. Seminář i plenární schůzi řídila dosavadní předsedkyně SSVZ RNDr. V. T r n k o v á, CSc. Po uvítání, úvodu a uctění památky B. Jungmanna, kolegy a spolupracovníka některých členů SSVZ, ředitele Institutu pro výzkum veřejného mínění, byla přítomnými členy podepsána a odeslána rodinně kondolenční listina.

Dále byla podána informace o připravované valné hromadě a sjezdu MČSS ve dnech 10. – 11. 12. 1993.

Nejdůležitějším a pro členy pravděpodobně nejzajímavějším bodem programu byly informace z jednotlivých pracovišť. Tentokrát podrobně hovořil o činnosti Výzkumného ústavu výstavby a architektury RNDr. R. P e r l í n , zejména o jeho iniciativách zaměřených na programy obnovy vesnice a o aktivní účasti ve Spolku pro obnovu vesnice.

PhDr. H. H o r s k á , CSc. představila brněnské pracoviště VÚZE, které má v současné době 17 pracovníků a zpracovává rozsáhlou problematiku sociální sféry v zemědělství a na venkově. Hlavními řešenými tématy jsou trh práce v zemědělství, podmínky hospodaření soukromých rolníků, vývoj osídlení venkovských ob-

lastí a nástroje podpory zemědělství. V příštím roce bude věnována větší pozornost vývoji příjmů zemědělců a regionální sociální politice.

Zástupci vysokých škol, prof. A. Burian, CSc., PhDr. J. Vavřík, CSc. a doc. F. Koudelka, CSc., informovali o situaci na vysokých školách v Brně, Praze a Olomouci, a to jak o výukových programech, tak o výzkumné činnosti, včetně zapojení do mezinárodních grantů.

Posledním bodem programu semináře byly volby do nového výboru SSZV. Do sedmičlenného výboru byli plenárním zasedáním zvoleni: A. Burian (VŠZ Brno), H. Horská (VÚZE Praha, pracoviště Brno), F. Koudelka (Institut poradenství a sociální analýzy Olomouc), V. Majerová (VŠZ Praha), H. Pavlíčková (VŠZ Brno), R. Perlín (VÚVA Praha) a Z. Vajdová (Sociologický ústav Praha). Nový výbor SSZV odhlasoval rozdělení funkcí ve výboru následovně: V. Majerová - předsedkyně, H. Horská - místopředsedkyně, R. Perlín - tajemník. Výbor SSZV se bude scházet dvakrát ročně a na svém prvním zasedání vypracuje rámcový plán činnosti na příští tři roky svého funkčního období.

Jako součást sekce SSVZ pracuje česká pobočka Evropské společnosti pro rurální sociologii, která má 18 členů. Většina těchto členů je zároveň členy SSVZ, takže pobočka byla již v minulém období řízena výborem SSZV a u této praxe pravděpodobně zůstane. Evropská společnost pro rurální sociologii (ESRS) sdružuje 37 evropských zemí. Řízena je sedmičlenným výkonným výborem ESRS, v čele s jeho prezidentem prof. A. A. Bodenstedtem z Giessen (Německo). Jeho zástupcem je prof. D. Symes (Anglie) a dále jsou v něm zastoupeny tyto země: Francie, Bulharsko, Maďarsko, Polsko a od letošního léta i Česká republika, reprezentována PhDr. V. Majerovou z VŠZ v Praze. Poradním orgánem Výkonného výboru ESRS je třicetisedmičlenná Rada ESRS, složená ze zástupců všech členských zemí. Českou republiku v ní zastupuje doc. ing. H. Schimmerling, CSc.

Česká pobočka ESRS patří mezi relativně početné a aktivní skupiny v rámci ESRS - nejvíce členů má Německo (56), Holandsko (45), Rumunsko (38), Česká republika (18), Polsko (17), Velká Británie (13) a Norsko (13). Každé tři roky je pořádán evropský kongres, jehož se ovšem nezúčastňují pouze evropští sociologové, ale pravidelně i rurální sociologové ze zamoří. Na 15. kongresu ESRS ve Wageningen v Holandsku bylo plenárním zasedáním kongresu přiznáno České republice právo pořádání 16. kongresu ESRS. Ten se bude konat v Praze, v létě roku 1995. Jeho pořadatelem se stává česká pobočka ESRS, na jeho obsahové přípravě se však podílí především Výkonný výbor ESRS. Bližší informace o konání kongresu a jeho obsahu budou přinášeny postupně v Sociologických aktualitách, Sociologickém časopise a v Zemědělské ekonomice.

*Ing. PhDr. Věra Majerová, CSc.,
Vysoká škola zemědělská, Praha, Česká republika*

Ústav zemědělských a potravinářských informací Praha

vydává

ZAHRADNICKÝ NAUČNÝ SLOVNÍK

Po více než 70 letech vychází v České republice zahradnický slovník v moderním pojetí, zahrnující nejen ovocnářství, zelinářství, květinářství, sadovnictví, školkařství, vinařství, léčivé rostliny, kultivované vyšší houby a zpracování ovoce a zeleniny, ale i pro zahradnictví důležité úseky botaniky, fyziologie, genetiky a šlechtění, nové zahradnické biotechnologie a ochranu zahradních plodin.

Předpokládaný rozsah slovníku je 4 až 5 dílů formátu A4 (každý rok počínaje rokem 1994 vyjde jeden díl). První díl bude mít 512 stran textu včetně pérovek a černobílých fotografií a 32 barevných tabulí.

Předpokládaná cena prvního dílu je 295 Kč (bez poštovného).

Závazné objednávky zasílejte na adresu:

**Ústav zemědělských a potravinářských informací
Encyklopedická kancelář
Slezská 7
120 56 Praha 2**

SOCIOLOGICKÉ POSTŘEHY Z NÁVŠTĚVY ARABSKÝCH A BERBERSKÝCH VESNIC V ZEMÍCH MAGHREBU

V měsíci říjnu a listopadu jsme se zúčastnili třítydenní expedice do vybraných míst zemí Maghrebu - Maroka, Alžírsko a Tunisko, a to zejména do oblastí Malého, Telského a Saharského Atlasu a pouště Sahary.

Věděli jsme, že cestujeme do naprosto odlišného světa, a chtěli jsme získat maximum informací o životě lidí, zvláště na venkově, a proto jsme si připravili zkrácený projekt postupu získávání informací. Řečeno sociologickou terminologií, hodlali jsme použít metodu terénního průzkumu a metodu introspektivní a tomu odpovídající sociologické techniky. V praxi to znamenalo zaměřit se hlavně na pozorování způsobu života lidí v těchto krajích a snažit se s nimi v maximálně možné míře diskutovat. Nevěděli jsme, nakolik nám bude vadit, že neznáme arabštinu, a spoléhali jsme na to, že historický vývoj v těchto zemích zde zanechal kdysi úřední jazyk, francouzštinu.

Francouzsky jsme se skutečně domluvili téměř všude. I v těch nejmenších oázách se našel vždy někdo, kdo studoval na francouzské škole v některém tamním městě. Kdo neovládal tento jazyk a chtěl s námi z jakýkoliv důvodů komunikovat, zpravidla projevoval velkou snahu domluvit se s námi svým, zřetelně vyslovovaným jazykem a samozřejmě gestikulací.

Náš zájem se soustředil především na způsob bydlení domorodců, jejich způsob obživy, stravu, mezilidské vztahy, včetně postavení ženy v rodině a společnosti, zvyky a další.

Během našeho pobytu v severní Africe jsme navštívili celou řadu vesnic, vesniček či osad, z nichž některé uprostřed pouště mají jen dva, tři domky.

V severní části navštívených zemí jsou to sídelní útvary vesnického typu, jižněji v poušti obydlené oázy. Velikost těchto útvarů je různá, v místech s nedostatkem vody je závislá především na vodním zdroji. Zde se velikost neposuzuje podle počtu obyvatel, ten – podle našich zjištění – není ani dobře znám, ale podle počtu palm (převážně datlových).

V zemích Maghrebu žijí Arabové, Berberé, Tuaregové a Nomádi a na úpatích Atlasu zbytky Kabylů; z těchto etnických skupin jsme přišli do styku pouze s Araby a Berbery. Tuaregové, s hlavou hrdě vztyčenou, nejsou příliš ochotni navazovat s cizinci rozhovory a Nomádi, bloudící se svým stádem ovcí a koz pouští, nám připomínali dávné biblické příběhy. Pastýř s holí uprostřed stáda, které se pase často doslova na písku (přesněji řečeno spásá snad neviditelné částičky rostlin a tak napomáhá další devastaci suchem soužené země), nerespektuje běh času a je stejný jako před tisíci lety. Jen občas jsme zahlédli stan sešitý z různých barevných

kousků látky, nebo pocházející z vojenské výzbroje a jen ten nám připomněl, že nejsme na počátku našeho letopočtu. Na Nomády jsme se tedy dívali spíše s jakousi úctou a nenašli jsme odvahu se k nim přiblížit. Z vyprávění Berberů jsme se dozvěděli, že tito obyvatelé pouště ani nemíní respektovat státní hranice, je jim jedno, zda se nacházejí v Alžírsku, silně ovlivňovaném socialismem, či v „kapitalistickém“ Tunisku. Jim prostě patří ten kus země, který my nazýváme pouští.

Etnické složení malých vesnic je arabské nebo berberské, ve větších vesnicích spíše smíšené.

Způsob života obou etnických skupin je odlišný a je silně ovlivněn islámem. Arabové jsou jeho věrnějšími vyznavači, což se odráží v oblékání, způsobu bydlení i v jednání (a zacházení) se ženami.

Arabské vesnice jsou typické svými domy, které jsou v podstatě spojeny s venkovním okolím pouze vstupními prostory – dveřmi. Vše ostatní, tj. obytná i hospodářská část, je orientováno směrem do dvora. Směrem ven zpravidla nebývají ani okna obytných částí. Snad to může být i z bezpečnostních důvodů, ale hlavním důvodem je to, aby nebylo vidět na ženy, které zde bydlí. I rozvody elektřiny jsou na venkovní zdi, aby do domku nevstoupil žádný cizí muž.

Domky jsou jednopodlažní stavby, zpravidla z kamene, s poměrně silnými zdmi, které udrží uvnitř příjemné chladno. Střecha je z nejrůznějších materiálů – od palmového listů až po plechy ze sudů. Vnitřní zařízení je prosté: něco málo nejnutenějšího nábytku, hodně rohoží. Kde je zavedena elektřina, je barevný televizor.

Nápadné jsou i rozdíly mezi domky: v Maroku jsou bílé nebo v přírodní hliněné barvě, v Alžírsku barevné, ale stejně neupravené.

Berberské vesnice jsou již na první pohled dosti odlišné. Jde rovněž o skupiny jednopodlažních domků, ale s okny směrem ven (nikoliv jen do dvora).

Byli to právě Berbeři, kteří nás, muže i ženy, srdečně zvali do svých příbytků. Tak jsme mohli poznat domácnosti těchto přívětivých lidí. Ve staveních jsou zpravidla dvě obytné místnosti, a to i pro početné rodiny, které žijí vícegeneračně. Větší místnost slouží jako obytná a je současně i kuchyní a jídelnou. V rohu je otevřené ohniště s otvorem ve střeše a trojnožkou k zavěšení kotlíku. Na zemi jsou rohože z pouštní trávy – halfy. Ložnice je podstatně menší a je rovněž pokryta rohožemi z halfy nebo houněmi z ovčí vlny, zpracované zřejmě po domácku. Podlaha je z udusané hlíny.

Dobytek je umístěn v ohradce před domem, přičemž dvory – pokud je tak lze nazvat – nejsou oploceny. Každý kousek úrodné půdy na Saharě je obdělán. Kde je málo vody, jsou to téměř doslova záhony malé jako dlaň. Na nich se pěstuje kukuřice, salát, jahody, rajčata, cibule, pažitka apod. A všude jsou datlové palmy, které poskytují významnou část obživy jak lidem, tak i zvířectvu. Ve vesnicích mimo Saharu, kde voda není až tak velkým problémem, zahrádky u domků připomínají způsobem pěstování naše, s výjimkou subtropických stromů a keřů.

U velké většiny vesnic neexistuje něco, co by připomínalo naši náves. Domky jsou víceméně rozhozeny do prostoru a volnější prostranství bývá někdy jen tam, kde je mešita (na rozdíl od krajů obývaných křesťany, kde kolem kostela, zvláště katolického, bývá volný prostor).

Přes obrovskou bídu byly vesnice i obydlí Berberů dosti čisté a v daných podmínkách i upravené.

Pokud jde o stravování, je založeno převážně na rostlinné stravě. Jak jsme již uvedli, významnou složkou jsou datle. Doma se peče chleba v podobě placek, ve větších místech se prodává chléb i bílé (tzv. francouzské) bagety. Do placek se někdy přidává máslo z kozího či ovčího mléka. Maso se jí převážně skopové a kozí. Celkové složení stravy je závislé především na tom, co je možné na daném místě vypěstovat, tzn. na dostatku či nedostatku vody, ve větších vesnicích na nabídce obchodníků. Dospěli jsme k názoru, že složení potravy je sice z hlediska zdravotního vcelku pestré (dostatek vitaminů i minerálů), ale že potrava není příliš vydatná.

Zásobování vodou, které je nezbytným předpokladem života, je různé. Např. v pouštním městě Ghardia (údajná velikost 250 tis. palem) je na tři tisíce studní s hloubkou od 7 do 50 m. Studny s vahadlem jsou všude, kde jsou vydatnější zdroje vody, a jsou místem setkání žen, které tam při nabírání vody diskutují a pozorují přitom své děti, které si tam hrají. Nádoby s vodou odnášejí nejčastěji v rukou, ty movitější je přivazují na oslíky a odvázejí. Vahadlo je často nahrazeno již vodovodním kohoutkem. Kde je vody málo, nabírá se z jezírek, která připomínají spíše kaluže vody. V jedné malé oáze jsme viděli i potůček, asi 20 cm široký, který si domorodci přehradili a usnadnili si tak nabírání vody.

Ve větších vesnicích (i městech) je problémem kanalizace. Ta je vedena buď povrchově, nebo je sice pod povrchem země, ale ústí kdesi pod palmami. Protože je zde kousek úrodné půdy, pěstuje se zde zelenina i jahody. Zbytky škodlivých látek se nestačí rozložit a dostávají se tak do potravy. Proto je pro Evropany nebezpečné požívat cokoliv zde vypěstované, zvláště plodiny, které mají krátkou vegetační dobu (např. salát, jahody).

Pracovní příležitosti zde jsou velice omezené. Obyvatelé se živí ponejvíce buď primitivním zemědělstvím, nebo některým z řemesel. Na polích jsme viděli pracovat pouze muže, ženy se starají o děti a domácnost. Kromě toho je zde vidět muže, kteří pletou rohože, ošatky a jiné užité předměty z halfy. Obdělávání půdy je právě v málo úrodných oblastech velice primitivní.

Ve vesničce Bab-Bob-Ibel na úpatí Malého Atlasu nás dva muži pozvali, ať se jdeme podívat na jejich políčko. Do kamenité půdy seli obilí, které připomínalo náš oves a kterému oni říkají „madama“. Pár koní táhl dřevěný pluh a zaorával do země obilí, které předtím muži rozhodli na tvrdou zem. Část zrníček i po zaorání zůstala na povrchu a posloužila jako potrava pro ptáky. Na druhé straně nás příjemně překvapilo, že se tuto drsnou kamenitou půdu snaží alespoň částečně rekultivovat

kompostem, který tam měli založený a jehož podstatnou částí bylo jehličí a tráva z nedalekého lesa.

Ve vesnicích, které leží v úrodnějších částech země a jsou tudíž bohatší, je způsob obdělávání půdy naprosto odlišný. Zde jsme (zřejmě u těch nejbohatších) viděli i malé traktory, ale většinou i zde lidé obdělávali půdu motykou; o pracovní síly zde není nouze a ti, kteří nemají vlastní půdu, si rádi přivydělají.

Byli jsme přítomni i sklizni oliv. V olivovém sadu lidé třásli stromy a spadlé plody sbírali. Někteří dali pod strom igelitové plachty, většina jich však sbírala olivy přímo z písku.

Při naší krátké návštěvě arabských a berberských vesnic jsme pochopili, že tito lidé jsou srostlí s půdou, se svým způsobem života, velice skromným, a že by těžko přijímali náš tzv. civilizovaný způsob života.

Styl jejich života je ovlivněn několika okolnostmi. Předně je to vliv islámu, který v těchto zemích státním náboženstvím. Ten staví ženy do podřadného postavení, působí na vztah vesničana ke zvířatům, se kterými se zachází hrubým způsobem, a ovlivňuje jeho postoj k životu. Silně věřícího člověka vede k tomu, že se nezajímá o minulost, ba ani přítomnost, ale spíše se upíná k tomu, co bude po jeho smrti. Soudíme, že to může být příčinou silného útlumu rozvoje někdejší vysoké berberské i arabské kultury.

Další vliv spočívá v přírodě jako takové. Jsou místa velice úrodná, která by při intenzivním obdělávání musela zajistit pro lidi bohatou obživu. Ale i v podhorských a pouštních oblastech, kde jsou velké rozdíly mezi denními a nočními teplotami, kde málo prší a zima v našem pojetí neexistuje, by půda mohla vydávat více, kdyby se jí věnovalo více péče.

A konečně jsou to i tradice, které životní způsob ovlivňují. Výrazným rysem životního stylu vesničana je postoj k životu, který lze symbolicky srovnat s líně tekoucím proudem vody v řece. Má čas, nespěchá, nic mu neuteče - z klidu je vyruší jen obchod či nabízení služeb cizincům (u těch podnikavějších).

Jedním z pilířů islámu je i obdarovávání chudých. Toho místní obyvatelé využívají přebohatě. Všude jsou nastavené ruce malých i dospělých, žebrajících o peníze, cigarety (i malé děti o ně prosí) či bonbony. Ty, kteří se na nás doslova lepili, bránili v chůzi, sahali na nás, ty jsme ignorovali, ale černým kukadlům dětí, které seděly před domkem a jen nás sledovaly někdy smutným pohledem, někdy s kouzelným úsměvem, těm jsme odolat neuměli. Tak jsme rozdávali bonbony, ale i jiné dárky, mužům cigarety, a jejich radost byla opravdová. Pochopili jsme, že i zde jsou lidé, kteří dotěrností chtějí získat více, a vedle nich ti, kteří se nevnučují, a těm jsme rádi sáhli do našich zavazadel pro drobný dáreček.

Pohostinnost těch nejchudších je obdivuhodná. Čím menší vesnice, tím srdečněji jsme byli zváni do jejich obydlí a pohoštění tím, co měli. Nejčastěji to byl jejich silný bylinkový (převážně mátový) přeslazený čaj, ale nabídli nám i placky plněné máslem, maso s rýží a jiné. I při těchto návštěvách byl znát vliv islámu (zvláště

u Berberů), někde mohli do domu vstoupit jak muži, tak ženy, jinde byl mužům vstup zakázán.

Vliv islámu jsme poznali i při fotografování. Muslimové věří, že při fotografování, jakožto znázorňování něčeho živého, se jim bere duše. A tak nám někteří lidé dovolili si je vyfotografovat, jinde jsme byli velice rezolutně odmítnuti. Tento jejich strach způsobuje problémy např. při pořizování fotografií do pasu či jiných dokladů.

Podřadné postavení ženy je vidět na každém kroku. Nikde nevidíme smíšené skupinky lidí – odděleně se baví ženy, jinde zase muži. V kavárnách či jiných pohostinstvích jsou výhradně muži. Večer ženy zpravidla venku již není vidět.

Zahalování obličeje žen do šátku či jiné roušky závisí na sile ovlivnění islámem. Pravověrné mají obličej zahalen tak, že je jim vidět jen kousek oka (údajně má být vidět jen jeho dvanáctina), jinde ženy volí jakýsi kompromis, a v tuniských městech jsme zahalené obličeje žen téměř neviděli.

Tradiční oděvy mužů i žen, dlouhé rovné jakési košile či šaty, se zdají být na první pohled málo praktické. Jejich výhodu jsme však ocenili o několik týdnů později – tentokrát v Egyptě – kdy jsme byli do nich oblečeni. Jsou vzdušné a bavlna příjemně chladí. Jiné oděvy obyvatel severní Afriky jsou z hrubé látky a tudíž hřejí. Tento oděv muži někdy doplňují jakýmsi dlouhým kabátem bez rukávů.

Ve městech, zvláště tuniských, jsme však viděli mládež oblečenou zcela evropsky, to je do džínových kalhot, děvčata nosí krátké sukně či také kalhoty.

V některých částech země Maghrebu je doposud mnohoženství. Muž smí mít maximálně čtyři ženy. Na rozdíl od hromadného soužití žen v pohádkových harémech, musí zde muž mít pro každou ženu zvláštní obydlí. Proto si jen ti bohatší mohou dovolit být ženatí s více ženami. A tak, když jsme se několika mužů ptali, kolik mají žen, vždy jsme dostali odpověď, že jen jednu.

Rozvod se nám jeví jako velice jednoduchá záležitost. Muž podle předepsaného rituálu může svou ženu, která se mu znelíbila, zavrhnout. Musí ale vrátit její věno, a proto musí důkladně zvážit, zda si rozvod vůbec může dovolit.

Určitým rysem životního stylu je i práce dětí. Je více rozšířena ve městech, ale i na vesnici jsme viděli – vedle pasení koz a ovcí – děti, které skládaly z oslů náklady či zápasily s těžkými pytlí.

Ve městech chodí děti do školy a bylo zajímavé, že v těch menších (nebo ve větších vesnicích) nás téměř všechny děti, které jsme potkali, velice slušně zdravily. Některé k pozdravu samozřejmě přidaly i nataženou ruku. Z malých oáz jsou děti svázeny do nejbližšího města, kde jsou přes týden v internátě.

Pozdravení se i s cizinci (a bez natažené žebrající ruky) patří k samozřejmosti lidí žijících na vesnici. Neznámí lidé, muži i ženy, nás na dálku zdravili, přidali úsměv či zamávání. Jestliže jsme z jakýchkoliv důvodů zastavili na Transsaharské magistrále či dálnici, projíždějící auta zpomalila, lidé zdravili, event. se zajímali, zda nepotřebujeme pomoci.

Jinak vesničan, a to spíše muž, není zpravidla ve styku s Evropanem příliš hovorný. Jiná situace nastane, jde-li o obchod. Ten je pro něj doslova vášní (a to platí pro obyvatele jak vesnic, tak i měst). Obchod – to je obřad. Je nutné smlouvat. Jestliže okamžitě zaplatíte částku, kterou na vás prodávající požaduje, zkažte mu radost z obchodu a navíc vás považuje za člověka s nižší inteligencí. Obchod – to musí být bouřlivá diskuse. Prodávající vyhodí vysokou cenu, kupující musí chtít zboží jen za zlomek požadované ceny. Každý dokazuje svou pravdu. Vedle řeči je (pro cizince) dorozumívacím prostředkem kousek papíru, na který se píší ceny či natažený prst. Relace rozsahu smlouvání je značná: zpravidla se koupí za polovinu až čtvrtinu původně navržené ceny.

Zmínili jsme se jen o několika postřezích z návštěvy vesnic zemí Maghrebu. Je jich daleko více, ale nemáme je dosud všechny patřičně zdokumentovány, mj. z toho důvodu, že jsme je nemohli bezprostředně zapisovat, ale pouze ponechávat v paměti. Poznámky jsme si mohli dělat teprve po odjezdu z té či oné vesnice, takže celou expedici můžeme teprve nyní (jak jsme již zmínili, po naší druhé cestě do severní Afriky, konkrétně do Egypta) pomocí fotodokumentace vyhodnotit.

Můžeme však konstatovat:

Tak, jak jsme měli možnost poznat, život ve vesnicích zemí Maghrebu je značně odlišný od života na našem venkově. Tam jde ještě o původní vesnici se způsobem života, který se staletími změnil jen dosti málo, i když některé vnější znaky (elektrifikace, vlastnictví traktorů u bohatších venkovanů, vodovodní kohoutky i na veřejných prostranstvích, částečné evropské odívání apod.) by svědčily o větších změnách. Je to však – podle našeho soudu – jen vnější projev. Ve skutečnosti patrně přetrvávají tradice a zvyklosti, které byly nashromážděny staletími a kterých se dnešní život dotýká jen povrchně. A zdá se, že tento životní způsob vesničanům vyhovuje a že ani netouží po nějaké radikální změně.

*Ing. Miroslava B a k e š o v á , EKORSA- ekonomika, organizace, sociální analýza, Praha
Doc. PhDr. Ferdinand K o u d e l k a , CSc., ANALÝZA - institut poradenství a sociální
analýzy, Olomouc, Česká republika*

POKYNY PRO AUTORY VĚDECKÉHO ČASOPISU **ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA**

Časopis uveřejňuje studie, rozbor a vědecká pojednání týkající se zemědělsko-potravinářského komplexu a sociologie zemědělství a venkova, v jednotlivých rubrikách (Z vědeckého života, Ze zahraničí, Diskuse, Recenze) krátké zprávy, koreferáty k zajímavým článkům nebo jiné diskusní materiály, rozbor nových odborných publikací. Práce jsou uveřejňovány v češtině, slovenštině nebo angličtině. Rukopisy musí být doplněny krátkou anotací a rozšířeným souhrnem.

Autor je plně odpovědný za původnost práce a za její věcnou i formální správnost. K práci musí být přiloženo prohlášení autora o tom, že práce nebyla publikována jinde.

O uveřejnění práce rozhoduje redakční rada časopisu. Přihlíží k lektorským posudkům, vědeckému a společenskému významu, aktuálnosti a kvalitě práce. Redakční rada také rozhoduje o sporných otázkách.

Rozsah rukopisu nemá přesáhnout 15 stran psaných na stroji včetně tabulek, obrázků a grafů (v rubrikách 8 stran). V práci je nutné používat jednotky odpovídající soustavě měrových jednotek SI (ČSN 01 1300).

ZÁKLADNÍ ČLENĚNÍ PRÁCE

Název práce má být krátký (nemá přesahovat 85 úhozů) a stručně vystihovat její náplň a zaměření. Neužívá se v něm zkratek.

Úvod má stručně vystihnout vědecký, ekonomický i praktický význam práce, současný stav studované otázky v ČR i v zahraničí a účel výzkumu. Úvádí se bez nadpisu, je možné v něm uvést k práci se vztahující citaci autorů (doporučuje se co nejmenší počet citací - čtyři až osm autorů).

Práce má být členěna na kapitoly s odpovídajícími názvy. Má v ní být podána použitá metodika (není-li původní, uveďte odkaz na literaturu), výsledky vlastní práce a jejich rozbor, zhodnocení práce ve vztahu k dříve publikovaným výsledkům (s odkazy na literaturu).

Závěr má naznačit využití v praxi nebo v dalším výzkumu.

Anotace má podat stručný obsah článku, má poukázat na nově získané informace a fakta s označením jejich závažnosti, popř. osvětlit podstatné části nových výsledků, nového postupu. Má být psána celými větami.

Souhrn. Vypracování souhrnu je nutné věnovat obzvláštní péči. Autor do něho má shrnout vše, co je na jeho práci pozoruhodné a nové a co má být dokumentováno. Souhrn má být nekritickým informačním výběrem významného obsahu a závěru, nikoliv však jeho pouhým popisem. Slouží jako podklad k překladu do angličtiny. Text má mít rozsah do dvou rukopisných stran s odkazy na tabulky a obrázky, popř. s anglickými odbornými termíny nebo už přeložené do angličtiny. Souhrn začíná jménem autorů, názvem pracoviště a jeho sídlem.

Klíčová slova (key words, index terms). Připojují se po vynechání řádku pod anotaci a souhrn (musí být připojena stejná klíčová slova). Klíčové slovo je substantivum, které je nutné pro věcné zařazení práce. Klíčová slova se řadí směrem od obecnějších výrazů ke konkrétním. Začínají malým písmenem a oddělují se čárkou. Jejich počet závisí na povaze práce, neměl by klesnout pod tři a převýšit 12 slov.

Literatura uvedená na závěr článku má obsahovat seznam jen těch literárních pramenů, na které se autor odvolává v textu. Do seznamu se zařazují autoři podle abecedy, bez číslování, každá citace na novém řádku. Citace literatury se řídí normou ČSN 01 0197.

Adresa autora. Na zvláštním listě uvede autor akademický titul, jméno (nejen zkratku), příjmení, vědeckou hodnost a podrobnou adresu pracoviště s PSČ a číslo telefonu a faxu. Totéž uvede i pro spoluautory.

TECHNICKÁ ÚPRAVA RUKOPISU

Úprava rukopisu pořizovaného na psacím stroji má odpovídat ČSN 88 0220 (formát A4, 30 řádek na stránku, 60 úhozů na řádku, tzn. že mezi řádky se dělají dvojité mezery). Při pořizování rukopisu na počítači je pro nás nejvhodnější textový editor T602, popř. text převedený do ASCII kódu. Text příspěvku se posílá spolu s disketou, která po zkopírování se vrací autorům zpět.

Ilustrace, grafy, tabulky a fotografie (černobílé) mají vyhovovat ČSN 88 2109, dodávají se zvlášť a nepodlepují se. Grafy se rýsují tuší na bílý nebo pauzovací papír a popisují se jednotnou velikostí písma (šablona 3,5 mm). Obrázky pořizované počítačem je možné publikovat přímo, pokud jsou ve formátu vektorovém (.GEM, .WMF, .CDR atd.) nebo bitovém (.TIF, .PCX atd.). Na zadní straně se vyznačí tužkou pořadové číslo obrázku a napíše se jméno autora článku. Texty k obrázkům se dodávají na zvláštním listě, umístění obrázků se označuje na levém okraji příslušné strany rukopisu číslicí v kroužku. Tabulky se číslují římskými číslicemi. Na všechny obrázky i tabulky musí být v textu práce odkazy. Pro překlad do angličtiny je nutné vysvětlit všechny použité zkratky.

Tabulky musí být dodány samostatně, průběžně číslovanými římskými číslicemi a opatřeny titulky. Musí být přehledné, jasně a logicky uspořádané, s minimálním počtem sloupců a s přesně a úplně vyznačeným záhlavím, bez zkratk. Jejich umístění v textu se vyznačí příslušným odkazem.

Matematické vzorce musí být psány velmi pečlivě a zřetelně. Nad a pod rovnici je třeba vynechat nejméně jeden řádek. Zvláště pečlivě je třeba psát a umisťovat indexy, exponenty a modifikující značky. Zřetelně je nutno vyznačit rozdíl mezi velkými a malými písmeny, mezi písmenem l a číslicí 1 a správně a zřetelně psát písmena řecké abecedy. Je nutno také označit písmena, která se mají sázet tučně (vektory, matice).

OBSAH – CONTENTS

Š i n d l á ř o v á J.: Sociologie venkova a zemědělství na VŠZ v Brně – Rural and agricultural sociology at the University of Agriculture in Brno	337
--	-----

H u d e č k o v á H.: Sociologie v přípravě zemědělských odborníků – Sociology in the process of preparing the agricultural specialists	347
---	-----

P r a ž a n J., C i z n e r P.: Participace v přípravě zemědělských odborníků – Participation in the process of preparing agricultural specialists	361
--	-----

B u c h t a S.: Vývoj zamestnanosti, produktivity práce a priemerných miezd v poľnohospodárskej prvovýrobe na Slovensku – Development of employment, productivity of labor and average wages in the agricultural primary production in Slovakia	373
---	-----

H o m p l a n d A.: Rurbanizace, předměstí a metropole. Sociální scénáře v Norsku a Evropě – Rurbanization, suburbia and metropolis. Social scenarios in Norway and Europe	397
--	-----

Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA – FROM THE SPHERE OF SCIENCE

H u d e č k o v á H.: Sociologická komise České akademie zemědělských věd	409
---	-----

M a r k o v á C.: Dynamika a směry politických, sociálních a ekonomických změn v Evropě: srovnávací studie Východ–Západ	412
---	-----

INFORMACE – INFORMATION

S c h i m m e r l i n g H.: Restrukturalizace zemědělství a venkovská společnost ve střední a východní Evropě	415
---	-----

S c h i m m e r l i n g H.: Postgraduální kurz iniciátorů obnovy vesnice	420
--	-----

M a j e r o v á V.: Informace o činnosti sekce sociologie venkova a zemědělství Masarykovy české sociologické společnosti při ČSAV a činnosti české pobočky Evropské společnosti pro rurální sociologii	422
---	-----

ZE ZAHRANIČÍ – FROM ABROAD

B a k e š o v á M., K o u d e l k a F.: Sociologické postřehy z návštěvy arabských a berberských vesnic v zemích Maghrebu	425
---	-----

UPOZORNĚNÍ PRO ODBĚRATELE

Od letočního roku vyřizuje veškeré služby spojené s distribucí časopisu
Zemědělská ekonomika vydavatel - Ústav zemědělských a potravinářských
informací Praha.

Objednávky na předplatné posílejte na adresu:

Ústav zemědělských a potravinářských informací
referát odbytu
Slezská 7
120 56 Praha 2

Časopis Zemědělská ekonomika publikuje autorské vědecké statě s agrární tematikou z oblasti ekonomiky, managementu, informatiky, ekologie, sociálně-ekonomické a sociologické. Od roku 1993 zajišťuje kontinuálně problematiku dosud uveřejňovanou ve zrušeném časopisu Sociologie venkova.

Široké tematické spektrum zahrnuje prakticky celou sféru agrobusinessu, tj. ekonomickou problematiku dodavatelských inputových sfér pro zemědělství a potravinářský průmysl, sociálně-ekonomickou problematiku a sociologii venkova a zemědělství, až po ekonomiku výživy obyvatelstva.

Rovina a pojetí naznačených okruhů může být různorodé - makroekonomické, mezo-regionální, podnikové, analytické, syntetické, komparační, faktorové atd.

Rovněž četné rubriky „Diskuse“, „Informace“, „Ze zahraničí“, „Recenze“, „Přílohy“ poskytují autorům pestré možnosti uplatnění.

Statě jsou publikovány v jazyce českém, slovenském nebo anglickém.

Vědecký časopis ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA ● Vydává Česká akademie zemědělských věd a Slovenská akadémia pôdohospodárskych vied - Ústav zemědělských a potravinářských informací ● Vychází měsíčně ● Redaktorka: mgr. Alena Rottová ● Redakce: Slezská 7, 120 56 Praha 2, telefon 02/25 75 41 ● Sazba: Studio DOMINO - ing. Jakub Černý, Popovice 144, 267 01 Dvůr Králové, tel.: 031 1/22959 ● Tisk: ÚZPI Praha ● © Ústav zemědělských a potravinářských informací, Praha 1994

Rozšiřuje Ústav zemědělských a potravinářských informací, Slezská 7, 120 56 Praha 2